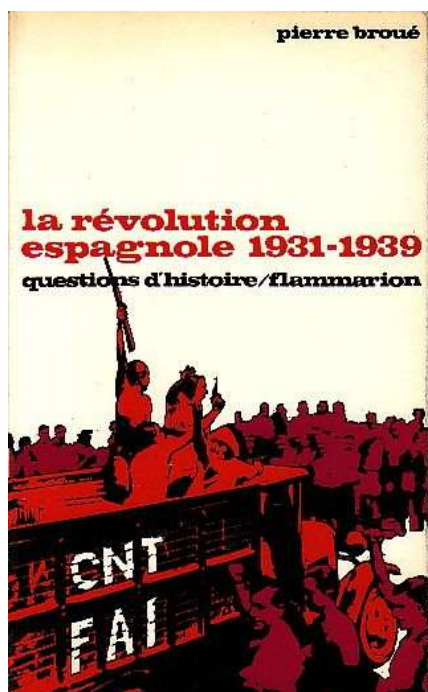

Pierre Broué

Den spanska revolutionen (1931-1939)

Översättning (från franska): Björn Erik Rosin

Franska utgåvan (Flammarion 1973) innehöll även en dokumentbilaga (52 dokument, c:a 90 boksidor), som ej medtagits i denna upplaga. Kronologin som i franska upplagan var först har flyttats till slutet. Bilagor om mordet på Kurt Landau och med lästips har tillagts.

Innehåll

Inledning.....	1
Första delen: Händelserna	2
1. Monarkin, som en mogen frukt	2
2. Arbetarrörelsen: En hydra utan huvud	5
3. Den omöjliga demokratin.....	9
4. Den omöjliga reaktionen	16
5. Folkfronten: Parlamentarisk väg utan utväg	25
6. Den väpnade kontrarevolutionen utlöser revolutionen	30
7. Den demokratiska reaktionen	36
8. Stalinisternas ”kontrarevolution”	40
9. Nederlagets pris: Doktrinära diskussioner	47
Andra delen: Dokument och frågeställningar	51
Spanska revolutionen: problem och stridsfrågor.....	51
1. Anarkisterna	52
2. Socialisterna	54
3. Kommunisterna	55
4. De revolutionära landvinningarna	61
5. Viktiga händelser.....	61
Kronologi	64
Bilagor	74
Mordet på Kurt Landau	74
Lästips	75

Spaniens regioner och provinser

Inledning

Historien om den spanska revolutionens första år, från monarkins fall, har hamnat bakom inbördeskriget och detta har i sin tur hamnat bakom andra världskriget, till vilket det utgjorde förord och generalrepetition.

Tillsammans med Emile Témime skrev jag boken *La Révolution et la Guerre d'Espagne** och även om det senare har publicerats andra arbeten av hög kvalitet anser vi inte att vårt verk åldrats i någon nämnvärd utsträckning. Men jag accepterade ändå med glädje historikern Marc Ferros förslag att för kollektionen "Questions d'Histoire" göra en sammanfattning av revolutionen i vid mening från 1931.

Jag ber läsaren att inte försöka hitta det som inte varit min avsikt att skildra: vare sig en politisk historia om den spanska republiken eller någon historia om spanska inbördeskriget. Jag har bara försökt begränsa mig till ämnet, revolutionen, dvs de spanska arbetarnas och böndernas kamp för sina fri- och rättigheter i första hand och senare för den politiska makten.

Revolutionen. Det är bilder som blivit klassiska: demonstrationer, strejker, attacker mot fängelser, *dinamiteros*, summariska avrättningar och kollektivisering. Men den handlar också om motsägelsefulla uttolkningar, teoretiska debatter, polemik och konflikter mellan individer, strider inom olika ledningar, fraktioner och tendenser. Kort sagt allt som rör idékamp och konflikter mellan samhällseliga krafter.

Och det handlar också om det som stod emot den – ibland i de egna leden och under samma fanor – alltid närvarande även när den, som här, bara framträder som en siluett eller förklädnad, dvs kontrarevolutionen.

Grenoble den 21 juli 1971

Robert Capas berömda fotografi på milisman som just träffats av en kula

* Boken finns i engelsk översättning, som finns på webbplatsen MIA: [The Revolution and the Civil War in Spain](#) Den har kommit ut i flera upplagor, den senaste 2008 på förlaget Haymarket Books.

Första delen: Händelserna

1. Monarkin, som en mogen frukt ...

Den 12 april 1931 gick Spanien till kommunalval. Ett år tidigare hade Primo de Rivera, den general som styrde landet diktatoriskt sedan 1923, avskedats av kung Alfonso XIII, som tidigare inte undanhållit honom något stöd. De Rivera hade ersatts med först generalen Berenguer och därefter amiralen Aznar, som utlyst valet – trots uppenbara risker – för att förse regimen, som var bräcklig och skakad av krisen och det allmänna missnöjet, med någon form av bas. Den 12 december 1930 hade två officerare, kaptenerna Galán och García Hernández, i Jaca gjort ett försök till *pronunciamento* [militärkupp] för en republik. De misslyckades och kung Alfonso krävde personligen att de skulle avrättas, vilket också skedde. Att kungen nu ändå tog risken av att utlysa val och lova återinförande av de konstitutionella rättigheter som varit avskaffade under diktaturen berodde på att han hoppades att den traditionella strukturen i Spanien skulle göra att de monarkistiska kandidaterna segrade. Han var inte ensam om att förutse en sådan utgång. Både socialistledaren Largo Caballero och republikanen Manuel Azaña ansåg också att detta val skulle sluta som ”alla tidigare”: ett skäl tillräckligt för att ledningen för socialistpartiet skulle uppmana till bojkott av ett val som så uppenbart var uppgjort i förväg ...

Men till allmän förvåning ledde kommunalvalet till ett politiskt jordskred: exceptionellt högt valdeltagande och förkrossande majoritet för de republikanska partierna i alla stora städer – i synnerhet Madrid och Barcelona. Att landsbygden som väntat nästan överallt valt rojalister ändrade inget: det stod klart att småbourgeoisin röstat mot monarkin. Kungens närmaste rådgivare, greve de Romanones, en av de största jordägarna i landet, drog de första politiska slutsatserna av valet: kungen måste avgå. Det ansåg även general Sanjurjo, en annan av majestätets personliga vänner och chef för civilgardet (*Guardia Civil*), och han sade det utan några inlindade former. Den olycklige suveränen vacklade något, men fick ändå ge sig för det oundvikliga: alla hans förtrogna, hans mest ihärdiga anhängare, var eniga om att han måste gå om han inte ville att nationen skulle löpa risken av ”en röd revolution”, med andra ord en arbetarnas och böndernas revolution. Alfonso XIII fick således ta sitt pick och pack och utan några hedersbetygelser gå i landsflykt. Den spanska monarkin hade ärolöst fallit samman. Den Andra republikens historia började med denna överraskning, som en del hälsade med entusiasm; en regimförändring hade åstadkommits bara genom ett enkelt val, införandet av republik hade inte kostat ett enda människoliv ...

I en kommentar några månader tidigare om diktatorn Primo de Riveras avgång hade Trotskij, som uppmärksam följde händelserna i Spanien, konstaterat att frågan under ”denna första etapp” hade avgjorts ”av det gamla samhällets sjukdomar” och inte av ”ett nytt samhälles revolutionära styrkor”.¹ Orsaken låg i att det spanska samhället var ett av de ”sjukaste” i Europa, den svagaste länken i den kapitalistiska kedjan. De framsteg landet gjort i den moderna tidens gryning hade omvandlats till sin motsats genom att man förlorat sin internationella ställning, något som fullbordats under 1800-talet. Det gamla samhällets sönderfall var inte avslutat när det borgerliga samhällets framväxt började sakta in. Kapitalismen hade varken haft kraft eller tid att fullt ut utveckla sina centralistiska tendenser, städernas handel och industri upplevde en tillbakagång och samspelet mellan olika regioner upplöstes, och separatistiska tendenser med rötter i halvöns mest avlägsna förflutna kom att förstärkas.

¹ L Trotskij, [De spanska kommunisternas uppgifter](#) (25 maj 1930) – på marxistarkiv.se

Till allt väsentligt var Spanien vid 1900-talets början ett agrart samhälle, där en förkrossande majoritet av den aktiva befolkningen – 70 procent – ägnade sig åt jordbruk med rudimentära tekniska hjälpmedel, vilket resulterade i en av de svagaste avkastningarna per hektar i hela Europa och där drygt 30 procent av den odlingsbara arealen, på grund av den sociala strukturen, låg i träda i brist på maskiner och kunnande. I landet som helhet tillhörde huvuddelen av marken jordägarklassen, *los terratenientes*, som levde som parasiter på bekostnad av en utarmad rural massa: hälften av marken låg i händerna på 50 000 lantjunkrar, 10 000 jordägare hade egendomar på över 100 hektar medan drygt två miljoner lantarbetare var beroende av arbete på de stora egendomarna och det fanns också en och en halv miljon med ytterst små ägor. Exempelen på dessa ofantliga egendomar är kända; hertigen av Medinaceli med sina 79 000 hektar eller hertigen av Penaranda med 51 000 ... Bilden måste ändå nyanseras och det får framhållas att situationen för småbönder, farmare och arrendatorer i landets nordliga och centrala delar inte liknade den som rådde på *latifundierna* i söder och det stora armod lantarbetarna där, *los braceros*, fick finna sig i. Men på det stora hela tillhörde jordarna i Spanien en handfull oligarker och den spanske bonden var i trängande behov av mark.

Den spanska kyrkan uppvisade en bild helt i överensstämmelse med denna medeltida rurala värld. Vid sidan av massan av bönder, där 45 procent var icke läs- och skrivkunniga, fanns över 80 000 präster, munkar eller nunnor, dvs lika många som antalet elever på mellanstadiet och två och en halv gånger så många som det totala antalet studenter. Med 11 000 egendomar var det inte långt ifrån att kyrkan i Spanien var landets största jordägare; den dominerade dessutom nästan fullständigt undervisningsväsendet med religiösa skolor där drygt fem miljoner vuxna fick undervisning och den kyrkliga hierarkin återspeglade de mest reaktionära och oligarkivänliga stämningarna. Dess ledare, kardinal Segura även ärkebiskop av Toledo, åtnjöt en årlig inkomst på 600 000 pesetas – jämfört med 161 pesetas i genomsnitt för en andalusisk småbonde. Han var, för att citera en spansk historiker, ”en man från 1200-talets kyrkliga värld” som ansåg ”badet vara en hednisk uppfinning, om inte rent av ett påfund av djävulen själv”.²

Armén var inte mindre karakteristisk. Den hade bildats under Napoleonkrigens era och blivit en tillflykt för ungdomar från de dekadenta härskande klasserna. De förväntade sig att staten skulle göra allt samtidigt som de såg sig ha ett uppdrag för nationens räknning. Armén utgjorde en social kraft, som sökte stöd hos en härskande klass som var dödligt sårad, och dess ryggrad, officerskassen, försvarade mer än något annat av sina privilegier rätten att ”uttala sig”, dvs att för egen räknning ta kontrollen över staten genom en militärkupp, en företeelse som på spanska kallas *pronunciamiento*.

Början av 1900-talet, i synnerhet tiden kring första världskriget, hade förvisso gett plats för ett nytt uppsving för industrialiseringen. Den var emellertid begränsad till sin karaktär och reducerad geografiskt. Metallindustrin i Baskien var den enda som kunde uppvisa några av dragen hos en modern och koncentrerad industri. Textilindustrin i Katalonien, som var störst vad beträffade produktionens omfattning, förblev utspridd på en mängd små- och medelstora företag. På världsmarknaden var Spanien inte mer än ett halvkolonialt land, som bara kunde erbjuda jordbruksprodukter – bara en mindre del – eller produkter från gruvbrytning i utbyte mot utländska industrivaror. Spanien var vidöppet för de utländska kapitalen, som på några decennier lagt under sig alla räntabla sektorer som gruvor, textilindustri, varvsindustri, vattenkraft, järnvägar, spårvägar, telefonförbindelser ... I Spanien fanns ingen genuin kapitalistisk bourgeoisie: aktiemarknaden inom bankväsende och industri låg i händerna på utländska företag och de största jordägarna – vilket för att uttrycka det rakt på sak gav ett ansikte åt begreppet ”oligarki”. Mellan en miljon av dessa som Henri Rabasseire hade kallat

² A Ramos Oliveira, *Politics, Economics and Men of Modern Spain, 1808-1946*, sid. 438.

”de privilegierade” – statstjänstemän, präster, officerare, intellektuella, jordägare och borgare – och två till tre miljoner arbetare inom industri och gruvbransch, fogades in en ”medelklass” med ursprung lika mycket i det gamla samhället som i ett modernt: en miljon hantverkare i städerna, en miljon ur dessa mellanskikt som den kapitalistiska utvecklingen gett upphov till i städerna i de mest utvecklade regionerna.³

Det nationella enandet hade inte fullbordats och i Katalonien och Baskien – industribastioner och två av de mest utvecklade regionerna – fanns kraftiga separatistiska tendenser. Även om nationalistpartiet i Baskien (Partido Nacionalista Vasco, PNV) och *La Lliga* i Katalonien, som bildats av de ledande skikten i dessa båda regioner, var autonomistiska grupperingar av konservativ eller rent av reaktionär karaktär, hade ”den nationella frågan” för småbourgeoisin och även för delar av proletariatet blivit en av de viktigaste drivkrafterna i mobiliseringen mot den kastiljanska centralismen, via exempelvis det katalanska *Esquerra*. Det nationella förtrycket, som utnyttjades av konservativa krafter inom ramen för en uppsplitande kris, hade blivit en explosiv faktor under en mer allmän kris, som drabbat samhället i sin helhet.

Sådant var läget vid 1900-talets början och det gjorde Spanien till en av kapitalismens svagaste länkar. Från och med nu fanns alla de beståndsdelar samlade som kunde förena de olika rörelserna, vilket redan 1917 gett den ryska revolutionen dess oemotståndliga kraft: revolter bland småbönderna, en resning bland industriarbetarna, en rörelse för nationell frigörelse – samtliga riktade mot en oligarki som inte hade något annat perspektiv än att med alla medel kämpa för att på konstgjord och bräcklig väg hålla liv i det dekadenta system som garanterade dess dominans. Det var denna situation som 1923 fick kung Alfonso XIII att vända sig till generalen Primo de Rivera för att kunna skulle ställa sig bakom ett *pronunciamento*, som han både var en av inspiratörerna till och en av de sammansvurna bakom. Det handlade om att påtvinga de härskande klasserna, som splittrats av de växande ekonomiska problem som freden medfört, en ”räddningsplan” dikterad av de övergripande intressena och som eventuellt skulle drabba en del privilegierade grupper. Det handlade framför allt om att få slut på oron bland arbetare och bönder, att utnyttja den inre krisen och splittringen inom arbetarrörelsen och attackera arbetarnas främsta landvinningar, i synnerhet krossa de ändå rätt relativa demokratiska fri- och rättigheterna som i viss utsträckning gett arbetare och bönder möjlighet att organisera sig.

Det var således den energiska knytnäven tillhörande diktaturens inrikesminister – general Martínez Anido som var beryktad för att i början av 1920-talet ha släppt loss sina lejda mördare, *los pistoleros*, mot CNT:s medlemmar i Katalonien – som användes när Primo de Riveras ”direktorat” upplöste kommunstyrena, avsatte statstjänstemännen, införde censur av pressen, attackerade arbetsförhållandena och obekymrat kränkte åttatimmarsdagen, samtidigt som den galopperande inflationen slukade arbetarnas löner och levnadsstandard medan öppnandet av Spanien för amerikanskt kapital möjliggjorde en del goda affärer och en spektakulär spekulation. Men detta skulle bara innebära en tämligen kort frist för oligarkin. Världsekonomin kris 1929 skakade på djupet en diktatur som redan var misskrediterad av omfattande finansskandaler och detta även inom sociala skikt som utgjort en samhällelig bas för den som armén och småbourgeoisin. Det var för att rädda monarkin som kungen slutligen bestämde sig för att göra sig av med generalen. Men knappt ett år senare skulle oligarkin i sin tur göra sig av med monarkin, utan att det ens var tal om något *pronunciamento*. I Spanien i början av det tjugonde seklet var det inte ens nödvändigt för arbetarna och bönderna att ha satt sig i rörelse för att de skulle framstå som ett hot och skapa rädsla: även när de var frånvarande från den politiska scenen agerade politikerna utifrån den fara de utgjorde och händelserna 1931 går inte

³ H Rabasseire, *Espagne, creuset politique*, sid. 40.

att förklara utan att ta hänsyn till denna faktor, för ögonblicket passiv men potentiellt skräckinjagande för dem som kände sina egendomar och sin makt hotad.

Strax efter Primo de Riveras fall hade studentprotesterna mot general Berenguers regering för övrigt utgjort ett förebud om mer omfattande och samhälleligt långt mer avgörande protester. Trotskij, som var en insiktsfull observatör och som stödde sig på erfarenheter från den revolutionära kampen i början av seklet, skrev således:

”Studenternas livfulla demonstrationer är bara ett försök från borgarklassens yngre generation, och särskilt småbourgeoisin, att finna en lösning på den instabilitet som landet hamnade i efter den s k frigörelsen från Primo de Riveras diktatur, vars grundläggande element fortfarande är intakta. När bourgeoisin medvetet och envist vägrar att lösa de problem som krisen för det borgerliga samhället lett till, och när proletariatet ännu inte är redo att åta sig den uppgiften, då blir det ofta studenterna som träder fram. Under utvecklingen av den första ryska revolutionen [1905] noterade vi detta fenomen mer än en gång, och vi har alltid satt värde på dess symtomatiska betydelse. En sådan revolutionär eller halv-revolutionär studentaktivitet innebär att det borgerliga samhället går igenom en djup kris. Småbourgeoisins ungdom känner att en explosiv kraft håller på att byggas upp bland massorna, och försöker på sitt eget sätt hitta en väg ut ur dödläget och driva den politiska utvecklingen framåt.”⁴

Just på grund av att ”denna explosion bland massorna” var på väg men ännu inte innebar någon direkt explosion kunde oligarkin 1931 få en frist och skapa, tillsammans med den nya republiken, en ny form av dominans, där den till en början utnyttjade positiva uppfattningar både inom arbetarklassen och städernas småbourgeoisin som med åren börjat vända sig från diktaturen. Ändringen av den konstitutionella formen var en verklig utmaning. I augusti 1930 hölls en konferens i San Sebastián med alla politiska grupperingar och där en ny inriktning skulle utarbetas: konservativa katoliker som Alcalá Zamora och Miguel Maura, republikaner på ”högerkanten” som Alejandro Lerroux eller på ”vänsterkanten” som Azaña och Casares Quiroga, socialisten Indalecio Prieto och den katalanske nationalisten Nicolau D’Olwer ingick då ”pakten i San Sebastián”, där de uttalade sig för en republik i vars ledning de ville ha ett svärd, en general ... Tillsammans med Alcalá Zamora och Miguel Maura organiserade representanter för kungen i april maktskiftet. På denna ”republikanska” modell bildades den spanska republikens nya provisoriska regering under ledning av Alcalá Zamora med Maura som inrikesminister och tre socialister på nyckelposter – Prieto finansminister, Largo Caballero arbetsmarknadsminister och juristen De los Ríos som justitieminister.

Den spanska revolutionen var långt ifrån avslutad och hade i själva verket bara börjat. Mellan regeringens försiktigt reforminriktade men djupt konservativa program och dess försök att påverka utvecklingen reste sig nu ett förfärligt hinder som monarkins fall själv bidragit till att ge näring åt och bygga upp. En organiserad arbetarrörelse, med partier och fackföreningar som drog med sig landsbygdens massor och miljontals hårt exploaterade arbetare i städer, gruvor och inom jordbruket och vars mest grundläggande krav började resa frågan om revolution.

2. Arbetarrörelsen: En hydra utan huvud

Den spanska arbetarrörelsen var ännu ung, i likhet med det proletariat som hade tusen band till en lantlig värld med vilken det delade traditioner, reaktioner och ett lantligt temperament, där uppgivenhet blandades med plötsliga och våldsamma utbrott av revolter. I nationell skala hade det inte uppstått förrän vid den tidpunkt när Första internationalen bildades och, i likhet med denna, snabbt splittrats mellan socialister och frihetliga. I Spanien hade dock anarkisterna – ”de frihetliga” – skaffat sig och behållit ett långt större inflytande än i industriländerna

⁴ Trotskij, *ibid.*

i Västeuropa. 1930 återspeglade splittringen av den spanska arbetarrörelsen i många avseenden den som rått i Frankrike vid seklets början; mellan å ena sidan en kampinriktad och revolutionär syndikalism och en reformistisk och doktrinär socialistisk rörelse å den andra.

Från 1910 hade basen lagts för den anarkosyndikalistiska landsorganisationen CNT (La Confederación Nacional del Trabajo), delvis under inflytande av revolutionärer inom det franska CGT. Organisationens snabba framsteg och dess hängivenhet för handling hade lett till en hård repression, vilket ökat dess anseende. CNT hade spelat en framträdande roll under den upprorsinriktade generalstrejken 1917. Den lösa organisationsformen, troheten mot principen om direkt aktion och inriktningen på klasskamp svarade ganska väl mot vad som kännetecknade proletariatet på Iberiska halvön. Det var ungt, utarmat och utan några större sociala skillnader, djupt märkt av sin bakgrund bland småbönderna, känsligt för ”exemplariska” handlingar av ”handlingskraftiga minoriteter” som på samma gång ville skaka om förtryckets ok och den egna apatin. Sådillvida går det att säga att CNT – genom sin varaktighet, dess förankring trots raden av förändringar – var något typiskt spanskt i betydelsen ett Spanien som förändrats obetydligt, där de historiska omständigheter som kännetecknat nationens födelse bestod och knappt alls förändrats av industrialismen och kapitalismens centralisering. Men för såväl Spanien som för CNT skulle världshistorien från och med första världskriget innebära ett nytt steg.

Samtidigt med segern för den ryska revolutionen hade 1917 också sett en generalstrejk utan motstycke i Spanien. Ekot av den ryska revolutionen och de ökande sociala motsättningarna gjorde att den sociala oron i Spanien 1919, efter den stora strejken vid *Canadiense* i Katalonien, antog formerna av ett mäktigt revolutionärt uppsving. I likhet med alla organisationer av samma karaktär upplevde CNT en djup dragningskraft hos den ryska revolutionen, ett tecken på det anseende som bolsjevikernas seger åtnjöt bland revolutionärer av alla möjliga inriktningar. I Spanien precis som på andra håll hade de anarkistiska, anarko-syndikalistiska och revolutionärt syndikalistiska styrkorna börjat växa i opposition till den marxistiska reformism som siktade på att anpassa sig till de demokratiska och parlamentariska ramar som här var särskilt begränsade. Oktoberrevolutionens seger hade återgett marxismen dess revolutionära glans. Strax efter den generalstrejk som följt på konflikten vid *Canadiense*, när strejker och demonstrationer stod på sin höjdpunkt, hade CNT:s kongress med acklamation och med en entusiasm som förmodligen på sina håll inte var befriad från baktankar beslutat att tills vidare ansluta sig till Tredje internationalen. En av organisationens främsta ledare, Angel Pestaña, hade sänts till Moskva där han deltog vid Kommunistiska internationalens andra kongress och hade diskussioner med Lenin och andra sovjetiska ledare. 1921 fanns en delegation från CNT, under ledning av Andrés Nin och Joaquín Maurín, på plats vid Kominterns tredje kongress och fanns med vid grundandet av Röda fackföreningsinternationalen.

Men konjunkturen hade redan vänt. I Spanien gick arbetarrörelsen tillbaka. I Katalonien lyckades mördarna från guvernör Martínez Anidos och polischefen Arleguis ”fria fackföreningar” tillfälligt bromsa uppsvinget bland arbetarna genom att systematiskt döda revolutionära aktivister. Dessutom hade arbetarnas och böndernas aktivitet efter den ryska revolutionen inte lett till seger någonstans: den avmattning som inträffade gjorde det möjligt för kapitalismen i Europa att tillfälligt stabiliseras. Svårigheterna för det isolerade Ryssland och bolsjevikernas repression mot medlemmarna av anarkistiska organisationer, bl a krossandet av Kronstadtrevolten som präglats av frihetliga idéer, försåg anhängarna av en traditionell anarkism med argument mot bolsjevismen och gjorde det möjligt för dem att återta den terräng som förlorats 1919 under trycket från massorna. I februari 1922, i frånvaro av Nin – som stannat kvar i Moskva – och Maurín – som satt fängslad –, avbröt CNT:s nationella ledning den tillfälliga anslutningen till Kommunistiska internationalen. I juni samma år

bekräftade kongressen i Zaragoza brytningen med såväl Komintern som Röda fackföreningsinternationalen.

Under tiden hade emellertid många medlemmar och ledande personer inom CNT vunnits för kommunismen, främst bland dessa Nin och Maurín. Det fanns också en hel del aktivister som, utan att vara kommunister, vägrade lämna Röda fackföreningsinternationalen, där Nin var en av sekreterarna. På initiativ av Maurín och hans kamrater bildades ”revolutionära syndikalistiska kommittéer” (Comités Sindicalistas Revolutionarios, CSR), som anslöt sig till fackföreningsinternationalen. I slutet av 1922 hölls en nationell konferens i Bilbao och veckotidningen *La Batalla* började ges ut. Kommunisterna och syndikalistiska kommunister utgjorde en ny strömning. Den hade uppstått ur anarkosyndikalismen, men under påverkan av de ryska erfarenheterna hade man definitivt brutit med traditionell anarkism och följde nu sin egen väg. Medlemmarna av CSR anslöt sig både till CNT och det UGT som var reformistiskt orienterat, kämpade för att vinna majoritet inom fackföreningarna som de siktade på att ena. De skulle systematiskt uteslutas ur båda två.

En strömning mycket närstående de syndikalistiska kommunisterna började emellertid göra sig hörd inom CNT omkring en av organisationens mest populära ledare i Katalonien, Salvador Seguí. Denne, med anarkistisk bakgrund, hade framträtt som en av de främsta ledarna under strejkerna 1919 och kunde betecknas som en verklig ”revolutionär syndikalist”. Vid kongressen i Zaragoza tillhörde han anhängarna av en brytning med Röda fackföreningsinternationalen, fast med egna argument. Han vägrade gå med på anarkisternas traditionella avståndstagande från ”politik” och 1919 hade han inte tvekat att uttala sig för ”maktövertagande”. I Zaragoza låg han bakom talet om ”en politisk revolution”, som vände sig mot traditionella anarkistiska tabun. Han var mycket angelägen om frågan om enhet bland arbetarna och försökte systematiskt uppnå enhet i handling med UGT och en kommunist som Nin, en personlig vän, ansåg att han närmade sig kommunismen. Men denne storartade organisatör, denne ytterst populära arbetarkämpen, var också arbetsgivarnas svarta får: just när han lyckats få till stånd en uppgörelse mellan CNT och UGT om enhet mot repressionen blev han mördad av Martínez Anidos *pistoleros*. Med honom försvann, under flera år åtminstone, möjligheten att den revolutionärt syndikalistiska strömning som var under snabb tillväxt skulle ta över ledningen för CNT och klart bryta med den ”rena” anarkismen.

CNT, som praktiskt taget ställts utanför lagen efter 1923 och den första tiden av diktaturen, var under flera år drabbat av en kronisk kris. Mellan traditionella anarkister och en nationell ledning med syndikalistisk inriktning, mödosamt återupprättad 1927, fanns också under denna underjordiska tid en liten grupp av aktivister kring *Solidarios* ledd av Juan García Oliver, Francisco Ascaso och Buenaventura Durruti. Motståndarna kallade dem ”anarko-bolsjeviker” på grund av att de var för ”maktövertagande”, försvarade tanken på en ”diktatur” och rent av ”en revolutionär armé”, som de ansåg nödvändiga. Men framför allt kunde man från 1927 bevittna bildandet av en helt underjordisk gruppering inom CNT och med bas i dess egna organisationer, den mycket mäktiga och mycket hemlighetsfulla FAI (Federación Anarquista Ibérica) som systematiskt satsade på att ta kontroll över landsorganisationen som den ville göra till ett redskap för sin kuppriktade politik.

Den strömning som dominerade det CNT som återbildats 1931 var dock den neo-reformistiska som Angel Pestaña stod bakom. Den var tillräckligt återhållsam för att gå med på att delta i de ”paritetskommittéer” som införts under diktaturen för att genomdriva obligatoriska skiljedomar vid konflikter på arbetsmarknaden och under monarkins sista månader tvekade den inte att göra den anarko-syndikalistiska landsorganisationen till en stödjepunkt för den allmänna koalitionen. Republiken skulle bygga på. Två representanter för CNT deltog som observatörer vid konferensen i San Sebastián i augusti 1930 och lovade stöd till de borgerligt republikanska partierna och socialisterna i utbyte mot garantier för återinförande av organisa-

tionsrätt och utfärdande av allmän amnesti. I november förhandlade CNT:s ledning med den konservativa ledaren Miguel Maura; i december gav man sitt stöd till de republikanska officerarnas resning i Jaca. Vid kommunalvalet den 12 april 1931 övergav man anarkismens gamla principiella motstånd mot ”valfarsen” och uppmanade sina anhängare att massivt rösta på de republikanska kandidaterna. När republiken utropats framträdde CNT åter öppet men inom organisationen stod de mest skiftande strömningar mot varandra, från den öppna reformismen bland Pestaña och hans följeslagare till kuppmentaliteten och terrorismen bland en del extrema medlemmar av FAI eller syndikalistiska tendenser som fortfarande vacklade.

Även den ”marxistiska” strömningen hade blivit djupt omskakad av den internationella utvecklingen efter 1917. Inom PSOE (Spaniens socialistiska arbetarparti), som grundats av Pablo Iglesias med Jules Guesdes franska parti som förebild, framträdde strax efter ryska revolutionen en vänsterflygel som var för att partiet skulle ansluta sig till Kommunistiska internationalen, ett steg som ungsocialisterna med Juan Andrade och Luis Portela var de första att ta genom att i april 1920 bilda Spaniens kommunistiska parti (Partido Comunista Español, PCE). Socialistpartiet skulle splittras ett år senare, i april 1921, när majoriteten vägrade att gå med på de 21 villkoren för medlemskap i Komintern. Minoriteten bildade då Spaniens kommunistiska arbetarparti (Partido Comunista Obrero Español) som snabbt gick samman med PCE efter påtryckningar från Internationalen. Fusionen var fullbordad 1923 men alltför sent för att det unga partiet skulle kunna spela den roll som grundarna tänkt sig.

Vid denna tidpunkt inträffade dels Primo de Riveras *pronunciamiento* vilket tvingade partiet under jorden, dels krisen i bolsjevikpartiet som under tal om ”bolsjevisering” skulle leda till att kommunistpartierna automatiskt fick underkasta sig den segrande fraktionen i Sovjetunionen. Partiet förlorade en av sina grundare – Oscar Pérez Solís som skulle bli falangist – och många medlemmar. Trots att man 1927 lyckades vinna över en betydande grupp inom CNT i Sevilla, bl a Manuel Adame och José Díaz, fortsatte partiet att försvagas både som följd av en systematisk repression och den egna politiken, i synnerhet de uteslutningar som Kominterns ledning krävde och som kunde utöva stort inflytande på grund av svårigheterna med det underjordiska arbetet. Vid utropandet av republiken hade det officiella kommunistpartiet bara lite drygt 800 medlemmar i hela landet bakom en ledning som bestod av helt nytillkomna och som på grund av sin servilitet gentemot direktiven från Moskva hade föredragits hellre än resterna av ”det gamla gardet”. Hela sektioner av partiet hade uteslutits utan närmare förklaring eller att de verkliga motiven framgått: det var fallet med Katalanska-balejariska federationen som leddes av Maurín och Arlandis, gruppen i Madrid kring Luis Portela, gruppen i Valencia, federationen i Asturien, som samtliga leddes av personer som var mycket mer erkända som arbetarledare än ledarna för det officiella partiet. Andrés Nin återvände till Spanien i september 1930. Den tidigare sekreteraren för CNT, därefter för Röda fackföreningsrörelsen, var lierad med vänsteroppositionen i Ryssland, medlem av dess ”internationella kommission” och personlig vän till Trotskij. Tillsammans med andra medlemmar – i första hand Juan Andrade och Henri Lacroix som på egen hand följt samma väg – skulle han i Spanien ägna sig åt att bygga en kommunistisk vänsteropposition samtidigt som han försökte nå en överenskommelse med Maurín om att ena de kommunistiska oppositionsgrupperna.

I kommunisternas led blev reaktionerna på utropandet av republiken mycket skiftande. Det officiella partiet fick direktiv om att lansera parollen ”Ned med borgarrepubliken! Makten åt sovjeterna!”, trots att det i Spanien, oavsett vad som skrevs i *Pravda*, inte existerade ens en skugga av sovjeter eller någon liknande organisation. Maurín – som inte gjort någon hemlighet av det inflytande Bucharin och ”högerkommunisterna” haft på honom vid denna tidpunkt⁵

⁵ J Maurín, introduktion 1965 till *Revolución y contrarrevolución en España*, sid. 3.

– och Nin – lierad, som framgått, med Trotskij – manade däremot till kamp för att förverkliga paroller för den demokratiska revolutionen, som de ansåg att bara arbetarna kunde driva igenom och utgöra ett avgörande inslag i kampen för en socialistisk revolution. De båda var däremot oeniga om den nationella frågan: Andrés Nin var visserligen katalan och anhängare av självbestämmande men han motsatte sig ändå ett självständigt Katalonien, något som Maurín och hans organisation var för och han kritiserade dem för deras nära samarbete med den katalanska småbourgeoisin.

Precis som i en del andra länder ledde splittringen efter bildandet av Kommunistiska internationalen till att det spanska socialistpartiet, som 1921 inte velat gå med på de 21 villkoren för medlemskap i Komintern, gick till höger. 1923 uttalade sig PSOE och den landsorganisation man kontrollerade, UGT, La Unión General de Trabajadores, för samarbete med diktaturen och hade gått med på Primo de Riveras framstötter. UGT:s generalsekreterare Francisco Largo Caballero blev rent av regeringsråd. Under diktaturen utnyttjade UGT systematiskt samlagsinstitutioner som paritetskommittéerna i syfte att stärka sin förankring på bekostnad av det förföljda och splittrade CNT. Socialisterna hade varit klart reformistiska och anhängare till klassarbetet under Primo de Riveras diktatur och blev det *a fortiori*, än mer, sedan republiken utropats. En av dess ledare, Indalecio Prieto, som varit en av de drivande först i organiserandet av oppositionen mot diktaturen och därefter mot monarkin, var en av dem som organiserat konferensen i San Sebastián. Att socialister ingick i den provisoriska regeringen utgjorde ett skydd på vänsterflanken för den nya regimen, ett skydd mot de otåliga kraven från arbetarna och bönderna och samtidigt ett löfte om djupgående ”reformer” och nya sociala lagar i syfte att tillgodose några av de mest angelägna kraven.

Det vore emellertid felaktigt att bara se socialistpartiet som företrädare för ordning. Dess reformistiska politik byggde inte bara på arbetarnas illusioner om den nya regimen utan också på den rädsla den för en tid kunde väcka hos en orolig oligarki. I själva verket banade utropandet av republik väg för krav från arbetarna och bönderna och som inte kunde tillgodoses av de härskande klasserna. På sikt stod revolutionen på dagordningen. Frågan var bara om de krafter som var nödvändiga för att segra kunde uppstå i Spanien: ingredienserna fanns lite varstans, såväl inom UGT som CNT, inom FAI och bland syndikalisterna, bland kommunisterna, officiella eller inte, bland ungdomar som vaknat upp politiskt och anslutit sig till den ena eller andra politiska eller fackliga organisationen. Men hur åstadkomma den ram som gjorde det möjligt att samla dem? Det var den fråga som diskuterades bland kommunisterna, mellan Maurín och Nin i Barcelona och i brev mellan Nin och Trotskij. Det skedde i en begränsad krets av aktivister som för tillfället inte hade något annat att luta sig mot än erfarenheter från segerrika eller misslyckade revolutioner dittills under 1900-talet samt övertygelsen om att den proletära revolutionens timma oundvikligen närmade sig i Spanien.

3. Den omöjliga demokratin

Den provisoriska regeringens sammansättning var i sig tillräckligt avslöjande för vilka avsikter och begränsningar den nya republikens grundare hade. Premiärministern Niceto Alcalá Zamora och inrikesministern Miguel Maura var inte bara brinnande katoliker och klart konservativa utan också bestämda centralister. Ekonomiministern Nicolau D’Oliver var liberal och nära lierad med Banco de Catalunya. Finansminister Indalecio Prieto satt inte bara i ledningen för socialistpartiet utan var också affärsman i Bilbao. UGT:s generalsekreterare Largo Caballero, som varit regeringsråd under Primo de Rivera, blev arbetsmarknadsminister. Samtliga var vänner av ordning, inriktade på att förhindra, till och med bekämpa, revolutionen. Deras allians – på denna negativa grundval – var oförmögen att ta itu med ”den borgerliga revolutionens” uppgifter vilket krävdes för att Spanien skulle kunna tas ur sina sekelgamla motsättningar: behovet av en jordreform, den nationella frågan, relationerna mellan kyrka och

stat, framtiden för byråkratin och den armé monarkin lämnat efter sig. Allt hade överlämnats till den ende nye politikern i detta team, vänsterrepublikanen Manuel Azaña.

Hans första åtgärder syftade till inge trygghet. I en första deklaration gav han garantier för privategendom samtidigt som han höll dörren öppen för ”exproprieringar”, ”om allmänintresset krävde det men mot ersättning”. På ett ytterst vagt sätt sade han att ”jordägandet måste svara mot jordens samhällsliga funktion”. Han uttalade sin vilja att slå vakt om goda relationer med Vatikanen och utfärdade religionsfrihet utan någon hänvisning till ett eventuellt åtskiljande av stat och kyrka. Han oroade sig över proklamationen i Barcelona om en katalansk republik och skickade dit tre ministrar som förhandlade fram en kompromiss som innebar ett återupprättande av *La Generalitat*, denna gamla katalanska institution, och löfte om ”en statut” om autonomi. Inget sades om någon upprensning av statsapparaten eller armén, den avskydda ledningen för *Guardia Civil* med general Sanjurjo i spetsen fick sitta kvar och premiärminister Alcalá Zamora tog under pompa och ståt emot de monarkistiska officerare som ledde krigsmakten med general Aznar, den siste kunglige ministern, i första ledet.

Den nya regeringens första veckor gav svaret på vad som låg bakom denna försiktighet. I själva verket var det ytterst nära att blodiga sammanstötningar skulle ha inträffat den 14 april. Samtidigt som varken monarkister eller anarkister föreföll vara ute efter att på allvar ifrågasätta den nya republiken gjorde den provisoriska regeringens första beslut det möjligt att få en uppfattning om motsättningarna. De första dekreten härrörde från arbetsmarknadsministeriet: ledaren för UGT var utsatt för hårt tryck från den egna organisationen och i första hand från lantarbetare från *Federación de los Trabajadores de la Tierra* och han var tvungen att i varje fall delvis tillgodose deras krav. I ett första dekret förbjöds konfiskering av belånade småegendomar på landsbygden, i ett annat förbjöds de stora jordägarna att anställa arbetare utanför kommungränsen i fall det rädde arbetslöshet, kommunstyrena gavs också rätt att tvinga de stora jordägarna att bruka de jordar som lagts i träda. Den 12 juni utvidgade regeringen lagstiftningen om arbetsolyckor också till lantarbetarna, som dittills varit undantagna från den.

Hur illa oligarkin än tyckte om dessa åtgärder ledde det inte till någon öppen storm. Och tvärtom, hur återhållsamma regeringens deklarationer än var uppfattades de som oacceptabla hot av grupper inom den styrande hierarkin och katolska kyrkan. De stora tidningar dessa kontrollerade, som *ABC* och *El Debate*, ägnade sig åt en hätsk polemik där man betonade regeringens provisoriska karaktär som ställdes mot den katolska religionens eviga värden. De attackerade våldsamt dekretet den 6 maj som undantog elever i de statliga skolorna från religiös undervisning om föräldrarna begärde det. Den 7 maj publicerades ett herdabrev från kardinal Segura, som var en direkt krigsförklaring mot republiken och regeringen under täckmantel av ”försvar” av kyrkans ”rättigheter” mot den ”anarki” som hotade landet. Kardinalen gick så långt som att jämföra den provisoriska regeringen med rådsrepubliken i Bayern 1919. Denna provokativa text förstärkte den spirande agitationen mot ordnarna; många såg brevet som ett öppet stöd till reaktionära intriger där det möte ”monarkistcirkeln” hållit i Madrid sågs som det främsta uttrycket. Cirkelns möte i den 10 maj ledde till häftiga incidenter och gav upphov till alarmerande rykten; det uppgavs att monarkisterna dödat en taxichaufför. Samma kväll satte ungdomar sex kloster i brand i Madrid och de närmaste dagarna plundrades kloster och sattes i brand i Sevilla, Málaga, Alicante och Cádiz. Hypotesen att det rörde sig om provokationer understöds också idag av den framstående historikern Gabriel Jackson och har ofta framhållits som förklaring till de antireligiösa våldsamheterna. Men det finns inga bevis. Vad som däremot är säkert är att den spanska kyrkan för breda befolkningsgrupper på väg att vakna upp socialt och politiskt var inkarnationen av en lång reaktionär tradition i landet och sekelgammal underdånighet

gentemot makthavarna. Regeringen iakttog största möjliga återhållsamhet: polisen ingrep bara för att evakuera munkar och nunnor och ända till den 15 maj krävde inrikesministern förgäves tillstånd att få sätta in *Guardia Civil* och utlysa krigstillstånd. Upprörda protester från de stora tidningarna och prästerskapet kunde inte dölja den totala bristen på reaktioner från majoriteten av katoliker runt om i landet: uppvaknandet bland massorna vände ut och in på traditionella mönster.

Händelserna i maj ledde hur som helst till att positionerna hårdnade. Kardinal Segura, anklagad för att ha provocerat fram den folkliga explosionen, förklarades *persona non grata* och regeringen beslutade att utfärda religionsfrihet och med hänvisning till hygieniska skäl förbjöds placering av statyetter i fönsternischer. Biskoparna protesterade upprört ...

Samma religiösa fråga stod i centrum för den första krisen när *Las Cortes*, parlamentet, behandlade författningen och närmare bestämt dess artikel 26. Lagförslaget, som vara mycket inspirerat av Weimarkonstitutionen, utropade en ”republik av arbetare från alla samhällsklasser”, makten var koncentrerad till en kammare som skulle vara direktvald i allmänna och hemliga val och ledd av en talman, vald på sju år av ett särskilt elektorskollegium, med utvidgade maktbefogenheter. Skilsmässan mellan kyrka och stat, som uttalades i artikel 3 och åtgärderna mot ordnarna i artikel 26, ledde till den första regeringskrisen. Maura och Alcalá Zamora avgick och en ny regering bildades ledd av den starkt anti-klerikale Azaña. Denna regering, en koalition mellan borgerliga republikaner och socialister, återvände till själva principerna för författningen i form av garantier för de demokratiska fri- och rättigheterna och antog ”lagen till försvar av republiken” som försåg inrikesministern med mycket omfattande befogenheter för ordningens upprätthållande och som skulle komma att användas mer mot arbetarna och bönderna än mot reaktionens intriger.

Republikanerna, som gått i spetsen för kampen mot katolska kyrkan, var långt mer försiktiga när det gällde sociala reformer och i synnerhet när de närmade sig jordfrågan. ”Lagen om jordreform”, som antogs efter ändlösa diskussioner, talade visserligen om expropriering av de stora egendomarna i de viktigaste regionerna med *latifundier*, men dess räckvidd begränsades avsevärt av klausuler om gottgörelse och, följaktligen, av de krediter som ställts till förfogande för Institutet för jordreform. Under de första åren disponerade detta bara över summor som skulle göra det möjligt att dela ut jord till 50 000 bönder om året, vilket innebar att jordfrågan skulle behöva ... ett halvt sekel för att få en lösning. Och motståndet inom statsapparaten från de härskande klasserna var så stort att Institutet på två år bara använde en tredjedel av de medel det erhållit. Eftersom kapital fördes ut ur landet eller gömdes undan växte de ekonomiska och sociala svårigheterna inom alla verksamhetsområden: arbetslösheten växte till aldrig skådade proportioner och förenade sig med kontinuerliga prishöjningar som ändå inte kunde utplåna de lönehöjningar som en växande strejkrörelse tvingat fram och som inte ökningen av skiljedomsinstitut fick bukt med. Oron bland arbetarna stärkte oron bland bönderna, och tvärtom. Repressionen, ledd av den traditionella poliskåren – främst *Guardia Civil* – retade upp stämningarna, skapade upprördhet och infekterade konflikterna. Medan katoliker och ”sekulära” tampades i *Cortes* under lyriska kaskader och slungade nödtorftigt dolda hot om att tillgripa våld i ansiktena på varandra fick de spanska arbetarna och bönderna i sin dagliga kamp stifta bekantskap med den nya regimen.

Redan medan debatten om författningen pågick utbröt i Barcelona en strejk bland de anställda vid det amerikanska företaget Telefónica under ledning av medlemmar av CNT. Detta bolag, som kommit till Spanien på Primo de Riveras tid, var symbolen för att den utländska imperialism börjat tränga sig in som socialister och republikaner tidigare fördömt men som man nu vid makten försökte lugna. Socialister och anarkister, medlemmar av UGT och CNT, stod mot varandra. De förra anklagade de senare för att ha utlöst och utvidgat strejken med hjälp av hot från sina *pistoleros*. Som svar på regeringens repressiva åtgärder

manade CNT i Sevilla till generalstrejk och regeringens svar blev undantagstillstånd. Efter en vecka var ordningen återställd i den andalusiska metropolen: det hade kostat 30 döda och över 200 sårade. CNT:s tidningar och aktivister gick loss på regeringen och socialister och anarkister började göra upp med vapen i hand.

Ett halvår senare inträffade de tragiska händelserna i Castilblanco. Där skingrade *Guardia Civil* brutalt en bondedemonstration organiserad av Federación de los Trabajadores de la Tierra som var ansluten till UGT. Fyra civilgardister, som gått in i Folkets hus för att stoppa en protestdemonstration, attackerades av en grupp kvinnor. En av civilgardisterna öppnade eld och alla fyra lynchades och slets i stycken av en rasande folkmassa. Bestrafningen blev hård: sex dödsdomar som omvandlades till livstidsstraff. Några dagar senare öppnade *Guardia Civil* eld mot en delegation från de strejkande i Arnedoregionen: sex personer dödades, varav fyra kvinnor och ett barn, och 16 sårades av kulorna.

Vid ungefär samma tidpunkt inledde medlemmar av FAI ett väpnat uppror i gruvområdet i Övre Llobregat och utropade ”frihetlig kommunism” i de utfattiga byarna. Upproret krossades på några dagar och ett hundratal anarkister, bl a Durruti och Francisco Ascaso, deporterades till Kanarieöarna och Spanska Sahara. Deras kamrater protesterade med en ny resning i Tarrasa den 12 februari 1932, intog stadshuset och belägrade *Guardia Civils* kasern, men fick slutligen ge sig när armén sattes in.

Några månader senare var det högerens tur att ta till vapen. Efter att general Sanjurjo ersatts som chef för *Guardia Civil* med general Cabanellas försökte Sanjurjo göra ett *pronunciamiento* som CNT och arbetarna i Sevilla slog ned redan på kläckningsstadiet genom en generalstrejk samtidigt som regeringstrupperna slog tillbaka det illa förberedda försöket från monarkisterna i Madrid att ansluta sig. Den upproriske generalen dömdes till döden men benådades. Deltagarna i sammansvärjningen fick sina tillgångar beslagtagna och en del av dem deporterades. Regeringen utnyttjade misslyckandet för resningen till att något påskynda jordreformen och driva igenom en lag om autonomi för Katalonien, något som dittills legat vilande. Men man tog bara itu med några få av de kända konspiratörerna inom armén.

I januari 1933 inledde anarkister från gruppen *Nosotros* – García Oliver, Durruti och tidigare medlemmar av *Solidarios* – med stöd av FAI och ”försvarskommittéerna” ett nytt uppror, där man fick med sig CNT på många håll i Katalonien, Levanteregionen, Rioja och Andalusien. I Andalusien, i Casas Viejas, satte en avdelning civilgardister eld på ett hus dit ett trettiotal anarkister tagit sin tillflykt och dessa brändes nu ihjäl samtidigt som en officer kallblodigt lät avrätta 14 som tillfångatagits under oroligheterna. Den skyldige till detta brott påstod sig ha lytt en order av Azaña: ”Inga sårade, inga fångar, sikta mot magen!” Denna brutala repression och den juridiska arsenal som regeringen utrustat sig med – lagen den 8 april 1932 om kontroll av fackföreningarna, lagen om allmän ordning i juli 1933, lagen mot vagabondering som gjorde det möjligt att på samma gång förfölja och slå till mot arbetslösa och yrkesrevolutionärer, kravet på åtta dagars varsel inför alla strejker, det ökade antalet arresteringar i preventivt syfte, polisbeskydd av anti-anarkistiska kommandon – gav hädanefter den nya regimen en klart arbetarfientlig fysionomi, skärpte motsättningarna, underblåste menings-skiljaktigheter och jämnade marken för omgrupperingar inom arbetarrörelsen.

I själva verket var CNT skakat av en mycket djupgående kris sedan republiken utropats. I augusti hade delar av FAI tagit hem en stor seger över sina syndikalistiska motståndare när Juan Peiró, som de ansåg vara opportunistisk, avlägsnats från ledningen för CNT:s dagstidning *Solidaridad Obrera*. Några månader senare uteslöts Pestaña ur metallfacket. Ett upprop undertecknat av 30 av CNT:s ledare – *los trentistas* – bl a Juan Peiró, Juan López och Pestaña,

vände sig mot FAI:s äventyrspolitik, skisserade ett reformistiskt program⁶, som ledde till att undertecknarna uteslöts ur landsorganisationen tillsammans med flera organisationer – inte minst de i Valencia, Huelva och Sabadell – som skulle anta namnet ”Oppositionens fackföreningar”.

Men även FAI splittrades och de anarkister som var renläriga och höll fast vid den traditionella modellen bekämpade där ihärdigt dem som de kallade anarkobolsjeviker och som i själva den pågående rörelsen sökte svar på den fråga som *los trentistas* inte velat ställa: hur göra revolution?⁷ De interna stridigheterna tog sig tragiska vändningar mellan olika ansvariga organ: i januari 1933 kom CNT:s lokala federation i Katalonien med en uppmaning till generalstrejk tjugofyra timmar efter det att den regionala organisationen tagit ställning mot. Men detta avspeglade i själva verket en ytterst djup politisk kris. Som Andrés Nin påpekade vid tidpunkten, kommentarer som historikern César Lorenzo tagit fram i dag, var anarkisterna, även om de höll fast vid sitt gamla schema med ”revolutionär gymnastik” för att härda arbetarna, på väg att göra en vändning som stred mot traditionella anarkistiska ståndpunkter genom att *de facto* ta den politiska makten och på sitt vis införa en diktatur som förvisso inte var proletär utan en som baserades på deras egen revolutionära makt.⁸ I en kommentar till strejken i januari 1933 och en del anarkistiska kommittéers ”proklamationer” om ”maktövertagande” välkomnade Andrés Nin denna nya hållning som ”ett steg framåt”: ”Ledarna för rörelsen har i praktiken avlägsnat sig från anarkismens grundprinciper och avsevärt närmat sig våra ståndpunkter.”⁹ Och det var givetvis ingen tillfällighet att, från andra änden av anarkosyndikalismens horisont, Angel Pestaña bröt med anarkismen för att grunda ”ett syndikalistiskt parti” i syfte att på fredlig och reformistisk väg förverkliga en socialism baserad på självstyre och federalism.

Att socialisterna medverkade i en regering som så tydligt gick emot kraven från arbetare och bönder och den besvikelse som åstadkommits av de konkreta resultaten av den politiska förändringen kunde, i varje fall till en början, inte annat än stärka CNT, som trots alla problem gick kraftigt framåt både organisatoriskt och när det gällde inflytande under republikens första år då organisationen framstod som en attraktionspol såväl för revolutionärer som för arbetarnas och böndernas klassintressen. I CNT återfanns obestridligt de mest kampvilliga och beslutsamma delarna av det spanska proletariatet, men samtidigt förmådde organisationen inte ge dem vare sig någon metod eller något revolutionärt program och i det läget – den kris man drabbats av där medlemmar revolterade mot anarkistiska dogmer – lämnades teoretiskt sett avsevärt utrymme för kommunisterna, som här förfogade över en reell möjlighet att bygga sitt parti i dubbel opposition mot de reformistiska strömningarnas klassarbete och äventyrspolitiska och de kupppartade metoder, som underlättade regeringens repression och förvärrade splittringen inom arbetarrörelsen.

Men det officiella kommunistpartiet var långt ifrån kapabelt att förstå det politiska läget och gripa denna chans. Det var helt och hållet underkastat den stalinistiska ledningen för Kommunistiska internationalen – som i Spanien representerades av en ”delegation” bestående av Humbert-Droz, Rabaté och argentinarerna Codovilla. I Spanien tillämpades mekaniskt den analys och de slagord som utarbetats inom ramen för den politik som gick under namnet ”tredje perioden”, kännetecknad av sekterism och vägran att gå med på arbetarenhet. Social-

⁶ Hela texten återfinns i Peirats, *La CNT en la Revolución Española*, band 1, sid. 44-48 [Ruedo Ibérico-uppl. s. 59-63. “De trettios manifest” publicerades i augusti 1931. Peirats arbete finns även översatt till engelska: *The CNT in the Spanish Revolution – Red ann*]

⁷ A Nin, *Los problemas de la revolución española*, sid. 115 [“La huelga general de enero y sus enseñanzas”, publicerad som broschyr i mars 1933 – *Red ann*.]

⁸ C Lorenzo, *Syndikalismen vid makten*, Federativs 1972, sid. 71-72.

⁹ A Nin, *op. cit.*, sid. 112.

demokratin betecknades som "socialfascistisk", vilket i Tyskland ledde till katastrof och lät Hitlers skaror segra utan strid, och den analysen tillämpades också på Spanien. Synen på socialistpartiet som "socialfascistiskt" bidrog bara till att isolera kommunisterna och få de medlemmar av socialistpartiet som var undrande över det välgrundade i partiets politik att sluta upp närmare bakom den reformistiska ledningen. Än värre var att samma definition på ett mekaniskt vis överfördes till anarkisterna, som betecknades som "anarko-fascister" och behandlades i enlighet därmed. Kommunistpartiets upprepade maningar om "sovjetmakt" i ett land där inget fanns som på minsta vis liknade en sovjet kunde bara misskreditera det och därmed också uppfattningen om kommunismen. På de platser där kommunisterna utgjorde en maktfaktor, som i Sevilla, använde de detta för att splittra CNT. "Kommittén för återuppbyggnad av CNT", bildad med stöd av kommunister i hamnen i Sevilla, var ett verktyg för detta ändamål och det hela ledde till blodiga sammanstötningar mellan medlemmar i kommunistpartiet och medlemmar av CNT och fick många anarko-syndikalister, som värnade om enheten inom den organisation kommunistpartiet försökte slå sönder, att vända sig mot "kommunismen". Denna sekteristiska och splittrande kurs kulminerade vid *la sanjurjada*; samma dag som generalens *pronunciamiento* svarade kommunisternas tidning *Mundo Obrero* med att fördöma ... regeringen som navet i fascisternas aktiviteter. Den motdemonstration kommunistpartiet anordnat hade inget annat att komma med än "Ned med Sanjurjo!" Miss-taget var så uppenbart och oförståelsen så utbredd även i de egna leden att Komintern beslutade om en "vändning": ledarna för det spanska partiet, Adame och Bullejos, fick skulden för den sekteristiska linje de bara försökt tillämpa och avsattes och "kommittén för återuppbyggnad" omvandlades till "kommittén för facklig enhet". Men i själva verket var det samma ombud för Stalin som tidigare som fortsatte att leda partiet under täckmantel av "nya" ledare som just stigit uppåt i graderna såsom José Díaz, Jesús Hernández och Dolorés Ibarruri. Kommittén för facklig enhet tjänade som trampolin för en ny facklig central, det enade CGT, vars bildande bara underlättade uteslutningen av kommunister ur de andra landsorganisationerna och ytterligare bidrog till att isolera kommunistpartiet.

Under tiden försökte oppositionen att peka på en annan politik och vinna över de medlemmar som revolterat mot denna katastrofala inriktning. Katalanska-baleariska federationen, ledd av Maurín, gick samman med Kataloniens kommunistiska parti under Jordí Arquer. Det var också en liten organisation men väl förankrad på flera ställen som bland hamnarbetarna i Barcelona och Lérida. Tillsammans bildade de Arbetar- och bondeblocket, som siktade på att bli en massorganisation och uppmanade de spanska kommunisterna till enhet. Nin hade börjat medarbeta i Mauríns *La Batalla* och tänkt ansluta sig till federationen i Katalonien men avstod slutligen. Mindre på grund av uppmaningarna från Trotskij än på grund av det motstånd han mötte från ledarna för Blocket. Personer som gått med i vänsteroppositionen i Belgien och Luxemburg hade återvänt till Spanien vilket möjliggjorde bildandet av den grupp som 1932 skulle bli *Izquierda Comunista*, Kommunistiska vänstern, och som gav ut en utomordentlig teoretisk tidskrift, *Comunismo*, och därefter en kortlivad veckotidning, *El Soviet*. Från den stunden höll sig Nin på avstånd från maurinisterna och polemiserade med Blocket. Meningsskiljaktigheterna var djupa mellan de båda grupperna. Den viktigaste var att Nin och hans anhängare analyserat stalinismen och att deras syn på läget i Spanien vilade på en tolkning av vad som utspelat sig i Ryssland efter revolutionen och följaktligen av "den ryska frågan", som enligt dem helt bestämde Kominterns politik i Spanien som över allt annars. Maurín och hans anhängare vägrade för sin del att ta ställning mellan "stalinister" och "trotskister", samtidigt som de tog avstånd från angreppen på trotskisterna, och hävdade att ville koncentrera sig till motsättningarna mellan de spanska kommunisterna och Komintern om vilken politik som skulle föras i Spanien. De ville inte gå med på något som i deras ögon bara mekaniskt kopierade scheman från Ryssland 1917. En hållning som Nin betecknade som

”en deformerad överföring av Stalins antimarxistiska teori om socialism i ett land”.¹⁰ Och i denna grundläggande meningsskiljaktighet låg roten till många andra motsättningar.

Även om de var eniga om ”den nationella frågans betydelse” drog inte trotskister och maurinister samma praktiska slutsatser – långt därifrån. Nin kämpade för erkännande av olika nationaliteters rätt att utträda, men även för att proletariatet skulle enas nationellt och internationellt. Maurín däremot förklarade sig vara ”separatist” i Katalonien och kritiserade Komintern för att inte stödja alla separatistiska rörelser i Spanien. *Izquierda Comunista* och Blocket var också överens om att ta avstånd från den stalinistiska sekterism som såg ett mekaniskt motsatsförhållande mellan ”proletariatets och sovjeternas diktatur” och ”den borgerliga republiken” i inledningsskedet av den spanska revolutionen. Men medan Nin satte parollen om ”brytning med de borgerliga organisationerna” i förgrunden som ett led i bildandet av sovjeter föreslog Maurín en ”Nationell kongress” under ledning av de mest framskridna delarna av småbourgeoisin, ungefär en koalition av samma slag som bildats i Katalonien med de katalanska nationalisterna, i en region där UGT och socialistpartiet till skillnad från övriga Spanien bara hade obetydligt stöd. Omedelbart efter *la sanjurjada* framförde Blocket parollen ”All makt åt arbetarnas organisationer”. Nin tog avstånd från det som en opportunistisk eftergift, eftersom det i Spanien bara kunde innebära ”makt åt fackföreningarna”, vilket ställde massan av bönder utanför. Mot vad de betecknade som ”centristernas” pendlande, vilket i den avgörande frågan om makten fick maurinisterna att anpassa sig än till den katalanska småbourgeoisin, än till anarkosyndikalisterna, satte trotskisterna en linje som gick ut på att kämpa för spanska former av sovjeter, *Juntas revolucionarias* valda av arbetare och bönder ...

Den bittra striden mellan olika oppositionella grupper och mellan dessa och det officiella kommunistpartiet ledde till en rad omgrupperingar och turer inom dessa grupper där gränserna redan tidigare var ganska vaga. I Madrid, Valencia och Extremadura blev medlemmar av kommunistpartiet och dess ungdomsorganisation uteslutna och anslöt sig till vänsteroppositionen. Gorkín, som tidigare tillhört partiledningen i exilen hade anslutit sig till trotskisterna i Frankrike, lämnade nu den spanska vänsteroppositionen för att slutligen gå med i Blocket. Katalanen Molins y Fábrega däremot lämnade Blocket för vänsteroppositionen. Gruppen i Madrid upplöstes 1932 och en del av medlemmarna anslöt sig till det officiella kommunistpartiet, dock inte två av dess främsta drivkrafter: Luis Portela, tidigare ledare inom ungdomsförbundet och kommunistpartiet, gick med i Blocket medan Luis García Palacios anslöt sig till vänsteroppositionen. En minoritet inom den Katalanska federationen som kallade sig ”Arbetaroppositionen” grupperade sig kring några följeslagare till Maurín som Antonio Sesé och en del pionjärer inom spansk kommunism som Hilario Arlandis och Evaristo Gil, vilka också 1932 gick med i det officiella kommunistpartiet. Finansiellt stöd från Komintern gjorde att partiet kunde ge ut en dagstidning, en uppgift som översteg dess förmåga, men tillväxten var svag trots framgångarna i Madrid i kampen mot den maurinistiska oppositionen. Tidskriften *Comunismo* åtnjöt stort anseende bland intellektuella, men vänsteroppositionen som blivit *Izquierda Comunista*, och som gav ut tidskriften, vann knappast några insteg bland kroppsarbetarna. Arbetar- och bondeblocket, runt den katalanska federationen och som skulle bli Iberiska kommunistiska federationen, förblev, trots bakslagen i resten av Spanien, det största arbetarpartiet i Katalonien, där CNT:s organisationer och nationalisterna dominerade politiskt.

Men det var dessa mindre organisationer, med stora motsättningar sins emellan, som när det politiska läget förvärrades och hotet om kontrarevolution 1933 framstod klart skulle stå för

¹⁰ *Ibidem*, sid. 73.

det första initiativet i stånd att skaka om styrkeförhållanden mellan fackföreningar och partier å ena sidan och mellan arbetarrörelsen och de härskande klasserna å den andra.

På initiativ av Arbetar- och bondeblocket samt *Izquierda Comunista* bildades våren 1933 i Barcelona den första enhetsfrontsorganisationen, Arbetaralliansen (*Alianza Obrera*). Den bestod av UGT i Katalonien, Socialistiska unionen, de oppositionella fackföreningarna – *los trentistas* – Förbundet av *rabassaires* (katalanska småbönder), det lilla spanska socialistpartiet i Barcelona och de båda kommunistiska organisationerna. Alliansen hade bildats för att ”motsätta sig reaktionens seger” och slå vakt om de landvinningar arbetarna gjort och som nu var hotade. Initiativet, som ännu var blygsamt, var på samma gång följden av den spanska och internationella vänsteroppositionens outtröttliga propaganda för en arbetarnas enhetsfront mot den växande fascismen och de känslor som den tyska arbetarklassens nederlag väckt i hela världen sedan de båda stora tyska arbetarpartierna envist vägrat att upprätta en enhetsfront. Det var också en försvarsåtgärd mot framväxten av de första öppet fascistiska grupperna, *las JONS* (*Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista*) som bildats av Ledesma Ramos och Onesimo Redondo och Falangen (*Falange Española*) under ledning av José Antonio Primo de Rivera, diktatorns son, och flygaren Ruiz de Aldá. Det utgjorde också ett svar på den växande oron och otåligheten som började ta sig allt starkare uttryck inom socialistpartiet där besvikelsen var stor över resultatet av flera års regeringssamarbete.

Bokslutet över dessa år upplevdes som oerhört motsägelsefullt av aktivisterna. Om det man uppnått var obetydligt i skenet av de förhoppningar man haft om reformer och gradvisa steg mot socialismen, var det också obestriddigt att socialistpartiet och UGT ökat sitt medlemstal enormt och på några år blivit mäktiga massorganisationer som attraherade många unga som i dem såg det främsta hoppet om en politisk och samhällelig förändring. Dessa nyrekryteringar uttryckte på samma gång massornas besvikelse över de futtiga resultat man uppnått och trycket från anarkisterna till vänster. Regeringssamarbetet kändes mer och mer obekvämt. Å ena sidan kritiserade de borgerliga republikanerna socialisterna för att vara om inte anstiftare så i varje fall medskyldiga till oron bland bönderna och de alltmer våldsamma former den yttrade sig på. Socialisterna anklagades för dubbelspel. Å andra sidan anklagade anarkister och kommunister av olika inriktningar socialisterna för att ligga bakom den grymma repressionen, att stå bakom en regim som en så återhållsam republikan som Martínez Barrio kunde beteckna som fylld av ”gyttja, blod och tårar”.¹¹ Brytningen mellan socialister och republikaner var nu oundviklig: landets president Alcalá Zamora gick in för detta aktivt genom att i första hand provocera fram en regeringskris och därefter upplösa *Las Cortes* efter den kortlivade ministären Lerroix. Med ens blev också krisen inom socialistpartiet oundviklig. Utsikterna till nyval reste frågan om valallianser, tvingade ledningen att omvärdera hela politiken och medlemmarna att ta sitt ansvar. Inom Socialistisk Ungdom (*Juventud Socialista*, ungsocialisterna), i synnerhet i Madrid, uppstod en strömning som radikalt ifrågasatte partiets politik som försvaret av den borgerliga parlamentariska demokratin och klassarbetet utifrån en reformistisk vision. En ny kraft växte fram, en ny konkret möjlighet att bygga enhet inom en proletär enhetsfront och en revolutionär kraft. Men den hade bara tagit sina första steg och valet 1933, då högern fick majoritet, skulle skapa ett nytt läge.

4. Den omöjliga reaktionen

Valet i november 1933 blev en framgång för högern: vällagen gynnade de stora koalitioner. Socialisterna, som gått ut ensamma i tävlingen, förlorade hälften av sina representanter, utan att för den skull gå tillbaka röstmässigt, samtidigt som de borgerligt republikanska partierna föll samman helt. Valresultatet i sig reste själva grundfrågan: i den ekonomiska och sociala

¹¹ Citerat i G Jackson, *La República española y la guerra civil*, sid. 94.

situation som rådde i det traditionella Spanien, konfronterades socialisterna av en koalition med avsevärda ekonomiska resurser och stöd av byhövdingarna, och stod inför valet mellan nederlag och allians med de borgerliga republikanerna som under åren visat att de inte tänkte låta socialisterna genomföra sin politik. Genom att ha satsat på att ställa upp ensamma i valet blev socialistpartiet nu plötsligt tvunget att acceptera denna motsättning och inleda en uppslitande omvärdering. Den vänsterflygel som framträtt under sommaren 1933 inom Socialistisk Ungdom började ta form och dess främsta talesman var ingen annan än Largo Caballero. Från den man som under 50 år stått i spetsen för reformism och klassarbete började det nu höras andra och minst sagt förvånande tongångar. Han ansåg erfarenheterna av de första åren av republik vara entydiga: man hade inget att vänta av småbourgeoisin och de republikanska partierna, som hade en medfödd oförmåga att förverkliga någon borgerligt demokratisk revolution. Enligt honom hade Azaña och dennes anhängare under åren i regeringskoalition saboterat alla seriösa försök till reformer, till och med via de högsta ämbetsmännen i det egna ministeriet. Under valkampanjen hade han, för att tala med Andrés Nin, använt ett ”ett helt och hållet kommunistiskt språkbruk och till och med förordat nödvändigheten av proletariats diktatur”.¹²

Anarkisterna ställde på sitt vis samma frågor och försökte skapa en motsättning mellan ”den parlamentariska vägen” och ”revolution”. Deras historieskrivare César Lorenzo skriver:

”Allt aktivt folk, de bästa talarna och agitatorerna, drog igång en enorm kampanj för valstrejk. De angrep utan frist och förskoning de borgerligt liberala och socialdemokratiska partiernas oförmåga och förräderi, deras flathet inför högern, deras underlåtenhet att finna ett verksamt botemedel för Spaniens traditionella plågor (jordproblemet, kazikismen, fattigdomen, klasskillnaderna, prästerskapets och bankernas makt etc.), deras fientliga inställning till syndikalismen (blodbadet i Casas Viejas, fackföreningsfientliga lagar) och deras okunnighet om arbetarklassens behov. Den frihetliga propagandan väckte stark genklang inom proletariatet och jordbrukarklassen: man var trött på den ineffektiva republikanska-socialdemokratiska koalitionen vid makten.”¹³

I landet som helhet låg andelen icke röstande på 32,5 procent, men runt Barcelona, Zaragoza, Huesca och Tarragona uppnåddes och överskreds rent av 40 procent. I Sevilla, Cadiz och Málaga handlade det om 45 procent. Efter att på sitt vis, på grund av genomslaget för parollen *no votad*, ha tillförsäkrat högern en valframgång, övergick anarkisterna till andra delen av sin ”uppvisning” och startade sin numera traditionella väpnade resning mot den segerrika högern. På initiativ av en ”revolutionär kommitté”, som leddes av bl a Cipriano Mera och Buenaventura Durruti, igångsatte CNT ett uppror i Zaragoza och sedan vidare in i Aragonien och Rioja. Den ”frihetliga kommunismen” utropades ånyo under några dagar i byarna. Armén och polisen hade dock inga problem att få bukt med upproret: ett åderlåtet och splittrat CNT var tills vidare ute ur leken.

För högern var valsegern inte bara en tillfällig episod utan en första etapp. För dem handlade det inte om att pendeln svängt i någon banal maktväxling, utan om början till en motattack där andra medel än valseglarna skulle komma till användning om så krävdes. Monarkisterna, ”carlister” eller ”alfonsister”, var organiserade i *Comunión Tradicionalista*, traditionalistiska gemenskapen, och *Partido de la Renovación Española*, spanska förnyelsepartiet, och tänkte inte dra sig för att ”rädda” Spanien och pånyttföda det genom inbördeskrig: deras ledare, Calvo Sotelo, var en entusiastisk anhängare av korporativismen, beundrade fascismen och var personligen lierad med Monseñor Segura. Han åtnjöt militärledningens förtroende och i mars 1934 slöt de båda partierna i Rom ett hemligt avtal med Mussolini, där denne lovade att ställa pengar och vapen till förfogande för att störta republiken. Denna konservativa extrem-

¹² A Nin, *op. cit.*, sid. 141 [“Reacción y revolución de España. La revolución de octubre de 1934”, december 1933].

¹³ C Lorenzo, *op. cit.*, sid. 75.

höger, som var mer auktoritär och korporativistisk än bara rent monarkistisk, utövade starkt tryck på det högerparti som skapats på initiativ av den katolska hierarkin, José María Gil Robles *Acción Popular*. Gil Robles, en beundrare av Dollfuss korporativistiska stat i Österrike, hade blivit parlamentarisk ledare för *CEDA* (Confederación Española de las Derechas Autónomas), det största partiet i *Las Cortes*. Även han åtnjöt de högsta militära ledarnas förtroende.

Den nya regeringen, under ledning av Alejandro Lerroux, där högern inte var representerad, satte omedelbart igång med att riva ned det som åstadkommits under republikens första år. Granskningen – aldrig fullbordad – av monarkins ansvar lades ned. Prästerskapet tilldelades omåttliga subventioner medan anslagen till de statliga skolorna minskades. De lagar som stipulerade att offentliga arbeten skulle läggas ut på entreprenad avskaffades. Polisen gjorde stora nyrekryteringar. Calvo Sotelo, som landsförvisats efter diktaturens fall, beviljades amnesti. Grupper från yttersta högern kunde röra sig på gatorna med myndigheternas öppna skydd. Falangisterna attackerade socialistiska och även liberala tidningar och lokaler, avlossade skott på universitetet och vid ett möte i El Escorial hälsade *CEDA*:s ungdomstrupper sina ledare på romerskt vis. Sanjurjo och de andra som legat bakom 1932 års *pronunciamento* beviljades amnesti och frigavs. Lerroux avgick sedan president Alcalá Zamora krävt att den not skulle publiceras där han förklarat att det vore farligt att ge dessa män nya kommandoposter. Hans efterträdare Samper fortsatte denna politik. Det ledde snart till allvarliga konflikter, nu med katalaner och basker, sedan regeringen upphävt en katalansk lag som med hälften reducerat de stora jordägarnas rättigheter och ensidigt brutit med en gammal skatteöverenskommelse, som gav de styrande organen i Baskien rätt att uppbära skatt. Regeringen försökte också hitta möjligheter att ifrågasätta skilsmässan mellan stat och kyrka.

Den spanska arbetarklassen och bönderna var frustrerade men inte besegrade och reaktionens offensiv började väcka till liv reflexer om enhet. I detta läge fick parollen om arbetarnas enhetsfront en helt ny dimension och Arbetaralliansen en helt annan betydelse. En delegation från alliansen, bestående av Pestaña, socialisten Vila Cuenca och Joaquín Maurín for till Madrid för överläggningar med Largo Caballero, som strax därefter begav sig till Barcelona för fortsatta diskussioner. Den gamle reformistledaren var medveten om hotet om kontraprevolution, sårad över att se sin politiska insats misslyckas, pådriven av kampviljan hos arbetarna i sitt parti och inom UGT, påverkad av intellektuella som Carlos de Baraibar och Luis Araquistáin som tolkade den enhetsinriktade och revolutionära strömning som börjat sprida sig bland ungdomen. Nu tog han ett steg till och uttalade sig för både Arbetaralliansen och den revolutionära vägen. Arbetaralliansen var redan verklighet i Barcelona, men spred sig nu över hela Katalonien och rent av till Madrid, där den fick en viss tyngd av att Caballeros flygel ingick, till Valencia och slutligen till Asturien där det anmärkningsvärda hände att CNT:s regionala organisation anslöt sig.

I februari 1934 publicerades i tidningen *La Tierras* spalter det första ställningstagandet för Arbetaralliansen från någon känd CNT-ledare. Valeriano Orobón Fernández kastade anarkismens gamla sekterism överbord och ställde frågan på följande sätt:

”Den överhängande fascistfaran i Spanien har aktualiserat frågan om det revolutionära proletariats enande med sikte på ett initiativ av större och radikalare räckvidd än det som begränsar sig till rent defensiva ändamål. Eftersom i nuvarande politiska situation valet alltmer uppenbart står mellan de motsatta alternativen fascism och social revolution ... är det absolut nödvändigt att arbetarstyrkorna bildar ett block av granit.”¹⁴

¹⁴ Hela texten återfinns i Peirats, *op. cit.*, sid. 70-78 [82-88]; här s. 70 [82]

Den enhet han talade om skulle ske på grundval av vägran att samarbeta med bourgeoisin och kamp för att störta den. Den nya regimen skulle basera sig på ”accepterande av den revolutionära arbetardemokratien, det vill säga proletariats genom majoritetsbeslut uttryckta vilja, som ska vara gemensam nämnare och avgörande faktor i den nya samhällsordningen”.¹⁵

På denna grundval ingick CNT:s regionala konfederation i Asturien en pakt som CNT:s nationella plenum kraftfullt avvisade. Asturierna, bakom sin ledare José María Martínez, framhårdade. César Lorenzo gör följande kommentar: ”Dessa asturiska syndikalister frångick alltså den traditionella anarkismen och accepterade upprättandet av en exekutiv makt, som skulle organisera revolutionen och efteråt utöva myndighet och trygga ordningen”.¹⁶

Bildandet av Arbetaralliansen hade bestämt bekämpats såväl av högersocialisterna kring Besteiros tendens som av anarkisterna och fördömts som ”socialfascistisk” av det officiella kommunistpartiet. Den skapade en ny klyfta inom den spanska arbetarrörelsen och öppnade samtidigt vägen för att den på sikt och omedelbart skulle kunna förenas i form av en enhetsfront. Den katalanska Arbetaralliansens beslut att i mars 1934 uppmana till generalstrejk i solidaritet med de strejkande på tidningarna i Madrid visade att det nu i Spanien fanns något nytt, en förnyelse av arbetarnas strategi, en möjlighet att övervinna gammal oenighet och anta en revolutionär strategi.

Den skulle snart sättas på prov. Genom Gil Robles lät CEDA meddela att man krävde att få komma med i regeringen. Socialistledarna var splittrade: skulle de, trots man helt klart var oförberedd, sätta sig till motvärn med våld, vilket var Largo Caballeros uppfattning? Borde man försöka undvika en strid som var redan förlorad och i stället invänta bättre tider, vilket Prieto ansåg? Det nederlag de österrikiska socialdemokraterna lidit nyligen gentemot förbundskansler Dollfuss – förebilden för Gil Robles – var förmodligen det som fick vågskålen att väga över och Largo Caballero segrade: man skulle göra motstånd med vapen i hand. Den 1 oktober samlades *Las Cortes*, regeringen avgick och Gil Robles krävde att få majoritet i den nya regeringen. Socialisterna lät meddela talmannen att de såg den lösningen som en krigsförklaring mot sig själva; med stöd av vänsterrepublikanerna krävde man att parlamentet skulle upplösas och nyval. Efter en viss tvekan utsåg president Alcalá Zamora Alejandro Lerroux till premiärminister och bad honom bilda en regering med tre medlemmar från CEDA. UGT uppmanade till generalstrejk. På nationell nivå gjorde CNT inget. Och inte heller landsbygden, där man var slutkörd efter en lång lantarbetarstrejk i juni, rörde på sig. Endast tre centra anslöt sig: Barcelona, Madrid och Asturien.

I Barcelona hade Arbetaralliansen, som stod under inflytande av Maurín och Nin, tagit ställning för resningen mot den nya regeringen, som sågs som ett direkt hot mot arbetarna och bönderna samt mot katalanernas autonomi. Man försökte övertyga regeringen i *La Generalitat* att den hade nyckeln till fortsättningen i sina händer. Men CNT i Katalonien var uttröttat av flera månaders kamp till stöd för den stora strejken i Zaragoza på våren innan och var inte inriktat på någon allians, om än begränsad, med nationalisterna i *La Generalitat* och än mindre med kommunisterna i Blocket, som försökte utnyttja krisen inom CNT till att bygga upp en ny oberoende facklig rörelse och liera sig med UGT och de oppositionella facken. CNT tog ställning mot strejken, en av dess ledare uttalade sig till och med i den riktningen i radion i Barcelona – och anarkisterna hamnade de facto på centralregeringens sida mot den strejkrörelse som bredde ut sig i Katalonien och mot det uttalande Lluís Companys, ordförande för *La Generalitat*, gjorde om ”oberoende för den katalanska staten inom ramen för en federal republik”. De katalanska ledarna höll på att överflyglas till höger av de fascistiska element under ledning av den ansvarige för den allmänna ordningen, Dencás, och dennes

¹⁵ *Ibidem*, sid. 77 [88].

¹⁶ C Lorenzo, *op. cit.*, sid. 80.

”grönskjortor”, som ägnade sig åt att provocera arbetarna genom att rikta slag mot anarkisterna och avvärja dem som tillhörde Arbetaralliansen. Men med Companys’ uttalande hade de ”räddat äran” och skyndade sig nu att förhandla fram en hedervärd kapitulation. Trots relativa framgångar inledningsvis för generalstrejken – den första i Katalonien som inte hade utlysts av anarkisterna – förhöll sig arbetarklassen, särskilt i Barcelona, passiv inför det skenbara samförståndet mellan Arbetaralliansen och nationalisterna och anarkisternas samarbete med Madrid. CNT betraktade Arbetaralliansen som en konkurrent, enhetsfronten var knäckt och regeringen i Madrid kunde återställa sin auktoritet utan att stöta på något motstånd.

CNT hade även vägrat ansluta sig till Arbetaralliansen i Madrid, där socialistpartiet helt klart var den dominerande kraften. Den 2 oktober meddelade man Alliansens representanter att man beslutat starta ett uppror om CEDA fick plats i regeringen. När detta tillkännagavs den 4 uppmanade Alliansen till en fredlig generalstrejk för att sätta tryck på landets president. Strejken hade redan kommit igång spontant, gatorna var fyllda med arbetare redo att ta till vapen och slåss. Men socialistledarna kunde inte bestämma sig: det fattades vapen. Till sist kom det inte till mer än livliga protester från folkmassorna, några enstaka skott avlossades mot ordningsstyrkorna och en del kommandooperationer främst från medlemmar i Socialistisk Ungdom mot offentliga byggnader och kaserner. Inom 48 timmar kunde regeringen andas ut och börja arrestera ledare och aktivister. Strejken fortsatte ända till den 12, vilket vittnar om en kampvilja som inte omsattes i handling. Arbetaralliansen i Madrid, inte mer än ett sambandsorgan och ett bihang till socialistpartiet i huvudstaden, hade inte blivit det organ för enhet och revolutionär kamp som man förväntat sig.

Men i Asturien var det annorlunda. Som vi sett hade CNT där, med José María Martínez, gått med i Arbetaralliansen, dit också kommunistpartiet anslutit sig i sista ögonblicket, och det berömda slagordet ”UHP” (Unión, Hermanos Proletarios – Förena er, proletära bröder) hade lanserats. I alla gruvbyar bildades lokala kommittéer, som på natten den 4 oktober inledde generalstrejken, den 5 intogs de flesta städer och byar, polisstyrkorna överrumplades och avvärjades och den 6 ockuperades provinshuvudstaden Oviedo. Bakslagen i Barcelona och Madrid minskade inte gruvarbetarnas stridsvilja och deras kommittéer tog makten i egna händer, miliser organiserades och beväpnades, en sträng revolutionär ordning upprättades, byggnader ockuperades, företagens tillgångar beslagtogs och livsmedel och råvaror ransonerades. Man tog över vapenarsenalen i La Trubia, La Vega och Marigoya och kom över 30 000 gevär och till och med artilleripjäser och några pansarvagnar. Men man saknade ammunition och fick i stället använda sig framför allt av dynamit, den traditionella metoden här. Regeringen var säker på att kontrollera resten av Spanien, och på inrådan av generalerna Goded och Franco slog man till hårt. General López Ochoa fick ansvaret för att återerövra provinsen med elittrupper från Marocko och Främlingslegionen. Den 12 oktober föll Oviedo och socialisten Ramón González Peña avgick ur den revolutionära kommittén. Motståndet fortsatte och armén återtog gruvby efter gruvby fram till den 18 oktober då socialisten Belarmino Tomás började förhandla om kapitulation. Krypskyttar opererade här och var under dessa veckor. Repressionen blev grym: över 3 000 arbetare dödades, 7 000 sårades, drygt 40 000 tillfångatogs varav en del utsattes för tortyr av major Dovals styrkor vilket upprörde mycket vida kretsar. Krigstillståndet behölls ytterligare tre månader och många kommunstyren avsattes, bland annat i Madrid, Barcelona och Valencia. Militärdömsstolar avkunnade ett visst antal dödsdomar: sergeanten Vásquez, som gått över till upprorssidan, avrättades. De socialistiska parlamentsledamöterna Teodomiro Menéndez och Ramón González Peña fick sina dödsdomar omvandlade, liksom majoren Pérez Farrás, befälhavare för upprorsstyrkorna i Katalonien. Azaña, Largo Caballero och många andra fängslades någon tid ... Prieto flydde till Frankrike.

Strax efter oktoberupproret 1934 skrev Andrés Nin att det som saknats för att Kommunen i Asturien skulle segra var vad som redan saknats Pariskommunen – ett revolutionärt parti. Det var också Trotskij's åsikt – den linje som företrädde av anhängarna till bildande av en ny International, den Fjärde – det var också den opinion många inom Socialistisk Ungdom företrädde, framför allt inom ledningen, liksom i intellektuella kretsar inom den mest framskridna ”caballeristiska” flygeln av socialistpartiet och UGT. Och ändå var det i detta ögonblick, då man kunde skönja en sammanslagning av dessa tre strömningar på denna grundval och med detta gemensamma perspektiv som de i själva verket skulle gå åt olika håll på ett avgörande sätt med å ena sidan brytningen mellan Nin och Trotskij och å den andra Socialistisk Ungdoms närmande till det officiella kommunistpartiet.

Under ”tredje perioden” hade den internationella vänsteroppositionen ihärdigt kämpat för arbetarnas enhetsfront. 1934 tycktes detta perspektiv på väg att förverkligas i såväl Frankrike som Spanien, än under det enhetsstryck som uppstått bland massorna efter nazismens seger, än som en direkt följd av den vändning kommunistpartierna gjort internationellt och att de övergett politiken med fördömande av ”socialfascismen”. Att enhetsfronten började förverkligas var ett steg framåt för dem som varit dess mest glödande försvarare, men det utgjorde också en stor fara om det ledde till att de blev isolerade som smågrupp utanför denna gemenskap. Med utgångspunkt från att det var nödvändigt för revolutionärerna att befinna sig innanför denna enhetsfront och ”befrukta” den föreslog Trotskij sina franska kamrater det han kallade ”entrism” i socialistpartiet. För honom handlade i förstone om att åstadkomma en förening mellan de små trupper hans anhängare, ”bolsjevik-leninisterna” – nästan samtliga tidigare medlemmar av kommunistpartiet som blivit uteslutna för ”trotskism” – förfogade över och den vänsterflygel som började spira inom socialdemokratin. Därefter skulle det genom en brytning med socialdemokratin bli möjligt att lägga grunden till ett oberoende parti som i sin tur skulle bli en tillräckligt stark dragningskraft för att orsaka en kris inom de officiella kommunistpartierna. Vänstervridningen inom socialistpartiet i Spanien – som var långt tydligare än den som pågick inom franska SFIO – fick Trotskij att insistera på att hans anhängare i Spanien skulle genomföra ”en fransk vändning” och försöka få komma med i Largo Caballeros parti.

Misslyckandet för resningen i oktober 1934 hade långt ifrån stoppat vänstervridningen av betydande delar av socialistpartiet och UGT. Largo Caballero, som bars fram av en naturlig radikaliserings av massorna, blev dess talesman och dessutom, genom hans agerande, en av de mäktigaste faktorerna bakom den tilltagande radikaliserings. I fängelset skulle den gamle reformisten upptäcka marxismens klassiker och läsningen av *Staten och revolutionen* gjorde honom entusiastisk för Lenin och för den ryska revolutionen. Kring sig samlade han en grupp framstående intellektuella som bröderna Araquistáin, Carlos de Baraibar och Álvarez del Vayo, vilka utgjorde generalstaben runt veckotidningen *Claridad*, som ställt sig uppgiften att propagera för den nya revolutionära inriktningen. Luis Araquistáin sammanfattade det hela på följande vis:

”Jag tror att Andra och Tredje internationalerna i grunden är döda; den reformistiska socialismen är död; även Tredje internationalens revolutionära socialism där paroller och helomvändningar runt om i världen styrdes från Moskva är död. Jag är övertygad om att en Fjärde international måste bildas grundad på de båda föregångarna, en som hämtar den revolutionära taktiken från den ena och principen om nationell autonomi från den andra.”¹⁷

Dessa neo-revolutionärer åtföljdes, stöddes och föregicks ibland av *Juventud Socialista*, Socialistisk Ungdom. Tillsammans bedrev de en kampanj för vad de kallade en ”bolsjevisering” av socialistpartiet för att göra det till ett revolutionärt parti. Socialistisk Ungdoms

¹⁷ L Araquistáin, förord till F Largo Caballero, *Discursos a los Trabajadores*, sid. XI-XVI.

tidning i Madrid, *Renovación*, uppmanade trotskisterna inom *Izquierda Comunista*, som de betraktade som ”de bästa teoretikerna och de bästa revolutionärerna i Spanien”, att gå med i socialistpartiet¹⁸ och Socialistisk Ungdom för att påskynda den nödvändiga förändringen. Det steget togs också 1934 av några betydande trotskister, bl a Henri Lacroix och José Loredó Aparicio.

Men de flesta trotskisterna i Spanien lät sig inte övertygas av Trotskijs argument och än mindre av uppmaningar från dem som denne kallade ”de magnifika socialistiska ungdomar som spontant kommit fram till behovet av Fjärde internationalen”. Trots motstånd från L Fersen och Esteban Bilbao avtog en klar majoritet inom *Izquierda Comunista* på hösten 1934 förslaget om att ”uppgå i en formlös sammanslutning dömd att krossas vid minsta kontakt med verkligheten” och som enligt dem bara kunde ge ”tillfälliga fördelar”.¹⁹ De ansåg socialistpartiets och Socialistisk Ungdoms nya inriktning vara av demagogisk natur och den revolutionära inriktningen bara frasmakeri. Arbetet med Arbetaralliansen hade gjort det möjligt för *Izquierda Comunista* att genom dagligt samarbete närma sig Arbetar- och bondeblocket, framför allt i Katalonien. Och de spanska trotskisterna längtade också de efter att bryta den isolering de var dömda till genom organisationens litenhet och omedelbart kunna hitta ett större fält att arbeta på, samtidigt som man också då kunde svara på den önskan om enhet som var utbredd bland massorna och som fått näring av resningen i Asturien. Vilka meningsskiljaktigheterna än var med maurinisterna, betraktade trotskisterna dem ändå, som Andrade påpekar idag, som ”mer närstående” och följaktligen ”lättare att påverka”.²⁰ Trotskisterna ansåg också att ett samgående skulle förse dem med avsevärd förankring i Katalonien och dessutom stommen till ett parti på nationell nivå.

Ett långvarigt samarbete på alla plan hade fört de båda organisationerna närmare varandra. *Izquierda Comunista* hade brutit med Trotskij och Arbetar- och bondeblocket hade vägrat att ansluta sig till försöken att organisera ”högeroppositionen” internationellt. Båda var överens om formeln ”demokratisk-socialistisk revolution” i Spanien och behovet av att bilda ett nytt parti. Vid samgåendet mellan de båda föddes POUM (Arbetarpartiet för marxistisk enhet) den 25 september 1935 i Barcelona. Det såg sig som en etapp på vägen mot enande av ”de revolutionära marxisterna” i Spanien. I grundningsresolutionen hette det:

”Det stora revolutionära socialistiska (kommunistiska) partiet kommer att byggas genom att i samma organisation samla alla de existerande revolutionära marxistiska kärnorna, liksom den nya revolutionära generation som börjar agera utifrån behovet av marxistisk enhet samt de grupper som demoraliserats av fraktionsväsendet inom arbetarrörelsen och därför tillfälligt dragit sig tillbaka.”²¹

Det nya partiet måste ”vinna över de verkligt marxistiska delarna av socialist- och kommunistpartierna till detta synsätt i syfte att få dem att, när de insett behovet av ett enat revolutionärt socialistiskt parti, ta ställning för en revolutionärt marxistisk enhetskongress”.²²

Det nya partiet placerade sig i den kommunistiska traditionen, Oktoberrevolutionens och Kominterns fyra första kongresser under ”Lenins och Trotskijs” fana, men valde att markera sig gentemot ”trotskismen” och de organisationer som ville bilda en Fjärde international. POUM hade cirka 8 000 medlemmar och en reell arbetarbas, framför allt i Katalonien och industristäder där som Lérida och Gerona, samt grupper med betydligt mindre solid förank-

¹⁸ G Munis, *Jalones de derrota: promesas de victoria*, sid. 178.

¹⁹ *Comunismo*, september 1934, sid. 6.

²⁰ Nin, *op. cit.*, sid. 6 [Andrades förord]. Det kan tilläggas att exempelvis 1933 publicerade *Adelante*, Blockets dagstidning i Barcelona, artiklar av Trotskij.

²¹ *La Batalla*, 18 oktober 1935.

²² *Qué es y qué quiere el POUM?*, sid. 9. Svensk översättning: [Vad är och vad vill P.O.U.M.](#)

ring i Andalusien, Extremadura, Baskien och Asturien. Ledarna var kända namn inom arbetarrörelsen, inte bara Maurín och Nin, utan även Luis Portela och Juan Andrade, som tillhört ledningen för Socialistisk Ungdom och det första kommunistpartiet, Luis García Palacios, en av de främsta ledarna inom Kommunistisk Ungdom (Juventudes Comunistas, JJCC), David Rey och Pedro Bonet, pionjärer inom kommunismen i Katalonien, samt Julian Gorkín, tidigare heltidsanställd inom partiet och Komintern. I Katalonien hade man till och med en egen facklig organisation – Arbetarfederationen för facklig enhet (FOUS) – där Andrés Nin var generalsekreterare. Den hade bildats på grundval av de fackliga organisationer inom CNT som Blocket tagit kontrollen över och därför blivit uteslutna. FOUS organiserade en majoritet av arbetarna i Tarragona, Lérida och Gerona och hade fler medlemmar än UGT i Katalonien.

Grundandet av POUM genom sammanslagning av de båda organisationer som inspirerat och lett Arbetaralliansen skedde just i ett läge när denna var på tillbakagång, vilket måhända indirekt bidrog till att vänstern inom socialistpartiet drog sig undan den. Men framför allt var orsaken den stalinistiska vändning i världsskala som antogs vid Kommunistiska internationals sjunde kongress. Förutom parollen om ”enhetsfront” framträdde nu också den om ”folkfront” – som framställdes som en fördjupning eller utvidgning av enhetsfronten, trots att den till sin natur stred mot den eftersom den förutsatte en allians mellan arbetarpartierna och de borgerligt republikanska partierna. Nu kunde de små kommunistpartierna, när man väl lyckats bryta den isolering den egna sekterismen varit främsta orsak till, utnyttja möjligheterna till att snabbt stärka sitt inflytande. För saken var den att den ryska revolutionens anseende var oerhört stort i detta förrevolutionära läge och kommunisterna kunde göra anspråk på att stå för dess traditioner och kontinuitet. Det som talade för dem var deras internationella kontakter, organisationsförmågan, erfarenheten, betydande materiella resurser och det faktum att den antifascistiska kampanj som de kommunistiska partierna bedrev runt om i världen mötte starkt gensvar i det plågade Spanien.

Och vänstertendensen inom socialistpartiet skulle erbjuda dem en gynnsam terräng, trots att det bland dess ledare gav upphov till invändningar som de i varje fall gav uttryck för i privata sammanhang, gentemot verkligt ”vänsteristiska” tendenser. Den revolutionära fraseologi Caballero och hans underhuggare använde sig av baserades heller inte på någon seriös analys, utan tvärtom på djup okunnighet om stalinismen, på nästan total brist på konkreta paroller, på ett överdrivet förtroende för de egna styrkorna. Socialist- och UGT-ledarna kände sig trygga med sina tusentals anhängare och tog inte på allvar de eventuella riskerna med ”infiltration” från de officiella kommunisternas sida. För många socialister på vänsterkanten framstod dessutom en samverkan mellan socialistpartiet och kommunistpartiet som en mirakelkur mot den källa till svaghet som splittringen utgjorde, det nödvändiga steget för att uppnå seger. Sammanslagningen tycktes dem också naturlig, en följd av en dubbel utveckling, ”åt vänster” för deras eget parti och ”åt höger” för kommunistpartiets del. En del – i första ledet stod Álvarez del Vayo, vice ordförande i socialistpartiet i Madrid – gick längre ändå och såg kommunistpartiet, och i mer allmän mening Sovjetunionen och Kommunistiska internationals – som de enda ”effektiva” krafterna, de stödjepunkter som skulle göra det möjligt att komma bort från splittringen, frasmakeriet och ytterst det egna partiets vanmakt.

Samarbetet mellan dem som, medvetet eller omedvetet, skulle bli stalinismens agenter i den spanska arbetarrörelsens led och dem som, långt fler till antalet, nu såg det som att bara några obetydliga nyanser skilde de båda partier som så länge motarbetat varandra, ledde till snabba omgrupperingar. En grupp ledare med Álvarez del Vayo och två från UGT:s nationella ledning, Amaro del Rosal och Edmundo Rodríguez, framträdde öppet som lierade med kommunistpartiet. En del skulle, fast långt senare, beteckna dem som ”agenter”. Men framför allt skulle ledarna för Socialistisk Ungdom avancera raskt på denna väg. Den unge sekreteraren i Socialistisk Ungdom, Santiago Carrillo, och dennes närmaste man, Federico Melchor,

som hade varit uttalade antistalinister och 1934 hållits för att vara trotskistsympatisörer, återkom 1935 från ett besök i Moskva övertygade om nödvändigheten att verka för ”enhet”, något som de genast satte igång att förverkliga mellan de båda ungdomsorganisationerna. Den 1 april 1936 skedde sammanslagningen mellan den obetydliga kommunistiska ungdomsorganisationen, ledd av Fernando Claudín, och det mäktiga *Juventud Socialista*, och gav upphov till *Juventud Socialista Unificada* (Förenad Socialistisk Ungdom, JSU), som därefter skulle bli den viktigaste hävstången för stalinismens inflytande i Spanien. Ungefär samtidigt började också socialisterna i Katalonien, anförda av Rafael Vidiella – en av Largo Caballeros underhuggare, slå in på samma väg, vilket skulle leda till att socialistpartiet och kommunistpartiet i Katalonien sammanslogs till Kataloniens förenade socialistiska parti (Partit Socialista Unificat de Catalunya, PSUC), som från bildandet anslöt sig till Tredje internationalen.

Detta var förstas avgörande. Det faktum att den öppna krisen inom socialistpartiet och reaktionen mot dess reformistiska politik, under trycket från arbetare och bönder och inom ramen för den allmänna krisen i samhället, började leda till en förstärkning av den neo-reformistiska strömning stalinisterna utgjorde var förstas långt mer betydelsefullt än omgrupperingen bland revolutionärerna, ”marxisternas enhet”, som lett till att POUM bildats. Försvagningen av Arbetaralliansen, närmandet mellan socialister och kommunister, att de båda senare stärktes och den tyngd de fick med sig inom arbetarrörelsen till förmån för en ny allians med de borgerligt republikanska partierna, gjorde också att POUM riskerade att hamna utanför den front som höll på att byggas upp. Organisationen hotades av isolering såväl politiskt som geografiskt, trots att tiden efter resningen i Asturien visat att ingen av de frågor som stod i centrum för krisen i Spanien var ens i närheten av att lösas på fredlig och parlamentarisk väg och att inbördeskriget mer än någonsin stod för dörren.

Lerroux’ center-högerregering föreföll i själva verket oförmögen att hålla situationen under kontroll. Jordbruksministern, kristdemokraten Giménez Fernández försökte hitta lösningen på cirkelns kvadratur i en social katolicism: en jordreform som inte på något allvarligt vis skadade de stora jordägarnas intressen. Extremhögerens hat vände sig nu mot denne ”vite bolsjevik”! CEDA lämnade regeringen på grund av att Spaniens president Alcalá Zamora vägrat att ge efter för Gil Robles’ krav på avrättning av de socialistiska parlamentsledamöter från Asturien som dömts till döden. Men partiet skulle komma tillbaka och nu med Gil Robles som krigsminister, vilket gav honom möjlighet att ge de högsta kommandoposterna till generaler som var medlemmar av UME, Spaniens militära union, grundad av Sanjurjo i syfte att metodiskt förbereda det *pronunciamento* som alltmer framstod som lösningen, trots riskerna. General Francisco Franco blev överbefälhavare, general Fanjul fick en lägre ministerpost, general Rodríguez del Barrio utsågs till arméinspektör och alla ingick i ledningen för sammansvärjningen. CEDA riskerade hela tiden att överflyglas på sin högerkant, antingen av den egna ungdomsorganisationen, *Juventud de Acción Popular* (JAP), under ledning av Francos svåger Ramón Serrano Suñer, en beundrare av Hitler och Mussolini, våldsam motståndare till ”judar, frimurare och marxister”, eller av Falangen som hade ett klart fascistiskt program och metoder och vars oomstridda ledare var den unge José Antonio Primo de Rivera, även han en agent för den italienska fascismen.

Det var Spaniens president som slutligen bestämde sig för att få ett slut på dessa två år av reaktion – *el bienio negro* som det hädanefter kallades – genom att upplösa *Las Cortes*, som blivit helt omöjligt att regera efter de finansskandaler som fullständigt misskrediterat Lerroux. Och samtidigt levererade Gil Robles den ena krigsförklaringen efter den andra med hotelser mot det parlamentariska styret. ”De där uppe” förmådde inte längre. ”De där nere” ville inte längre. Nyval på basis av politiska omgrupperingar kunde ge de härskande klasserna möjlighet att vinna tid före en alltmer oundviklig sammandrabbning, åtminstone var den oundviklig i deras ögon.

5. Folkfronten: Parlamentarisk väg utan utväg

1933 hade vällagen, som obarmhärtigt gynnade de stora grupperingarna inom ramen för majoritetsval i enorma valkretsar, varit förmånlig för högern sedan koalitionen mellan republikaner och socialister som suttit vid makten under republikens två första år spruckit. Efter reaktionens attacker och *el bienio negro* blev effekten den motsatta och stärkte segern för det block – den kommande folkfronten – där arbetarpartier och borgerligt republikanska partier återfanns. Det skulle emellertid vara missvisande att tro att återskapandet av en sådan koalition enbart hade med vällagen att göra.

Först och främst hade högerns försök att efter resningen i oktober 1934 utöka repressionen gynnat ett närmande: förföljelserna, arresteringen av Azaña, det ursinne en del inom regeringskretsarna visade mot honom och hans närmaste och mot arbetarnas organisationer hade gynnat ett politiskt närmande, något som tidigare varit otänkbart efter händelserna i Casas Viejas 1933 som han tagit på sig ansvaret för. Därefter hade extremhögerns rasande attacker fått de mer liberalt sinnade att lämna centern och en del av dem hade anslutit sig till mer vänsterinriktade grupperingar. En politisk omgruppering skedde kring Azañas Republikanska vänster (Izquierda Republicana)* som fått nytillskott i form av Casares Quiroga från Martínez Barrios Republikanska union (Union Republicana), som lämnat radikalerna, samt Sánchez Románs Nationella republikanska parti (Partido Nacional Republicano).

För många arbetaraktivister var detta något positivt. Genom att dessa republikaner själva hade utsatts för repression, eller genom att de bekämpade den repression som hade drabbat arbetaraktivisterna efter 1934 och efter att tydligt ha brutit med center-högerkoalitionen hade de om inte helt så i varje fall till stor del återupprättat sitt anseende. I slutet av 1935 hade dessutom hotet från fascismen bara fortsatt att öka i såväl Spanien som övriga världen där Hitlers seger var det tydligaste tecknet. I propagandan från de officiella kommunisterna, men också från oppositionella inom POUM, från socialisterna och i viss utsträckning liberalerna sattes hotet från fascismen i centrum för vad arbetarna borde ägna sig åt. Kommunisterna framställde sig som de främsta antifascisterna och satsade på att samla alla motståndare till fascismen, även sådana som inte tillhörde arbetarrörelsen. Det nya läget utmynnade i en ny omgruppering, ett förnyande av vänsterunionen, av alliansen mellan arbetarpartier och borgerliga republikaner. Å ena sidan förfogade socialistpartiets högerflygel under ledning av Basteiro och mittengruppen med Prieto över goda argument till försvar för en allians med Azaña, å andra sidan var vänsterflygeln, som var imponerad av Sovjetunionen och de ekonomiska resultaten där som femårsplanen och kollektiviseringarna, också på väg att närma sig kommunisterna som sedan några månader bedrev en kampanj för Folkfronten.

I detta läge tog socialistpartiets ledning i december beslutet att liera sig med vänsterrepublikanerna. Indalecio Prieto hade i hemlighet återvänt från Frankrike, dit han flytt efter händelserna i oktober 1934, och lyckades nu övertyga exekutivkommittén. Largo Caballero hamnade i minoritet och lämnade exekutiven. Tärningarna var kastade. Nu tog det bara en dryg vecka att förhandla fram, och den 15 januari underteckna, en valallians. Den nya koalitionen program var återhållsamt och betecknades utan omsvep av socialisterna som ”borgerligt demokratiskt”: återgång till den politik som förts i religions-, skol- och regionfrågan under republikens första år, återaktivering av jordreformen, åtgärder för att väcka liv i ekonomin genom statliga insatser och, till sist, amnesti för alla politiska fångar. I alla valkretsar upprättades gemensamma valsedlar där platserna på förhand fördelats mellan de olika partierna. Socialistpartiet och kommunistpartiet lovade att stödja genomförandet av detta program, som de betraktade som ett minimiprogram, utan att sätta sig i någon regering –

* Republikanska vänsterpartiet hade bildats i april 1934 genom en sammanslagning av olika republikanska organisationer efter ett valfiasko i november 1933. *Red anm*

det senare alternativet avvisades energiskt av Largo Caballeros tendens som hotade att lämna partiet om det skulle bli verklighet. Pakten undertecknades av Republikanska vänstern, Republikanska unionen, socialistpartiet, kommunistpartiet, UGT, Socialistisk Ungdom, POUM, Pestañas syndikalistiska parti och katalanska *Esquerra*.²³

Att Juan Andrade för POUM:s räkning undertecknat ledde till en frän polemik inom yttersta vänstern internationellt. Trotskij fördömde vad han kallade POUM:s ”förräderi” och skrev: ”Valteknik kan inte rättfärdiga en förräderiets politik, vilket ett *gemensamt program* med bourgeoisin utgör.”²⁴ Nin försvarade sitt partis agerande med att massrörelsen och de demokratiska illusionerna där var så starka att POUM inte kunde göra annat än ansluta sig om man inte ville bli helt isolerat och förlora alla kontakter bland arbetarna. Men huvudargumentet, som fick alla invändningar och principer att ge vika, var nog det som fick CNT att i samma ögonblick avstå från att som vanligt att uppmana till att inte rösta och diskret, men effektivt, verka för en valseger för Folkfronten: det faktum att 30 000 fångar i Asturien från en dag till nästa kunde få se fängelseportarna öppnas. Denna vilja till effektiv och omedelbar arbetarsolidaritet med upprorsmännen från 1934 cementerade arbetaraktivisternas beslutsamhet att resa en ”legal” fördämning mot en ny period med högern vid regeringsmakten och detta även när i varje fall socialistpartiets vänster, POUM och CNT inte hyste minsta illusion om att hotet från fascisterna inte var ytterst reellt och helt oberoende av något valresultat.

Hur som helst tog listorna för vad som skulle bli Folkfronten den 16 februari hem en knapp seger med några hundratusen rösters marginal men med bekväm majoritet i *Las Cortes*. Den fördelning av mandaten som gjorts på förhand gav 84 platser till Azañas parti, 37 till Martínez Barrio, 38 till Lluís Companys *Esquerra*, 90 till socialisterna, 16 till kommunisterna, 1 till POUM – Joaquín Maurín och 1 till Syndikalistiska partiet – Pestaña. CEDA fick 86 mandat men *Renovación Española* bara 11. Ett envist rykte i regeringskretsarna gjorde gällande att general Franco föreslagit premiärministern att armén skulle ingripa och omintetgöra valresultatet. Men denne valde att omedelbart lämnat plats för en av ledarna för den segrande sidan. Azaña fick omedelbart i uppdrag att bilda regering: han behöll de undantagslagar hans företrädare infört omedelbart efter valet.

Så fort Azaña tillträtt tycktes historiens härva börja rullas ut i motsatt riktning: den 22 februari beviljades amnesti för alla politiska fångar, den 23 inställdes utbetalningar av jordränta i Andalusien och Extremadura, ett bevis för att jordreformen accelererade. De baskiska kommunstyren som avsatts 1934 återinsattes; Companys släpptes ur fängelset och återtog ledningen för *La Generalitat* i Katalonien. Två generaler som misstänktes för sammansvärjning avlägsnades från huvudstaden, Franco fick en ny post på Kanarieöarna och Godeo på Balearerna. Den 4 april lade Azaña fram sitt program för *Las Cortes*. Det gick ut på att på varje punkt förverkliga det Folkfronten gått till val på: fördjupad och förnyad jordreform, omfattande satsning på byggande av skolor, en statut för autonomi för de baskiska provinserna, återanställning av alla arbetare som avskedats av politiska och fackliga skäl sedan 1933. Han fastslog åter högtidligt att det inte var fråga om någon nationalisering av jord, banker eller industriföretag, lovade högern att skjuta på kommunalvalet, uppmanade höger och vänster att hålla sig till de parlamentariska reglerna och låta hans reformprogram få ha sin gång under legala former.

Regeringen stod redan inför en besvärlig situation. Så fort valresultatet tillkännagetts hade enorma ”segerparader” ägt rum i alla stora städer, i Valencia och Oviedo hade fängelserna öppnats utan att invänta dekretet om amnesti. Lite varstans förekom sammanstötningar mellan

²³ *Programa electoral del Frente Popular* (15 januari 1936). Hela texten ingår i bilaga till franska upplagan (ej med här).

²⁴ L Trotskij, [POUM:s förräderi](#) (januari 1936) – på marxistarkiv.se.

folkmassan och polisen, som höll vakt utanför kyrkor och de reaktionära tidningarna. Runt om i landet inleddes strejker för omedelbar återanställning av avskedade arbetare, retroaktiv löneutbetalning för arbetare som suttit fängslade, mot arbetsdisciplinen, för löneökningar och nya villkor på arbetsplatserna. Oron var möjligen än mer utbredd på landsbygden där antalet *asentamientos*, jordockupation av fattigbönder, mångfaldigades vilket också ledde till bråk och ibland skottlossning mellan demonstranter och civilgardister. Den 13 mars försökte en grupp falangistiska studenter mörda en socialistisk deputerad* och den polis som åtföljde honom dödades. Den 14 trängde sig en folkmassa in på Calvo Sotelos dagstidning, *La Nación*, och försökte tända eld på byggnaden. Samma dag krävdes fyra dödsoffer i Logroño vid en sammanstötning mellan armén och demonstrerande bönder. Den 19 öppnade okända eld mot Largo Caballeros hem, den 13 april mördade falangister en domare som just dömt en av deras medlemmar till 30 års fängelse för mord på en försäljare av arbetartidningar.

Vänstersocialisterna, framför ungsocialisterna, fanns i spetsen för ”segerparaderna” och krävde proletariats diktatur. Deras tidningar gjorde alltfler jämförelser mellan Ryssland 1917 och Spanien 1936, Azaña jämfördes med Kerenskij och Largo Caballero framställdes som ”den spanske Lenin”. Under stormiga möten i början av mars försökte Azaña förgävas få Largo Caballero att bromsa demonstrationerna. Socialistledaren försäkrade premiärministern om sin lojalitet mot Folkfronten, men kritiserade honom för att han genomförde sin politik så långsamt. *Claridad* hade blivit dagstidning den 6 april. Den underblåste socialisternas glöd och tillkännagav att segern var nära. På Första maj hyllade tidningen ”den stora armé av arbetare som var på marsch mot en nära förestående maktupphöjelse” och 10 000 uniformerade medlemmar av Socialistisk Ungdom tågade i god ordning med knutna nävar, sjöng revolutionära sånger och skanderade slagord om ”Arbetarregering” och en ”Röd armé”. Socialisterna i Madrid uttalade sig inte bara för ”proletariats diktatur” utan också för enhet mellan socialister och kommunister, sammanslagning av de fackliga landsorganisationerna, omvandlande av Spanien till ”en konfederation av de iberiska folken” och erkännande av folkens rätt till självbestämmande – också för Marocko. Largo Caballero for själv till CNT:s kongress i Zaragoza och uppträdde där mycket beslutsamt. Kort efteråt förklarade han: ”Den revolution vi är för kan inte genomföras utan våld ... För att upprätta socialism i Spanien måste vi besegra kapitalistklassen och skapa vår egen makt”.²⁵ Han uppmanade också de borgerliga republikanerna att dra sig tillbaka ...

Inom CNT blev den kongress som avslutades den 15 maj i den gamla aragonesiska staden prydd med röda och svarta fanor, en triumf för FAI i vad César Lorenzo kallat en ”impone- rande stormvåg av revolutionär mystik, framtidstro och kollektiv upphetsning.”²⁶ *Los trentistas*, som besegrats, kapitulerade villkorslöst och ”anarko-bolsjevikerna” avstod till och med från att i denna atmosfär försvara sina förslag till militär organisering för att kunna bekämpa en fascistisk statskupp. Om det program som antogs skriver César Lorenzo att ”barnsligheterna och utopin fick fritt lopp i fullständig glömska av den omgivande spanska verkligheten, av det internationella läget, av den historiska tidpunkten och av hur det skulle gå till att komma fram till det förlovade landet”.²⁷

Och i själva verket var den revolutionära entusiasm som vänstersocialister och anarko-syndikalister bars av aldrig i närheten att stå för några medel eller bana väg för en segerrik revolution. Varken de ena eller andra hade något att säga om de omedelbara perspektiven, hur enhet kunde uppnås eller konkreta mål. De revolutionära fraserna behärskade rörelsen, en dubbel avspiegling av en oerfaren ungdoms sökande efter en revolutionär väg och av vänster-

* Attentatet gällde Jiménez de Asúa, som dessutom var vicepresident i Cortes – *Red anm*

²⁵ *Claridad*, 15 juni 1936.

²⁶ C Lorenzo, *op. cit.*, sid. 85.

²⁷ *Ibidem*, sid. 87.

socialisternas strävan efter ett påtryckningsmedel mot det egna partiet och de borgerligt republikanska bundsförvanterna.

Den första motattacken skulle för övrigt komma från socialistpartiet. Den 1 maj i samband med ett fyllnadsval höll Prieto ett tal i Cuenca som var en veritabel programförklaring för regeringen. Han fördömde skadeverkningarna av våldet och anarkin, som i hans ögon var upphovet till fascismen, slog fast att den revolutionära agitationen, om den inte ledde till något som bara kunde bli "ett förstatligande av misären", riskerade att provocera fram en militärkupp där general Franco, på grund av sina kvaliteter, skulle vara den självklare ledaren. Han uppmanade arbetarna att vara förnuftiga, att undvika att "göra arbetet" åt fascisterna genom att hota med "överdrivna" krav, uttalade sig för en koalitionsregering med de borgerliga republikanerna som skulle genomföra långsamma och försiktiga reformer, en jordreform och industrialisering inom ramen för en modern kapitalism. Men Prietos stund var ännu inte kommen: när *Las Cortes*, efter en manöver där han spelat en förgrundsroll, avsatte president Alcalá Zamora och ersatte honom med Azaña, tvingades han på grund av motståndet från vänstern inom socialistpartiet och hotet om splittring tacka nej till posten som premiärminister, som då i stället gick till Casares Quiroga, en republikan från Galicien.

Det stormiga uppsvinget bland arbetare och bönder ökade motsättningarna inom partierna och mellan dem. Om Largo Caballero och hans anhängare tävlade med CNT om att leda strejker och demonstrationer intog kommunistpartiet en klart mer reserverad hållning, som närmade dem till Prietos flygel. Vid ett tal i Zaragoza framhöll partiets generalsekreterare José Díaz att "arbetsgivarna framprovocerar och underblåser strejker för att kunna ägna sig åt sabotagepolitik" och han fördömde "infiltratörer som var provokatörer".²⁸ Nin, POUM:s politiske sekreterare, svarade för sin del att "varje reträtt från reaktionen, varje framsteg för revolutionen, är det direkta resultatet av initiativ och handlingar där proletariatet går vid sidan av lagarna".²⁹ Dessa åsiktsskillnader inskränkte sig inte till polemik i tidningarna. I Ecija den 13 april hälsades Prieto, González Peña och Belarmino Tomás med skottlossning, sannolikt från ungsocialisternas led. I Málaga mördades i juni först en ledare för UGT och därefter sonen till en medlem av CNT, samt en ledare för socialisterna.

Det fanns en förklaring till detta våld och till att det inom arbetarpartierna och fackföreningarna utbröt konflikter av sådana dimensioner: i själva verket handlade det om att frågan om makten rests genom de allt hårdare strejker arbetarna gett sig ut i. 1934 hade metallarbetarna i Katalonien uppnått 44 timmars arbetsvecka, men året därpå hade de blivit tvungna att arbeta 48 timmar för samma lön. De krävde då 15 månader retroaktivt och tackade nej till den kompromiss *La Generalitat* ville erbjuda om 40 timmars arbetsvecka med 44 timmars lön. De järnvägsanställda krävde återgång till de löner de haft 1931-1933 och bolagen erbjöd sig förgäves att öppna räkenskapsböckerna för att visa att de inte kunde tillgodose kraven. När spårvagnsbolaget i Madrid försökte samma sak tog de anställde dem på orden: de bestämde sig för att arbeta för egen räkning och samla in pengar vilket gav dem betydande penningsummor.

Det var dock byggnadsarbetarstrejken i Madrid som skulle få de sociala och politiska motsättningarna att stiga till sin högsta nivå. Vid ett stormöte den 1 juni, sammankallat av två fackliga centralorganisationer, togs beslut om strejk. Arbetarna krävde en avsevärd löneförhöjning, 36 timmars arbetsvecka, en månads betald semester och erkännande av yrkesjukdomar som reumatism. Men arbetsgivarna stod emot. Då uppmanade CNT de strejkande att tillämpa den frihetliga kommunismens principer, att ta för sig i livsmedelsbutikerna och äta på restauranger utan att betala. I *Claridad* och *Mundo Obrero* fördömdes dessa

²⁸ José Díaz, *Tres Años de Lucha*, sid. 164.

²⁹ A Nin, *op. cit.*, sid. 171. ["La acción directa del proletariado y la revolucion española", juli 1936]

uppmaningar som ”anarkistiska provokationer”. En skiljedom från en blandad jury tillgodosåg delvis arbetarnas krav när det gällde lönerna, de lägsta höjdes med 5 procent och resten med 10 procent. Den 20 juni gick medlemmarna av UGT vid en omröstning med på skiljedomen efter att ledningen uppmanat dem till det. CNT däremot uppmanade till fortsatt strejk och betecknade ledarna för UGT som ”gula”. Sekreteraren i byggnadsarbetarnas federation, Edmundo Domínguez – sympatisör till kommunistpartiet, förklarade att strejken kunde ”medföra allvarlig fara för regeringen”, medan CNT-ledarna David Antona och Cipriano Mera kom med en uppmaning till ”revolutionär enighet” mot arbetsgivarna och den regering som stödde dem. Slagsmål utbröt utanför byggarbetsplatserna och dödsoffer krävdes på båda håll. Högerpressen hävdade att arbetarna tvingades strejka på grund av ”anarkistisk terror” och falangisterna, under ledning av Fernández Cuesta, attackerade strejkvakter och medlemmar av CNT, som svarade med att beskjuta ett kafé varvid tre medlemmar av José Antonio Primo de Riveras eskort dödades. Regeringen ingrep genom att stänga CNT:s lokaler och arresterade Antona och Cipriano Mera. Situationen började bli besvärlig för Largo Caballero som av CNT anklagades för att låta UGT spela rollen av strejkbrytare och av högern inom socialistpartiet för att ha fungerat som trollkarlens lärling och låtit sig överflyglas av anarkisterna. Socialistpartiets kongress hade uppskjutits från juni till september till följd av Prietos anförande i Ecija, men vid valet till exekutivkommittén den 30 juni – valet ifrågasattes för övrigt av Largo Caballeros vänner – gick majoriteten till Prietos anhängare och González Peña blev ordförande och Ramón Lamóneda sekreterare. Splittringen tycktes oundviklig och Largo Caballero hade definitivt förlorat greppet om partiapparaten samtidigt som han föreföll på väg att förlora kontrollen över massrörelsen.

Inom oligarkin påskyndade man sina planer. Den viktigaste händelsen var emellertid inte den mest spektakulära: Falangens frammarsch, dess dagliga attacker och attentat, dess strävan att förstärka sina trupper och sedan genom mord och terror krossa arbetarnas och böndernas rörelse. Det avgörande stod att finna i de förberedelser som gjordes av de militärledare som fanns organiserade i Spaniens militära union. Sammansvärjningen hade försinkats genom att generalerna Franco och Goded strax efter valet hade förflyttats. Ledaren för sammansvärjningen, Sanjurjo, höll till i Portugal och hade i april i Tyskland tagit nödvändiga kontakter och fått löften från Hitlertyskland om stöd. Fascistregeringen i Rom stod för pengar och vapen. Finansmannen Juan March åtog sig att skaffa stöd i London. General Mola, tidigare säkerhetschef under monarkin, hade utsetts till militär befälhavare i Navarra och svarade för den allmänna ledningen med hjälp av överstarna Varela och Yagüe som hade hand om kontakterna med de övriga höga militärerna. En ny plan utarbetades men fick modifieras i april, två dagar innan det datum som fastställdes för *el pronunciamiento*. Detta uppskov gjorde dock att man kunde rekrytera två betydande militära chefer som hölls för att stå på republikens sida: generalerna Queipo de Llano och Cabanellas samt, genom Francos förmedling, amiralen Salas, som bidrog med stöd från marinen. Den slutgiltiga planen siktade på en militär resning den 10 juli: de sammansvurna hade fått klartecken av José Antonio Primo de Rivera och Calvo Sotelo och alla tycktes för tillfället ha gått med på att general Sanjurjo skulle leda kuppen.

Dylika förberedelser kunde inte försiggå obemärkta. I första hand på grund av att polisen var informerad och att den i sin tur informerat regeringen. Därefter på grund av att ett hemligt sällskap av republikanska officerare – generalen i flygvapnet Núñez del Prado, översten Asensio Torrado och majoren Pérez Farrás – var sammansvärjningen på spåren och informerade regeringen även de. Men denna klarade inte av att verkligen ta itu med generalernas komplotter, som ju på samma gång bara utgjorde ett hot mot det politiska styret i Spanien och dessutom det yttersta värnet för regimen ekonomiskt och socialt. Det var således med öppna ögon som man i en not den 18 mars fördömde ”orättvisa angrepp” mot ”lojala underlydande

och garantier för folkviljan”. Det hette också att vad som låg bakom attackerna var ”en brottslig och envis önskan att underminera armén”.³⁰ I juni avfärdade premiärminister Casares Quiroga bestämt alla rykten om en militär sammansvärjning och betecknade Prietos varningar som ”fantasier av någon i övergångsåldern”.³¹ För denne borgerlige republikan var, vilket Gabriel Jackson påpekar³², byggstrejken i Madrid det stora hotet och han var angelägen om att ligga väl till hos arméledningen inför de större hot samhället var utsatt för. För att undvika det hotande inbördeskriget som helt skulle ställa den småborgerliga folkfrontsregeringen åt sidan var man tvungen att kryssa av och an, att i tur och ordning rikta försiktiga slag mot motståndarna till höger och vänster och inte att riskera att bli försvarslös mot båda. I själva verket var regeringen redan dömd och de båda morderna på löjtnant Castillo och högerledaren Calvo Sotelo gav bara trovärdighet åt motiveringarna bakom *el pronunciamiento*.

Den 12 juli dödades José del Castillo, löjtnant i säkerhetsstyrkorna, militär instruktör för Socialistisk Ungdom och hatad av falangisternas *pistoleros*. Hans kamrater var övertygade om att mördarna skulle förbli ostraffade och bestämde sig för att hämnas genom att attackera en av hjärnorna bakom dådet. I gryningen dagen därpå iförda uniformer bortförde de Calvo Sotelo i hans hem och dödade honom. Tidningarna och politiker från högern fördömde regeringen och hade nu fått den förevändning de väntat på för att den sedan länge planerade kuppen skulle sättas i verket. Arbetarna försökte få tag på vapen. Premiärministern ställde sig som garant för Molas ”lojalitet” och uttalade därefter, när han fått reda på nyheten om resningen, följande ”historiska” ord: ”Jaså, de gör uppror. Jaha, jag för min del går och lägger mig.”³³

Militärernas uppror inleddes natten mellan den 17 och 18 juli. Inbördeskriget hade börjat på initiativ av oligarkin i syfte att krossa denna revolution där revolutionärerna ännu inte hunnit organisera sig för segern.

6. Den väpnade kontrarevolutionen utlöser revolutionen

Upprorsmännen hade räknat med en snabb seger och i detta syfte tänkte de inte rygga tillbaka för de mest radikala åtgärder. De hade bestämt sig för att betala det pris som krävdes för att krossa den revolutionära arbetarrörelsen, garantera Spaniens ”pånyttfödelse” och för gott driva ut revolutionens spöke. De kontrarevolutionära generalerna hade knappast räknat med att deras initiativ i själva verket skulle befria de spanska arbetarna och bönderna från all tvekan och splittring och utlösa just den revolution de var ute för att förhindra.

Resningen startade i Marocko där de upproriska officerarna på kvällen den 17 juli slog ned allt motstånd. Från den 19 skulle den ledas av general Franco. Mot allt förnuft valde den republikanska regeringen att förneka situationens allvar och klockan 15 den 18 juli tillkännagav man att ”en omfattande antirepublikansk rörelse hade kvävts” och ”att den inte fått något stöd på fastlandet”. Samma kväll vägrade regeringen vid sitt sammanträde, där också Prieto deltog, åter att tillgodose det krav Largo Caballero framfört på UGT:s vägnar att arbetarna skulle förses med vapen. Socialistpartiet och kommunistpartiet fortsatte att hålla sig till de parlamentariska spelreglerna och deklarerade i en gemensam kommuniké att ”regeringen är viss om att ha tillräckligt med resurser” samt att ”regeringen ger order och folkfronten lyder”.³⁴ På kvällen uppmanade CNT och UGT emellertid till generalstrejk och klockan fyra

³⁰ Notering den 18 mars 1936.

³¹ Jackson, *op. cit.*, sid. 195.

³² *Ibidem*.

³³ Citerat i J Peirats, *op. cit.*, band 1, sid. 138 [138].

³⁴ P Broué/E Témime, *La Révolution et la Guerre d'Espagne*, sid. 84.

på morgonen den 19, i samma ögonblick som strider inletts runt om i landet, avgick regeringen Casares Quiroga.

Utan dröjsmål vände sig Azaña till Martínez Barrio som bildade en ny regering som inkluderade Sánchez Románs högergrupp, som stått utanför folkfronten, med general Miaja som krigsminister. Detta sista försök att nå samförstånd med ledarna för upproret gick om intet på grund av beslutsamheten hos hundratusentals arbetare, som invaderade Madrids gator med krav på vapen. Martínez Barrio vägrade gå med på UGT:s ultimatum och lämna över vapenförråden och avgick i stället. Några timmar senare lyckades man hitta en vänsterrepublikan, Doktor Giral, en personlig vän till Azaña, för att utfärda det ”dekret” som redan var verklighet: att beväpna arbetarna, vilket de redan gjort på egen hand för att hejda generalernas resning.

I den strid som nu började finns många förklaringar till framgångar och bakslag för respektive sida, i synnerhet ställningstagandena från poliskår, *Guardia civil* och stormtrupper, där en del ställde sig bakom resningen medan andra bekämpade den. Men i stort sett, när överraskningseffekten upphört och det stod klart att militärerna gick fram på samma sätt överallt, kan det sägas att arméresningen lyckades överallt där arbetarledarnas förblindelse förhindrade organiserat motstånd eller där de låtit sig luras av falska lojalitetsdeklarationer:

”Det är ingen överdrift att påstå att nyckeln till utgången av de första striderna mindre låg hos upprorssidans agerande än hos arbetarnas, partiernas och fackföreningarnas reaktioner och deras förmåga att organisera sig militärt. Varje gång som arbetarnas organisationer lät sig lamslås av omsorg om att följa lagarna, varje gång deras ledare lät sig nöjas med officerarnas ord tog de senare hem spelet ... Däremot slogs *El Movimiento* tillbaka varje gång arbetarna haft tid att beväpna sig, varje gång de omedelbart tagit itu med att krossa armén som sådan, oberoende av ledningarnas ställningstaganden eller vilken hållning den ”legitima” officiella makten intog.”³⁵

I så gott som hela Andalusien gick *el pronunciamiento* segrande fram efter ett nästan identiskt scenario: regeringen och myndigheterna ställde sig som garant för arméns lojalitet och arbetarna böjde sig när kraven på beväpning avvisades. De togs sedan med överraskning, och krossades efter en envis men oorganiserad kamp. Detta var fallet i Cádiz, Algeciras, Cordoba och Granada där strider pågick i förstäderna ända till den 24 juli. I Sevilla lyckades general Queipo de Llano med list ta över radiostationen genom att få det att framstå som att han hade överlägsna truppstyrkor med sig. I Trianakvarteret höll man ändå ut en hel vecka innan motståndet ”sopades bort” med granater och knivar i en slakt som krävde 20 000 offer. Málaga var den enda större stad som förblev i arbetarnas händer på grund av att militärerna efter att ha skridit till handling den 17 juli därefter gjort en paus. Arbetarna utnyttjade denna frist: en försvarskommitté från CNT-UGT tog ledningen över operationerna. Husen runt kasernernas sattes i brand och inför hotet att bli innebrända kapitulerade militärerna.

I Zaragoza, en av CNT:s bastioner, tog militären hem en oväntad seger. CNT:s ledare där, Miguel Abos, litade på guvernören och garnisonschefen, general Cabanellas, båda republikaner och frimurare som han själv. Han lyckades övertyga sina medlemmar att de inte behövde beväpna sig. Först den 19 när de första arresteringarna skedde i deras led insåg CNT-medlemmarna att de blivit lurade och manade till generalstrejk. Men då var det för sent och trots arbetarnas beslutsamhet – strejken varade över en vecka – fick de 30 000 fackligt organiserade arbetarna i Zaragoza se sig besegrade utan strid.

Det scenario som utspelades i Oviedo var likartat. Men där hade en del arbetarledare varit förutseende och *Avance*, den vänstersocialistiska tidning Javier Bueno ledde, trotsade censuren och på eftermiddagen den 18 publicerade man nyheten om resningen och

³⁵ *Ibidem*, sid. 87-88.

uppmanade arbetarna att beväpnas. Garnisonschefen överste Aranda, en republikan, lyckades emellertid åstadkomma en vändning med stöd av högersocialister och borgerliga republikaner, som trots varningar från Bueno och CNT fortsatte att lita på honom. På hans inrådan begav sig tre kolonner gruvarbetare, beväpnade med vad de i hast kommit över, för att undsätta Madrid medan *Guardia Civil* koncentrerade sig på Oviedo, som man lyckades hålla som ett isolerat citadell i en gruvregion som annars helt behärskades av arbetarna. I Gijon förklarade sig garnisonen också lojal, men hamnarbetarna, förstärkta av metallarbetare från La Felguera, omringade kasernerna och tvingade myteristerna att kapitulera just när de skulle komma med sitt *pronunciamento*. I Santander hade generalstrejk utlysts så fort nyheten om upproret blivit känd. Även där omringades kasernerna och officerarna gav sig utan strid. I Baskien tvekade upprorsledningen och garnisonerna var splittrade. När civilgardisterna den 21 försökte resa sig i San Sebastián var arbetarna redo och det var fullt med barrikader på gatorna. Upprormännen kapitulera mellan den 23 och 28.

Men *El Movimiento* skulle råka ut för andra, mer uppseendeväckande och tyngre nederlag. Först och främst inom örlogsflottan där nästan alla officerare stod bakom resningen, men där flottisterna, på initiativ av arbetaraktivister, organiserat sig hemligt i "flottistråd" med förtroendevalda som stod i kontakt med varandra per radio sedan den 13. Startsignalen kom från en underofficer i Madrid som tjänstgjorde vid marinens kommunikationscentral. Han lät arresteras sin chef, en centralfigur i konspirationen och varskodde alla fartyg. Där gjordes myteri och en del officerare på fartyg som gjorde motstånd avrättades på öppet hav. Besättningarna tog kontroll över krigsfartygen och riktade därigenom ett mycket hårt slag mot generalernas resning.

I Barcelona hade regeringen i *La Generalitat* vägrat att efterkomma CNT:s krav på att arbetarna skulle beväpnas. Men redan den 18 började arbetarna skaffa vapen, jaktgevär, eldvapen från båtarna i hamnen, dynamit från byggena och lyckades också få stormgarderna att dela ut gevär. När de första truppenheterna lämnade kasernerna natten mellan den 18 och 19 möttes de av en enorm folkmassa, som gick till anfall och lyckades driva dem tillbaka trots fruktansvärda förluster. Först ställde sig en stor del av *Guardia civil* på arbetarnas sida och därefter flygvapnet. Efter två dagars strider kapitulera upprorsledaren general Goded. Den sista kasernen hade stormats. Under striderna stupade ledaren för POUM:s ungdomsförbund, Germinal Vidal, och den anarkistiske ledaren Francisco Ascaso. En kolonn från POUM under ledning av Grossi och Arquer, men framför allt den berömda Durrutikolonnen från CNT-FAI tågade mot Zaragoza efter att på vägen ha befriat Aragonien.

I Madrid frigavs CNT-ledaren Antona på morgonen den 19. Han tog genast itu med att organisera den väpnade kampen. Vänstersocialisten Carlos de Baraibar byggde upp ett underrättelsenät med hjälp av järnvägsanställda och postanställda UGT-medlemmar. Innan någon kasern hunnit röra på sig hade heterogent beväpnade arbetarmiliser börjat patrullera gatorna. Den 19 förekom strider i flera kaserner mellan anhängare och motståndare till resningen. Generalen Fanjul lät öppna eld mot folkmassan från den omringade Montaña-kasernen. En officer delade ut 5 000 gevär. Med stöd av "lojalt" flyg intog arbetarna kasernerna den 20 till priset av svåra förluster. General Fanjul tillfångatogs. Kolonner av arbetare tågade mot Toledo, Alcalá, Sigüenza och Cuenca, som muraren och CNT-medlemmen Cipriano Mera, som just släppts ur fängelset, återtog med 800 milismän och en enda kulspruta.

I Valencia var situationen mer speciell. Garnisonen reste sig inte men den 19 gav fackföreningarna order om generalstrejk, kasernerna omringades och general Martínez Monje förklarade sig lojal mot republiken. Han fick snabbt stöd av en delegation från regeringen i Madrid under ledning av Martínez Barrio. Garnisonen kapitulera dock inte förrän i början av augusti efter en rad myterier utan politiskt perspektiv.

På kvällen den 20 juli hade situationen, på några undantag när, klarnat. Antingen hade militären segrat och arbetarnas och böndernas organisationer blivit förbjudna, medlemmarna fängslats och dödat och den arbetande befolkningen underkastad den mest grymma vita terror. Eller också hade den militära resningen misslyckats och de statliga myndigheterna sopats bort av arbetare som tagit upp kampen ledda av sina organisationer som ombildats till ”kommittéer”, som med stöd av beväpnade arbetare tagit hela makten och nu ägnade sig åt att omvandla samhället. Kontrarevolutionen hade lett till revolution.

Den väpnade kampen mot militärrevolten krävde ett centrum, en ledning, början till organisering. Det stämmer än mer för tiden strax efter segern över kasernerna: det gällde att finslipa segern, göra sig av med de sista anhängarna till fascismen, trygga den nya revolutionära ordningen, få igång produktion och kommunikationer, förbereda nya militära operationer, med ett enda ord – regera. Det skulle skötas av de kommittéer som G Munis träffande kallat ”regeringskommittéer” (*comités-gobierno*).³⁶ Det Spanien som slagit tillbaka generalerna var fullt av dem: folkliga krigs- eller försvarskommittéer, revolutionära kommittéer, verkställande, antifascistiska, arbetarkommittéer, kommittéer för allmän välfärd, som överallt tagit makten på lokal nivå. De hade utsetts på tusen olika sätt, ibland på företag eller stormöten, ibland utsedda av arbetarnas fackliga och politiska organisationer med eller utan några förhandlingar. På det lokala planet var de strängt kontrollerade av ”en bas” som ofta mer drev på än styrde dem. Hur som helst var partier och fackföreningar representerade i proportion till sitt inflytande eller den politik den största organisationen stod för. Så fort militärrevolten slagits ner hade de med de arbetandes medgivande eller på grund av trycket från dem lagt under sig alla lagstiftande och exekutiva funktioner. ”Alla beslutade suveränt ... inte bara om omedelbara frågor som ordningen eller priskontroll, utan också om de revolutionära uppgifter som stod för dörren, förstatligande eller arbetarkontroll av industrier, expropriering av prästerskapets, ”de upproriskas” eller storgodsägarnas tillgångar, utdelning av jord till hälftenbrukarna eller kollektivt nyttjande, konfiskering av bankkonton, kommunalisering av bostäder, organisering av skriftlig eller muntlig nyhetsförmedling, undervisning och socialhjälp.”³⁷

Omedelbart efter det att den väpnade revolten slagits ned upprättades regional makt på grundval av de lokala kommittéerna. I Katalonien, där CNT:s medlemmar spelat huvudrollen, och organisationen hade förtroende från en stor majoritet av arbetarna, avvisade CNT:s regionala plenum ett förslag från García Oliver att ta makten och införa en frihetlig kommunism och uttalade sig i stället för att behålla regeringen i *La Generalitat*, som man samtidigt vägrade samarbeta med. Däremot var CNT, tillsammans med andra arbetar- eller republikanska partier och fackföreningar, drivande bakom De antifascistiska milisernas centralkommitté i Katalonien, ett klart alternativt revolutionärt maktorgan kring vilket samlades de kommittéer som var specialiserade sig på kriget, organiseringen av milisen, transporterna, livsmedelsförsörjningen, krigsindustrin, ”enhetsskolan” för efterforskning – i själva verket ett inrikesministerium som tillsammans med CNT och FAI delade på makten över ”kontrollpatruller” och arbetarmilisen bakom fronten.

Det speciella läge som rådde i Valencia på grund av garnisonens hållning underblåste under några veckor en konflikt mellan Madridregeringens representant Martínez Barrio och den fungerande folkliga exekutivkommittén med CNT-UGT:s strejkkommitté. I början av augusti framträdde denna som enda revolutionära myndighet i Levanteprovinen.

I Asturien gjorde två revolutionära grupper anspråk på makten: Krigskommittén i Gijon som dominerades av anarko-syndikalisterna med Segundo Blanco, samt Folkkommittén i Sama de

³⁶ G Munis, *op. cit.*, olika ställen.

³⁷ P Broué /E Témime, *op. cit.*, sid. 111.

Langreo med González Peña. I Santander dominerade socialisterna krigskommittén. I Baskien framstod företrädarna för PNV (Baskiska nationalistpartiet) inom försvarsjuntan som lika angelägna om att upprätthålla ordningen som om kraven på autonomi. I Málaga var det Vaksamhetskommittén under ledning av CNT-medlemmar som dikterade sina order för guvernören, förvandlad till ”en stämpelmaskin ... en blek variant på Gironden [under Franska revolutionen]” som den franske journalisten Delaprée uttryckte det.³⁸

I det Aragonien som de katalanska miliserna återerövrade på några veckor framträdde det mest originella exemplet på revolutionär makt, Aragonienrådet som César Lorenzo döpt till ”frihetlig kryptoregering”.³⁹ Det hade fått sin ställning via en kongress av kommittéer som bildats i städer och byar strax efter återerövringen och var i själva verket ett uttryck för de mest beslutsamma anarkistiska strömningarna.

På några veckor avtecknade sig konturerna av en statsapparat av ny typ som i lä av regeringskommittéerna i realiteten styrdes av beväpnade arbetare och deras organisationer: kommissioner för allmän ordning och säkerhet med kontrollpatruller, milis, arbetarbrigader eller folkgarden utgjorde en ny revolutionär polisstyrka, där ”klassterror” fick råda. I Barcelona, Lérida, Castellón och Valencia bildades ”revolutionära domstolar” vars medlemmar utsetts av partier och fackföreningar. Men i den väpnade kampen dominerade miliserna, som bildats på initiativ av partier och fackföreningar, en hastigt upprättad revolutionär armé där ”lojala” yrkesofficerare, som betraktades som ”tekniker”, samexisterade med politiska aktivister som stod för trupper och anförare. Även här strävade kommittéerna, framför allt centralkommittén i Barcelona, efter att skapa enhetliga organisationsformer, reglemente, avlöningssystem och militär träning. I Madrid satsade ”Femte regementet”, som bildats av kommunistpartiet, på utbildning av ledande kadrer och Centralkommittén i Barcelona, under García Oliver, på att organisera en folklig krigsskola.

Det var den sortens revolutionära organ som, på några dagar och utan att det kommit minsta direktiv från något håll, började ta itu med att direkt reglera Spaniens stora frågor. Rege- ringskommittéerna var arbetarnas svar på den borgerligt-oligarkiska staten, miliserna ersatte yrkesarmén, relationerna till kyrkan avgjordes på det mest radikala vis genom stängning av kyrkolokaler, förbud mot religiös aktivitet, konfiskering av tillgångarna, stängning av religiösa skolor och en synnerligen energisk utrensning som drabbade den stora majoriteten präster och munkar. Samma sak gällde oligarkins ekonomiska bas, jordegendomarna och industrin. I hela den zon som kontrollerades av regeringskommittéerna blev ägarna av med sina företag, som arbetarna tog över. I Katalonien och i de områden där anarkisterna dominerade talade man om *incautación*, i de områden där socialister och UGT var störst talade man om *intervención*. I praktiken övergick makten på företagen till valda arbetar- kommittéer som tog itu med att få igång produktionen på basis av en djupgående omorgani- sering av den i enlighet med det nya samhällets värderingar, vilket gav upphov till en mängd olika lösningar som vi inte har möjlighet att gå in på närmare här, men som samtliga präg- lades av arbetarnas vilja att behärska sina villkor. Samma variationer framträdde också på landsbygden, där de präglades av en omfattande kollektiviseringsrörelse som än i dag är en av de mer kontroversiella ämnena i studierna av denna period: tvångskollektivisering som omfattade alla invånare, frivillig kollektivisering som ibland omfattade en majoritet, kollek- tivisering av enbart de stora egendomarna eller som också inkluderade små jordlotter, bildande av produktions- och distributionskooperativ, försök med långtgående kollektivism och avskaffande av pengarna som i det återerövrade Aragonien ... De kommittéer som utövade den politiska makten försökte samordna och planera ekonomin: ekonomiska råd i

³⁸ L Delaprée, *Mort en Espagne*, sid. 70.

³⁹ C Lorenzo, *op. cit.*, sid. 159.

Katalonien och Levante, som givetvis ställdes inför problem med valuta och krediter, dvs ytterst frågan om den politiska makten som bara reglerats skenbart eftersom den bara införts lokalt och regionalt och det fortfarande fanns en central regering som ingen arbetarorganisation ville uppmana arbetarna att störta, eller i varje fall ställa åt sidan.

För regeringen fanns kvar, även om den, som Franz Borkenau uttryckte det, bara var ett ”monument över passiviteten”. Regeringen Giral och dess representanter som Companys’ katalanska regering var medvetna om sin maktlöshet och tog aldrig risken att ge sig in på något kraftprov med kommittéerna och enda försöket till en konflikt, i Valencia, ledde snabbt till ett bakslag för den legala regeringen. Men bara att denna makt existerade var betydelsefullt. Givetvis nöjde den sig länge med att i pappersform ”utfärda dekret” om vad arbetarna redan förverkligat: miliser som höll vakt utanför deras dörrar och kämpade vid fronten, patruller på gatorna, kommittéer som administrerade och stiftade lagar. Men just denna möjlighet att ”utfärda dekret”, som arbetarnas organisationer och kommittéer låtit regeringen behålla, öppnade nya möjligheter: till syvende och sist agerade de nya revolutionära myndigheterna i statens och den republikanska regeringens namn och det var inte bara någon formalitet att regeringen via sina ”guvernörer” utsåg ordförande för de kommittéer som styrde i de stora städerna och ute i landet. Hur urholkad statsmakten än kunde förefalla bestod den åtminstone nominellt och det läge som uppstått i det ”republikanska” Spanien med arbetarnas och böndernas svar på generalernas uppror var ett exempel på ”dubbelmakt”, med andra ord ett övergångsläge som bara kunde lösas med att någon av de båda skaffade sig hegemoni.

Kommittéerna hade de beväpnade arbetarnas förtroende, men de härstammade också från partier och fackföreningar. Två lösningar var tänkbara i ett läge som inte kunde vara för evigt: antingen integrerades de i det rådande politiska systemet och utvecklades till ett slags folkfront utvidgad till fackföreningarna och den anarkistiska strömningen inom ramen för en klassisk men ”renoverad” stat som inte skulle vara något annat än den borgerliga republiken anpassad till inbördeskrig; detta var det synsätt de borgerliga republikanerna, socialisterna kring Prieto och ledningen för kommunistpartiet hade. Eller också bröt man med denna borgerliga legalism och skapade en ny baserad på massorna och som skulle omvandlas till en stat av ny typ baserad på arbetarnas direkta representation via arbetsplatserna, med andra ord en stat av ”sovjettyp”, en rådsstat i klassisk, marxistisk mening.

Men sommaren 1936 fanns inget arbetarparti som på allvar övervägde en sådan möjlighet. Prietos socialister och kommunisterna ville inte höra talas om någon ”socialistisk republik”, som de inte bara ansåg vara orealistisk utan dessutom farlig. Anarkister och anarkosyndikalister ville inte inleda någon kamp för ”en makt” som de inte ville ha på grund av att det stred mot deras principer att utöva den. Inom POUM – där Maurín tillfångatogs av Francos trupper och troddes vara avrättad – hävdade Andrés Nin, som blivit politisk sekreterare och främste ledare, att proletariats diktatur i själva verket redan hade upprättats i ett Spanien där för övrigt existensen av fackföreningar, partier och speciella proletära organisationer gjorde det onödigt att bilda sovjeter.⁴⁰ Och Largo Caballero för sin del förklarade att ”arbetarpartierna snarast möjligt skulle sopa bort byråkrater, statsjänstemän och minister-systemet” och ”övergå till nya revolutionära styrelseformer” som han inte definierade närmare.⁴¹ Revolutionen hade hejdat sig på halva vägen, vid porten till det allra heligaste, den politiska makten och staten.

⁴⁰ A Nin, *op. cit.*, sid. 182 [på marxistarkivet: [Det spanska proletariatet inför den pågående revolutionen](#), september 1936. Se även Nins artikel [Frågan om maktorganen i den spanska revolutionen](#), från maj 1937]

⁴¹ Koltsov, *Diario de la Guerra de España*, sid. 58.

7. Den demokratiska reaktionen

Den spanska revolutionen, som stått på dagordningen i fem år, utbröt genom det till stora delar spontana svaret på militärkuppen. Inom några timmar, inför legosoldater och den reguljära arméns och polisens trupper, var det initiativförmågan som räknades, fantasin, offerviljan, kort sagt massornas agerande mer än partiapparaternas och de fackliga apparaternas strategi. Under dessa feberartade dagar skulle mer än en aktivist, frihetlig eller socialistisk, anarko-syndikalistisk eller kommunistisk, ta initiativ som gick emot de principer som hans organisation försvarade och till och med de egna ledarna. Men den väpnade kontrarevolutionen hade inte besegrats fullständigt. I mer än en tredjedel av Spanien hade den utgått med segern och var nu i stånd att utnyttja den hjälp utifrån som man försäkrat sig om under förberedelserna. När gatustriderna, attackerna mot kaserner och kampen på barrikaderna väl var över tog dessutom militär teknik och strategi överhand och organiseringen blev viktigare än massrörelserna. Det som nu skulle utspelas var ett rörligt krig mellan de två Spanien, där yrkesarmén på det området skulle visa sig överlägsen de hastigt hopsatta revolutionära miliserna.

Först och främst skulle de tyska och italienska regeringarnas snabba ingripande göra det möjligt för nationalisterna att komma igen efter två stora bakslag: militärresningens nederlag inom flyget och marinen. Från den 21 juli skickade Hitler transportflygplan till upprorsmännen, vilket trots den republikanska sidans flottblockad gjorde att trupper kunde transporteras från Marocko till fastlandet. Genom ett överraskningsanfall försatte italienskt och tyskt flyg kryssaren *Jaime I* ur stridbart skick och skyddade dessutom de konvojer som transporterade förstärkningar till den nationalistiska zonen. Samtidigt tog också de stora internationella oljebolagen ställning. De brittiska bolagen, Vacuum Oil Company i Tanger, förbjöd all försäljning av bränsle till de krigsfartyg där besättningarna gjort myteri mot officerarna och den 18 juli beordrade den amerikanske chefen för Texas Oil Company fem oljetankers på väg med leveranser till Spanien att gå till hamnar kontrollerade av de nationalistiska generalerna som han dessutom erbjöd omfattande kreditlättnader. En internationell koalition höll på att byggas upp mot den spanska revolutionen på grund av att den utgjorde ett direkt hot mot de kapitalistiska intressena i Spanien och ett oroväckande uppvaknande för den revolutionära faran i Europa.

Regeringen Giral vände sig till Frankrike där en folkfrontsregering under Léon Blum just kommit till makten. De internationella avtalen mellan de båda regeringarna och den principiella sympati man kunde föreställa sig att de kände för varandra föreföll göra det sannolikt att Frankrike skulle stödja republiken. Men därav blev intet. I första hand på grund av att ministrarna från det radikala partiet, som representerade bourgeoisin och var språkrör för arméledningen, kraftfullt motsatte sig varje intervention som skulle kunna innebära indirekt stöd till en revolution som de stora tidningarna fördömde på ett osedvanligt häftigt sätt. Därefter på grund av att den franska regeringen var beroende av den konservativa regeringen i London, som främst var intresserad av att skydda kapitalisternas intressen i Spanien och dessa hotades helt klart mer av arbetare i vapen än av de upproriska generalerna. Hur som helst var den brittiska regeringen mer benägen att förhandla med de spanska generalerna på samma sätt som man var det med Hitler och Mussolini. Léon Blums regering tog då initiativ till en ”non-interventionspakt”, som framställdes som enda sättet att sätta stopp för den italiensk-tyska interventionen samtidigt som man undvek de inre och yttre risker en fransk intervention kunde medföra. Den 8 augusti stängde regeringen Blum gränsen vid Pyrenéerna för alla militära leveranser. Nästan samtidigt förbjöd den amerikanska regeringen all försäljning av militär utrustning samtidigt som man gav tillstånd för Texacos oljeaffärer som inte bedömdes som någon strategisk produkt. Salazars Portugal var skräckslaget av arbetarnas och böndernas

resning, ställde sig solidariskt med den spanska oligarkin och de brittiska intressena och förvandlades till en bas för nationalisternas operationer.

Spanien stod ensamt. I sina officiella uttalanden uttalade Sovjetunionen förvisso sin sympati för ”den demokratiska och fredsälskande” regeringen, som just attackerats av fascisterna. Men Sovjetunionen genomgick en svår period: några dagar efter det att spanska inbördeskriget startat inleddes i Moskva den första rättegången mot det gamla bolsjevikiska gardet med Zinovjev och Kamenev på de anklagades bänk och Trotskij som den stalinistiska regimens huvudfiende. Gick det alls att föreställa sig något villkorslöst stöd för en regim som till namnet var ”republikansk” och där vänstersocialister, anarkister och anti-stalinistiska kommunister spelade en framträdande roll? Även Sovjetunionen anslöt sig till noninterventionspakten och det var för övrigt först i slutet av augusti som normala diplomatiska förbindelser upprättades med den spanska republiken och den sovjetiske ambassadören Marcel Rosenberg anlände. Slutligen var det bara Mexiko under president Cárdenas som till sin stora heder gick med på att hjälpa den spanska republiken.

Under dessa omständigheter fanns det efter de första framgångarna ingen framtid för arbetar- och bondemiliserna. Dessa var kanske oövervinnliga i gatustrider och strider i förstäder och byar men otjänliga för de manövrer som krävdes i öppen terräng. De bestod av frivilliga som var entusiastiska och individualistiska, men saknade elementär teknisk skolning, kompetenta ledare och rent av minimala krav på disciplin. Framför allt kämpade de oordnat, utan någon plan, utan samband mellan olika sektorer och mycket snabbt stod det klart att miliserna inte kunde vänta sig några framgångar utan ett enat kommando, vilket de vägrade gå med på och som regeringen helt klart var oförmögen att förse dem med. I början av augusti kröntes nationalisternas offensiv mot Badajoz, i samarbete med portugiserna, med framgång: de båda nationalistkontrollerade zonerna förenades. Nästan samtidigt inleddes en offensiv mot städer i norr: Irún föll först, därefter San Sebastián efter desperat men ostrukturerat motstånd. Överallt åtföljdes nationalisternas framryckning av omfattande massakrer och en grym repression, symboliserad av mordet i Badajoz. I början av september hade Franco blivit överbefälhavare för den nationalistiska armén sedan Sanjurjo samma dag som resningen startade omkommit i en olyckshändelse och kunde nu förbereda den offensiv mot Madrid som alla bedömare betraktade som avgörande. Madrids fall tycktes ofrånkomligt både på grund av de plötsliga sammanbrott som drabbade milisen inför motoriserade styrkor och flygattacker som de inte hade något att sätta emot och till följd av bondemassornas bedrövliga flykt inför nationalisternas framryckning.

När det första ruset av lyriska illusioner om revolutionära gatustrider i storstäderna lagt sig framträdde styrkeförhållandena mellan klasserna dubbelt genom Spaniens isolering och att en modern och överlägset tränad och utrustad krigsmaskin trädde in på scenen mot miliserna. Att vinna kriget blev det absolut viktigaste, ett villkor för att revolutionen skulle kunna fortsättas och helt oväntat, men samtidigt logiskt, började nu slagord som ”disciplin” och ”enat kommando” höras från alla de revolutionärer, oavsett bakgrund, som insett vad en seger för Francos trupper skulle innebära.

Nu reste sig frågan om staten och den politiska makten. Högersocialisterna bakom Prieto underströk att ett revolutionärt Spanien inte kunde vänta sig någon hjälp utifrån. För dem gällde det att undvika vad Prieto kallade ”revolutionär omåttlighet”, vilket bara skulle rättfärdiga de ”demokratiska” regeringarnas i London och Paris politik att hålla sig utanför. Samma tema upprepades av ledarna för kommunisterna när de slog fast att det inte kunde vara tal om någon kamp för ett socialistiskt Spanien, utan bara ”för en demokratisk republik med socialt innehåll”, ”försvar av den republikanska ordningen och respekt för privategendom”. Enligt dem stod inte kampen mellan revolution och kontrarevolution, socialism och oligarki, utan mellan demokrati och fascism, vilket gjorde det nödvändigt att till varje pris upprätthålla

folkfronten och alliansen med de borgerliga republikanerna, respektera de legala institutionerna, den parlamentariska demokratin och regeringen. De personer som försvarade dessa teser och var inställda på att under inbördeskriget fullfölja den politik som misslyckats mellan februari och juli fick vatten på sin kvarn av sommarens katastrofer och den revolutionära arméns svagheter och kunde där hitta outtömliga förråd av argument: det gällde ”att vinna kriget först” och revolutionen skulle komma senare.

Den uppfattningen delades dock inte av de spanska arbetarna och bönderna. De skilde inte på den väpnade kampen och sina krav, de krigade för att revolutionen skulle segra och gjorde revolution för att vinna kriget. Antagligen var det trycket från dem som Largo Caballero uttryckte när han skrev: ”Kriget och revolutionen är ett enda block. Det är inte bara så att de inte utesluter varandra eller att de står i vägen för varandra, de kompletterar varandra och det ena stärker det andra ... Folket kämpar inte för det Spanien som fanns före den 16 juli, dominerat av kaster som ärvt sin position, utan för ett Spanien där man ryckt upp allt detta med rötterna. Den främsta bundsförvanten i kriget är att ekonomiskt utplåna fascismen. Det är revolutionen bakom fronten, som tryggar och inspirerar framgångarna på slagfältet.”⁴² Det var också POUM:s uppfattning och Andrés Nin fastslog att ”det finns bara en effektiv form av kamp mot fascismen: den proletära revolutionen”.⁴³

För anarkisternas del handlade det, sedan de beslutat att inte satsa på att införa sin frihetliga kommunism, dvs deras egen diktatur, bara om att avgöra om de skulle sätta sig i den regering som de andra partierna bildat, oavsett vilka former den kunde ta sig. Att medverka i en sådan regering utgjorde hur som helst ett brott med deras traditionella avståndstagande från varje form av makt och det var det pris som de sedan julidagarna var redo att betala för en seger militärt.

Det är fortfarande oklart på vilka villkor Largo Caballero, som många såg som en tänkbar kandidat att leda en arbetarregering och som betonat nödvändigheten att bli kvitt regeringen Giral, till sist ändå gick med på att leda en folkfrontsregering med borgerliga republikaner, socialister, kommunister, UGT och som efter två månader skulle utökas med fyra representanter för CNT. En ”legal” regering bildad på förslag av president Azaña och vars program gick ut på ”att försvara Spanien mot fascismen” och som uppmanade till ”enhet mellan de krafter som kämpar för den lagliga regeringen” och för att ”slå vakt om den demokratiska republiken”.⁴⁴ Några dagar senare var det de katalanska revolutionärernas tur att böja sig. De gick samtidigt med på att upplösa De antifascistiska milisernas centralkommitté och att sätta sig i den regering i *La Generalitat* som leddes av den borgerlige republikanen Tarradellas. CNT fick hand om ekonomiministeriet samt livsmedelsförsörjning och hälsovård. POUM:s ledare Andrés Nin blev justitieminister ... Som en försiktig bedömare skulle uttrycka sig några år senare: ”En normal situation hade återupprättats”.⁴⁵

I själva verket hade bildandet av dessa koalitionsregeringar, med deltagande av revolutionära ledare eller de som betraktades som sådana, lika mycket att göra med kravet på att uppvisa ett ”respektabelt” yttre gentemot de västliga demokratierna, en legitim regering som begärde normalt stöd mot det fascistiska angreppet, som att få de revolutionära organisationerna att gå i borgen för ”en återgång” till den normalitet som kriget krävde, men som också innebar aktiv kamp mot de flesta av de revolutionära erövringarna.

Så snart de tillträtt tog Largo Caballeros regering i Madrid och Tarradellas i Barcelona itu med att ”ena” maktorganen. Den 9 oktober upplöste *La Generalitat* alla kommittéer och

⁴² *Claridad*, 22 augusti 1936.

⁴³ Nin, *op. cit.*, sid. 178. [[Det spanska proletariatet inför den pågående revolutionen](#)]

⁴⁴ *Politica*, 5 september 1936.

⁴⁵ Angel Ossorio, *Vida y sacrificio de Lluys Companys*, sid. 172.

ersatte dem med klassiska kommunala råd. *Claridad* för sin del förklarade att ”alla dessa organ fullbordat det uppdrag de bildats för” och att de i fortsättningen bara kunde utgöra ”hinder för det arbete som enbart ankommer folkfrontsregeringen”. Det skulle ta månader att få bukt med motståndet från anhängarna till kommittéerna: till att börja med, under en övergångsfas, försågs deras ledare med officiella titlar, de blev ”guvernörer”, ”ordförande i kommunala råd” eller rent av, som anarkisten Joaquín Ascaso i Aragonien, ”regeringens representant”.

På samma sätt genomförde García Oliver i Madrid och Andrés Nin i Barcelona reformen av rättsväsendet: domarkåren, där en kraftig upprensning skett efter perioden med den revolutionära terrorn, återetablerades i tjänst som ”tekniker inom rättssystemet”, som arbetade tillsammans med juryns bestående av företrädare för partier och fackföreningar. ”De revolutionära milisgrupperna” bakom fronten slogs samman genom ett dekret, placerades under inrikesministeriet och kontrollerades av ”säkerhetsråd” bestående av politiskt ansvariga. Förutom ”republikanska nationella garden”, som bildats av återuppbyggda spillror av de gamla pålitliga civilgarderna och säkerhetsstyrkorna, bildades nu under finansministeriets beskydd en ny kår av karabinjärer vars uppgift i princip var gränsbevakning men i själva verket var en handplockad poliskår. Militariseringsen genomfördes steg för steg, först genom bildandet av en generalstab, därefter genom mobilisering av två årsklasser och officerare och underofficerare i reserven samt genom det påtryckningsmedel regeringen hade gentemot miliserna via tilldelningen av vapen. Soldatråden avskaffades, den militära terminologin återinfördes som beteckning på olika enheter, namn ersattes med nummer, gradbeteckningar återkom och det gamla militära rättssystemet trädde åter i kraft. Kåren av ”politiska kommissarier”, ”representant för regeringens krigföring” ersatte det tidigare delegatsystemet och blev det viktigaste instrumentet för denna militarisering.

Den nya regeringen satsade också på att, för att använda dess eget uttryck, ”legalisera” de revolutionära erövringarna, vilket också var ett sätt att hindra dem från att utvidgas. Regeringen skaffade sig rätten att ”ingripa” på de företag som behövdes för krigsinsatsen, införde principen om gottgörelse åt de kapitalister som exproprierats, vägrade införa monopol på utrikeshandeln och tog kontrollen över alla företag via den kontroll över bankväsendet som UGT utövade. Ett dekret undertecknat av jordbruksministern, kommunisten Uribe, hade inget att säga om den viktiga frågan om arrendekontrakt och kostnader, men legaliserade i gengäld exproprieringar utan gottgörelse och till förmån för staten av jordar som tillhört kända upprorsmän, vilket med ens också för tusentals bönder innebar ett hot om att ”icke upproriska” jordägare skulle kunna återkomma.

Den inbromsning av revolutionen som de nya regeringarna av folkfrontstyp genomförde avblåste sammanföll det med den första vändpunkten i kriget, då det militära läget förbättrades i samband med slaget om Madrid. Här var tre faktorer avgörande. För det första det ryska materiella biståndet, att det utanför huvudstaden fanns ryska stridsvagnar, att det fanns flygstridskrafter som Moskva levererat och helt och hållet kontrollerade. Vidare att de internationella brigaderna, med frivilliga från olika länder, som tillkommit på initiativ av olika kommunistpartier runt om i världen och kontrollerades av dessa, steg in på arenan för att slåss mot fascismen. Och till sist att försvarsjuntan i Madrid, som dominerades av kommunister och ungsocialister, på ett tillfälligt men avgörande vis tillgrepp den mest revolutionära organisering av försvarskampen: klassterminologi, användande av begrepp som ”proletär revolution” och ”internationalism”, bildande av grannskapskommittéer i bostadskomplex och ute i olika kvarter och massiv repression mot ”Femte kolonnen”. Madrid höll ut. Höjdpunkten denna period var den stora segern i Guadalajara i mars 1937 över den italienska expeditionskåren, som underminerats av den revolutionära propaganda som kommunisterna spridit med mästarehand. ”Då hade organisation och disciplin ännu inte tagit död på entusiasm och övertygelse, entu-

siasmen och övertygelsen stödde sig också på vapenmakt ...”⁴⁶ Från detta datum förlorade kampen mot revolutionen i den republikanska zonen alltmer sitt demokratiska ansikte.

8. Stalinisternas ”kontrarevolution”

Den amerikanske historikern Colodny, som skildrat slaget om Madrid, beskriver på följande sätt det han kallar ”belägringens vändpunkt” efter december 1936:

”Under generalerna i den röda armén omvandlades kriget i Madrid från ett krig fört av de revolutionära kommittéerna till ett krig fört av experter från generalstaben. Från de första veckornas entusiasm övergick staden till belägringens monotoni, förvärrad av kyla, hunger, med det välbekanta skådespelet med en död som kom uppifrån samt förödelse. Heroismen tillhörde legenderna och historien: med en fiende som bitit sig fast vid befästningarna tycktes det som om den dödliga faran, som för en tid hade smält samman all energi till en samlad vilja att göra motstånd, hade försvunnit.”⁴⁷

I själva verket hade en politisk vändning ägt rum. Revolutionen hade ersatts av den demokratiska revolutionens långsamma knaprande, som i sin tur nu fick ge efter för den stalinistiska kontrarevolutionen i all dess råhet. De lyriska illusioner som medlemmarna av CNT-FAI låtit sig inspireras av under sommaren då de trott sig vara på väg att på egen hand bygga ett nytt samhälle hade lämnat plats åt cynism och hopplöshet. García Oliver hade blivit ”den framstående herr justitieministern” och många av hans kamrater hade blivit officerare, polischefer eller guvernörer. Allt i namn av de uppoffringar som krävdes och deras beslutssamhet ”att avstå från allt utom segern”, som Durruti uttryckt det innan han stupade i Madrid för en kula som antagligen avlossats av en av medlemmarna i hans milis som inte kunde godta att hans chef hindrade honom från att desertera! Oordningen bland anarkisterna fick dem att ägna sig åt absurda våldshandlingar som den berömda Järnkolonns sorgligt ryktbara straffexpedition när den lämnade fronten vid Teruel för att bege sig till Valencia och plundra domstolar och nattklubbar, eller det våld något hundratal av CNT:s milismedlemmar hängav sig åt i Tarancón mot medlemmar av regeringskonvojen på väg till Valencia. Blint våld, utan något annat syfte än ett protestera mot den återvändsgränd de hamnat i, en reaktion från de anarkister som besegrats av de egna motsägelserna och tyngda av de egna fördomarna, som bara kunde stärka anseendet och auktoriteten hos dem som oförtröttligt fördömde ”de okontrollerbara” och deras ”excesser”, dvs dessa mästare på lag och ordning som stalinisterna var och som nu stärktes av den rädsla som spreds av anarkisterna, revolutionärer i ord men oförmögna att löpa linan ut och förse revolutionen med medlen och viljan att segra.

Från juli hade ledningen för det spanska kommunistpartiet från Moskva fått avsevärda förstärkningar: Till namn som argentinaren Codovilla, också känd som Medina och den grå eminensen i ungdomsförbundet och den bulgariske veteranen Minev alias Stepanov fogades nu andra namn, högt uppsatta inom stalinismens internationella apparat, som ungraren Gerö, som i Barcelona kallades Pedro, italienaren Vidali som under namnet Carlos Contreras var en av ledarna för Femte regementet, och snart också italienaren Palmiro Togliatti, i Moskva kallad Ercoli men här kort och gott Alfredo. Även om en majoritet av partimedlemmarna dragits med av entusiasmen under gatustriderna hade ledarna bestämt haft hand om rodret och hållit fast vid partilinjén. Först måste man vinna kriget, ”i första hand besegra Franco”, och för det krävdes att det ”nationella och folkliga blocket” stärktes liksom auktoriteten hos ”folkfrontsregeringen” gentemot dem som kallades ”folkfienderna”, vilket innebar ”fascisterna, trotskisterna och de okontrollerbara”. De kunde luta sig mot det revolutionära anseende Sovjetunionen åtnjöt genom glansen från det segerrika Oktober 1917, förfogade

⁴⁶ P Broué/E Témime, *op. cit.*, sid. 216.

⁴⁷ R Colodny, *The struggle for Madrid*, sid. 93.

över betydande ekonomiska resurser och hade stöd av den enda regering som kunde förse det kämpande Spanien med materiell hjälp. De var de enda som direkt kunde ta itu med de revolutionärer som man kallade ”trotskister eller okontrollerbara” när de inte jämfördes med fascisterna, de enda som kunde sätta sig upp mot kommittéerna, mot kollektiviseringarna, mot konfiskeringarna, mot snabb klassrättvisa. Kort sagt de enda som kunde säga högt vad den republikanska småbourgeoisin tänkte, en småbourgeois som förskräcktes av massornas agerande och som precis höll på att återhämta sig från den skräck anarkisterna ingav dem.

För Spanien hade nu blivit ett viktigt kort i Stalins utrikespolitik. Det hade gått upp för Stalin vilken fara Hitlers expansiva antibolsjevism utgjorde för honom. För Stalin var Spanien bara det övningsfält där han kunde skaffa sig de erfarenheter som krävdes, ett laboratorium för det kommande kriget, en terräng där han kunde visa ”västdemokratierna” att han var en pålitlig allierad, någon som försvarade *status quo*, ett skydd mot den omstörtande verksamhet som de fruktade än mer än nazister och fascister. Stalin dolde inte de politiska mål han hade i Spanien och där det främsta var att krossa de revolutionära organisationerna, i första hand POUM som kraftfullt fördömt ”Moskvarättegångarna och hävdade att man kämpade under Lenins fana. Den 28 november tvekade inte den sovjetiske generalkonsuln i Barcelona, den gamle revolutionären Antonov-Ovsejenko, att till pressen överlämna en not där han fördömde *La Batalla* som exempel på ”de tidningar som sålt sig åt den internationella fascismen”.⁴⁸ Det var efter påtryckningar från honom, tillsammans med de katalanska kommunisterna i PSUC och UGT, som POUM med CNT:s medgivande fick lämna *La Generalitat*-regeringen. I särskilt hotfulla ordalag i *Pravda* hette det: ”Elimineringen av trotskister och anarkosyndikalister har redan börjat i Katalonien; den kommer att genomföras lika energiskt där som i Sovjetunionen.”⁴⁹ I ett brev som överlämnats av ambassadören Marcel Rosenberg i december kom Stalin med några ”vänskapliga råd” till Largo Caballero: denne borde ta hänsyn till bönderna och knyta dem till sig ”med några dekret om jordfrågan och skatterna”, åtminstone få småbourgeoisin att förbli neutral genom att skydda den mot exproprieringar och garantera näringsfrihet, dra in borgerliga republikaner i regeringen ”och förhindra att Spaniens fiender uppfattar landet som en kommunistisk republik, något som skulle utgöra en mycket stor fara för det republikanska Spanien”, samt högtidligt klargöra att han inte kunde ”tolerera att någon skada åsamkas legitima intressen hos de utlänningar som är etablerade i Spanien eller medborgare i länder som inte stöder upprorsmännen”.⁵⁰

Genom denna klart moderata och under omständigheterna helt igenom kontrarevolutionära politik skulle de stalinistiska organisationerna skaffa sig en bred publik i Spanien: det var under deras kontroll som GEPCI i Katalonien bildades – en organisation till försvar av köpmän, hantverkare och småföretagare – och i Levante en bondefederation för små jordägare som var emot kollektiviseringen. Domare, högt uppsatta statstjänstemän, officerare och poliser fick både effektivt skydd och redskap för den politik man önskade sig. För dem som bara var intresserade av den omedelbara militära kampen mot fascismen – och de var många – tycktes stödet från Moskva och de materiella leveranserna, den roll de ryska militära rådgivarna spelade, de internationella brigadernas bidrag och kommunisternas organisationsförmåga, garantera den effektivitet som segern krävde. Det var ingen slump att Femte regementet spelade en så stor roll för propagandan och blev en av de viktigaste hävstångarna för kommunistpartiet: på två månader ökade dess storlek från 8 000 till 30 000 man, förfogade

⁴⁸ Pressmeddelande från SSSR:s generalkonsulat i Barcelona (ingår i 1 franska utgåvas dokumentbilaga)

⁴⁹ *Pravda*, 17 december 1936. [Bolloten, [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#), se kap 41, hävdar att detta uttalande var en tidningsanka (källan var en mexikansk tidning), dvs att *Pravda* vid den angivna tidpunkten inte hade publicerat något sådant. Däremot skulle de komma liknande hätska utfall senare, särskilt mot POUM, från våren 1937. – Red]

⁵⁰ ”La inutilidad del gobierno”, 3 sept. 1936 (ingår i dokumentbilaga till franska utgåvan)

över instruktörer, moderna vapen, stod för en systematisk rekrytering av yrkesofficerare och underofficerare, framstod som en förebild vad gällde disciplinen, ett verkligt militärt redskap på samma gång som ett medel för systematisk politisk iscensättning. På samma sätt var kommunisterna först med och praktiskt taget ensamma om att inse de möjligheter en kår av politiska kommissarier i armén erbjöd och generalkommissarien Álvarez del Vayo öppnade för övrigt portarna på vid gavel för dem. De spanska stalinisterna var oåtkomliga på grund av hjälpen från Sovjetunionen, de framstod som ”orubbliga försvarare av det antifascistiska programmet att återuppbygga staten, de som organiserade armén och därmed också det mest dynamiska inslaget i regeringskoalitionen”,⁵¹ och de anförtröddes också nyckelposterna inom polis och ordningsmakt.

Men just dessa framgångar skulle också leda till ökat missnöje och rent av fientlighet mot dem. Det första tecknet på att relationerna med Largo Caballero svalnat betydligt framgick av hans torrt formulerade svar den 12 januari på Stalins brev. Han var sårad över att hans tidigare lärjungar och ledare för Socialistisk Ungdom nästan samtliga gått med i kommunistpartiet under andra halvåret 1936 och nu avvisade han tvärt Stalins påtryckningar till förmån för en sammanslagning mellan socialistpartiet och kommunistpartiet, något som han ansåg att hans gamle motståndare Prieto däremot var alltför vänligt inställd till. Han hade börjat bli irriterad över det anseende Madrids försvarsjunta åtnjöt och som han ansåg öppet motarbetade honom, över alliansen med kommunistpartiet och över Álvarez del Vayo, som han på allvar hyste tvivel om. Det var i februari som han plötsligt begärde att ambassadör Rosenberg skulle lämna Spanien.

Nu förklarade kommunistpartiet krig mot honom. I första hand gick man till attack mot hans närmaste rådgivare i militära frågor, general Asensio. Tillfället skulle komma efter Málagas fall, vilket sannolikt var oundvikligt med tanke på det militära läget, men där de tragiska omständigheterna skakade alla spanjorer. Kommunistpartiet lierade sig nu tillfälligt med CNT, som inte uppskattade yrkesofficeren Asensio, och inledde en omfattande kampanj med demonstrationer och möten med krav på allmän mobilisering, utrensning inom officerskåren och ett verkligt enat kommando. De borgerliga republikanerna och högersocialisterna kring Prieto anslöt sig till CNT:s och UGT:s kampanj mot Asensio. Ända in i själen motvillig fick Largo Caballero ge vika och begära hans avgång. Men han var besluten att ta strid när ”väl-informerade kretsar” redan talade om en ny regering med finansministern Juan Negrín som eventuell premiärminister och Prieto som den starke mannen.

Kanske var det detta som fick CNT att i sin tur försöka befria sig från kommunistpartiets grepp. De skulle använda sig av affären Cazorla, den unge rådgivaren för ordningsfrågor inom Madridjuntan, som anklagades för att ha dolt att kommunistpartiet upprättat egna fängelser i Madrid, ”preventorier”, och ”tjekor”. Den utredning som så småningom tillsattes upptäckte att han kring sig hade samlat en grupp som ägnade sig åt att till ett enormt pris utverka frigivning av personer som åtalats helt regelrätt. Det gav Largo Caballero en orsak att upplösa Madridjuntan och därefter, efter en ny skandal, denna gång i Murcia, med privata fängelser, att begränsa de politiska kommissariernas makt och själv skaffa sig ensamrätt på utnämningar. Nu var konflikten öppen: den offensiv Caballeros militära rådgivare planerat i Extremadura fick inställas på grund av att ryssarna bara ställde upp med tio flygplan och på grund av att deras skyddsling, generalen Miaja som förde befäl i Madrid, kort och gott vägrade att ta några resurser från försvaret av huvudstaden.

Oenigheten inom den antifascistiska koalitionen utgjorde ett tecken på att en ny kris närmade sig. En revolutionär opposition var på väg att komma tillbaka och den hade uppstått inom de partier som hösten innan godtagit samarbetspolitiken men som nu insåg konsekvenserna.

⁵¹ P Broué/E Témime, *op. cit.*, sid. 214.

POUM:s ungdomsorganisation (*Juventud Comunista Ibérica*, JCI) skrev i sin tidning *Juventud Comunista* i kritiska ordalag om Nins deltagande i regeringen, samtidigt som *La Batalla* under flera månader fört en kampanj för att POUM skulle återupptas i *La Generalitat*-rådet. Men ungdomsförbundets ståndpunkt upprepades kort därpå just i *La Batalla*, denna gång undertecknad Andrade, som skrev att regeringssamarbetet varit ”negativt och rent av skadligt”. POUM, som kände sig utstött ur den antifascistiska koalitionen för gott och nu klart insåg det öde som väntade, angrep kraftfullt ”kontrarevolutionärerna” inom PCE och PSUC, talade åter om ”kommittéer” och ”råd” liknande de sovjeter som skulle utgöra bas för en verkligt revolutionär makt. En liknande utveckling var märkbar inom CNT där en grupp medlemmar som ogillade militariseringen bildat ”Durrutis vänner”, gav ut en liten tidning och tog rent av till orda, via sin ledare Jaime Balius, i *La Noche*, CNT:s kvällstidning i Barcelona. I veckotidningen *Guerra di Classe* betecknade Camillo Berneri, en italiensk frihetlig socialist, kommunistpartiet som ”demokratins och den italienska liberalismens främlingslegion”, jämförde partiet med Noske, kontrarevolutionären som även han härstammade från arbetarrörelsen och var kontrarevolutionär i demokratins namn. Han betonade sambandet mellan Stalins kontrarevolutionära politik i Sovjetunionen, Moskvarättegångarna och hans utrikespolitik där Spanien bara utgjorde en del. Samma teman återkom hos Frihetliga ungdomsförbundet och deras tidning *Ruta*, som slog fast att alliansen i Spanien mellan borgerliga republikaner och kommunistpartiet bara var en avspiegling av alliansen mellan det stalinistiska Sovjet och Frankrike och Storbritannien i syfte att ”strypa revolutionen”.

Det var på initiativ av JCI som ”Revolutionära ungdomsfronten” bildades i Katalonien med den frihetlige aktivisten Alfredo Martínez som sekreterare. Organisationen spred sig snabbt till Levante. Efter JSU:s, Förenade Socialistiska Ungdomens, konferens i Valencia, där organisationen fullständigt slöt upp bakom stalinismen och då Santiago Carrillo fördömde ”trotskisterna” och ”de okontrollerbara”, hädanefter ett närmast stående inslag, höjde två av de största federationerna, i Asturien och Levante, upprorsfanan. Rafael Fernández, JSU:s sekreterare i Asturien, protesterade mot att det slagits fast att JSU kämpade för ”en demokratisk och parlamentarisk republik”. Han avgick ur den nationella ledningen och anslöt sig tillsammans med sin federation till Asturiens Frihetliga ungdom som tillhörde Revolutionära ungdomsfronten. På våren 1937 stod det klart att spänningarna nått en ny höjdpunkt. De krafter som gemensamt svarat för den demokratiska reaktionen var på väg att upplösas. Den revolutionära oppositionens tillväxt gjorde det nödvändigt med en mer bestämd politik, en regering som agerade mer bestämt för att få bukt med POUM och CNT-FAI och på ett tydligare sätt stabilisera den republikanska regimen.

Kraftmätningen skulle äga rum i Katalonien, där huvuddelen av de revolutionära landvinningarna bestod och som utgjorde en bastion för oppositionen. Caballeros anhängare existerade praktiskt taget inte där. Däremot fanns PSUC under Juan Comorera på plats, en organisation som i månader härdats i konflikter med anarkisterna och var redo till strid. Det var ingen tillfällighet att man allmänt tillskrev Comorera formuleringen: ”Innan vi tar Zaragoza måste vi ta Barcelona”. De första sammanstötningarna ägde rum sedan ett stort antal karabinjärer på order av Negrín sänts dit för att återta kontrollen över gränsposteringarna från CNT:s milis som motsatte sig detta med vapen i hand. Den 25 april mördades Roldán Cortada, som tidigare tillhört *los trentistas* men nu tillhörde ledningen för UGT och var medlem av PSUC, av okända i Molins de Llobregat.* CNT tog formellt avstånd från dådet och krävde en utredning för att rentvå sina medlemmar. Men PSUC tog tillfället i akt och utnyttjade på alla sätt den känslostorm mordet lett till. Begravningen av Roldán Cortada gjordes till förevändning för en demonstration om vilken *La Batalla* skrev att den syftade till

* Det rör sig om den katalanska byn Molins de Rei, ett namn som ändrades under republiken pga av des monarkistiska klang (Rey = kung). *Red anm*

”att skapa en pogromliknande stämning mot det katalanska proletariats avantgarde, CNT, FAI och POUM”. Ledningen för anarkisterna i Molins de Llobregat arresterades och i Puigcerda dödades åtta CNT-medlemmar av karabinjärerna. Spänningarna var ytterst stora i Barcelona, där ryktena löpte om att alla arbetare som inte integrerats i den statliga polisen skulle avväpnas. Regeringen i *La Generalitat* förbjöd alla demonstrationer på Första maj och samma dag fördömde *Solidaridad Obrera* ”korståget mot CNT”, medan *La Batalla* uppmanade arbetarna att hålla vakt ”med vapen i hand”.

Det som skulle få det hela att explodera inträffade den 3 maj och gällde kontrollen över telefoncentralen. Från juli 1936 hade telekommunikationerna i Barcelona kontrollerats av fackföreningarna via en gemensam kommitté mellan CNT och UGT. Situationen var omöjlig ur flera aspekter på grund av att CNT:s representanter bland de teleanställda hela tiden kunde kontrollera och till och med avbryta samtal mellan regeringen och utlandet. PSUC beslöt att slå till i denna gynnsamma terräng. Utan någon order eller något mandat från regeringen i *La Generalitat* anlände Rodríguez Salas, kommissarie för den allmänna ordningen och tidigare medlem av Blocket men nu medlem av PSUC, till telekommunikationscentralen i sällskap med tre lastbilar med vakter. De trängde in i byggnaden och avväpnade den milis som var posterad på bottenvåningen. De milismedlemmar som höll de övre våningarna hämtade en kulspruta och öppnade eld. Anarkistledarna inom polisen skyndade till och övertygade sina kamrater om det lönlösa i fortsatt motstånd. Men Barcelonas arbetare hade uppmärksammat skottlossningen och uppfattade det som att det rörde sig om en kontrarevolutionär handling riktad mot deras organisationer. Utan att någon eller någon organisation beordrat det utbröt generalstrejk och Barcelona fylldes med barrikader. På kvällen hade ledarna för CNT, FAI, Frihetlig ungdom och POUM ett gemensamt möte. POUM ansåg att arbetarna spontant replikerat på en kontrarevolutionär provokation och att det var nödvändigt att ställa sig på deras sida. Anarkisternas ledare föredrog att försöka medla. Den 4 maj fick rörelsen stöd av flera organisationer som POUM, Frihetlig ungdom och Durrutis vänner. Companys och CNT enades om att försöka nå en kompromiss. Ordföranden i *La Generalitat* tog avstånd från Rodríguez Salas’ initiativ och manade till lugn, medan CNT:s regionala kommitté uppmanade arbetarna att lägga ned vapnen. Samma inställning framfördes på kvällen i radiouttalanden från Caballeroanhängaren Hernández Zancajo och de båda anarkistiska ministrarna García Oliver och Federica Montseny. Den 5 nåddes en uppgörelse om eldupphör och militärt *status quo*, där polis och milis skulle dras bort samtidigt. Ledningen för CNT hejdade 29:e divisionen, under Gregorio Jover, som tågade mot Barcelona. ”Durrutis vänner” blev desavouerade. Nya våldsamer hotade emellertid överenskommelsen om eldupphör: medlemmar av PSUC attackerade den bil Federica Montseny befann sig i och Antonio Sesé, medlem av UGT och just utnämnd till minister, mördades. Brittiska krigsfartyg lade till på redan utanför Barcelona. Largo Caballeros regering tog över upprätthållandet av ordningen i Katalonien och utsåg general Pozas, tidigare officer i *Guardia civil* och medlem av kommunistpartiet, till chef för trupperna i Katalonien.

Den 6 tycktes ordningen återställd. President Companys utropade att det fanns ”varken segrare eller förlorare”, bildade en ny regering där varken PSUC-ledaren Comorera eller Rodríguez Salas ingick. Den motoriserade kolonn som skickats från Jaramafronten för att återställa ordningen rullade in i staden under ropen: ”Leve FAI!”, den leddes av den anarkistiske officeren Torres Iglesias. Matchen såg ut att ha slutat oavgjort. Men kostnaden i människoliv var hög: minst 500 döda och 1 000 skadade. Bland offren på regeringssidan fanns Sesé och en kommunistisk officer, på arbetarsidan Domingo Ascaso, yngre bror till Francisco Ferrer. Men det hade hänt mycket på Barcelonas gator och de närmaste dagarna hittades liken av de båda främsta ledarna och inspiratörerna för den revolutionära oppositionen: den frihetlige italienaren Camillo Berneri, som förts bort från sin bostad av UGT:s milis, och Alfredo

Martínez, sekreterare i Revolutionära ungdomsfronten. Det var uppenbart att den sovjetiska underrättelsetjänsten varit i farten.

I själva verket innebar ”Majdagarna” att klockan var slagen för revolutionen. Denna ofullbordade explosion av inbördeskrig bakom fronten, inom ramen för inbördeskriget som sådant, skulle omedelbart utnyttjas av den moderata koalitionen och dess aktiva flygel, kommunistpartiet. Medan CNT gjort allt för att gjuta olja på vågorna, medan POUM inte velat ta risken att överflygla CNT fastän man betraktade dess försiktighet som blind, kastade sig de stalinistiska tidningarna över detta ”uppror” som betecknades som ”planlagt av trotskisterna i POUM” med hjälp av tyskarnas och italienarnas hemliga polis. José Díaz krävde att ”trotskisterna”, dessa ”fascister som talar om revolution för att sprida förvirring”, skulle oskadliggöras. Vid regeringens sammanträde den 15 maj krävde de kommunistiska ministrarna att POUM skulle upplösas och dess ledare arresteras. Largo Caballero vägrade; de kommunistiska ministrarna lämnade då sammanträdet åtföljda av de borgerliga republikanerna och Prietos socialister. För Largo Caballero återstod nu bara att avgå.

De närmaste veckorna skulle det ankomma på den förre finansministern Juan Negrín att stadfästa segern för stalinisterna och borgarna. Han kom från en förnäm borgerlig familj, var en synnerligen moderat socialist, gift med en ryska och var nu de spanska stalinisternas kandidat att leda regeringen. Och för ögonblicket kunde han inte förvägra dem något som helst. Den 28 maj förbjöds *La Batalla* och dess politiske chefredaktör, Gorkín, åtalades för den ledare han skrivit på Första maj. Den 16 juni arresterades POUM:s samtliga ledare. De anklagades inte bara för att ha arbetat för ”att avskaffa Republiken med våld och införa proletarietets diktatur”, utan också för att ”ha förtalat ett vänskapligt sinnat land vars moraliska och materiella stöd gjort det möjligt för Spaniens folk att försvara sitt oberoende”, för att ha ”angripit den sovjetiska rättvisan” – en syftning på POUM:s kampanj mot Moskvarättegångarna – samt slutligen ”för att ha stått i kontakt med internationella organisationer allmänt kända som ’trotskistiska’ och vars agerande hos en vänskapligt sinnad makt visat att de stod i den europeiska fascismens tjänst”.

Snart inträffade en enorm skandal: Andrés Nin, som arresterats samtidigt med sina kamrater, var försvunnen. Stalinisterna antydde att han flytt och på husväggarna ställde de frågan ”Var är Nin?” och besvarade den med det vedervärdiga rimmet: ”I Salamanca eller i Berlin”. Inrikesministern kunde inget göra. Negrín förklarade sig redo att ”täcka upp allt” men krävde att bli informerad. I själva verket kunde Nin inte dyka upp igen, han hade mördats. Sedan polisen överlämnat honom till NKVD:s chef i Spanien, Orlov, hade han förts till ett privat fängelse i Alcalá de Henares, där han torterats för att få ur honom bekännelser av det slag som förekommit under Moskvarättegångarna. Men han hade hållit ut och hans pinoandar hade stått maktlösa inför denne torterade man som vägrade ”samarbeta” och därför bara gjort sig av med honom. Nins motstånd hade omintetgjort planen på en spansk version av Moskvarättegångarna och sannolikt räddat livet på många andra aktivister.⁵² I varje fall hade han rivit ner den ”legala” fasaden av stalinisternas repression och tvingat den att öppet framträda som ren och skär gangsterism, vid sidan av alla rättsliga former. De närmaste veckorna ”försvann”, under likartade omständigheter, flera utländska revolutionärer: Marc Rhein, son till den ryske mensjevikedaren Rafael Abramovitj, trotskisterna Hans Freund, alias Moulin, och Erwin Wolf, Trotskijs förre sekreterare och den österrikiske vänstermannen Kurt Landau, som anslutit sig till POUM. Inom armén avrättades medlemmar av POUM efter parodier på rättegångar i form av krigsrätt: bl a den tidigare krigskommissarien i Lérida, Marcial Mena

⁵² De övriga ledarna för POUM ställdes inför rätta i oktober 1938 och dömdes till hårda fängelsestraff för den roll de spelat i maj 1937. Men anklagelserna för ”spioneri” och ”förräderi” avvisades. Dessa personer lyckades fly i samband med nederlaget och hamnade slutligen i Frankrike. Huvuddelen av dem stod 1941 inför militärdomstolen i Montauban för att ha spridit *La Vérité*, trotskisternas underjordiska tidning.

som var en av dem som lett lärarfacket i Katalonien, Juan Heras, som även han tillhört Blocket. Återupprättandet av staten hade förvisso avskaffat partiernas och fackföreningarnas ”tjekor” och ”kommittéernas diktatur”, men inte stalinisternas ”tjekor” och ett allsmäktigt GPU kunde agera fritt, om än inofficiellt, för att på spansk mark inkassera Stalins politiska räkningar.

Ingen av hans motståndare slapp undan, även om inte alla drabbades lika grymt som POUM, fiende nummer ett till stalinismen i Spanien. I augusti upplöstes Aragonienrådet, kommunisten Enrique Listers division trängde in i provinsen och inledde massarresteringar av anarkister, upplöste de organ som anarkisterna upprättat på landsbygden. I september intog också regeringsstyrkorna med våld högkvarteret för CNT-FAI:s försvarskommitté. I maj uteslöts Largo Caballeros anhängare ur *Claridad*s redaktionskommitté, som togs över av Prietos folk. På begäran av socialistpartiets verkställande ledning skickade inrikesministern säkerhetsstyrkor för att ta över tidningen *Adelantes* lokaler, organ för Federationen i Levante som stödde Largo Caballero. Inom UGT inledde koalitionen mellan Prietos vänner och stalinisterna en hård kampanj mot Largo Caballero. Inrikesministeriet förbjöd den sista tidning som blivit en tillflyktsort för honom, *La Correspondencia de Valencia*. När ”de moderata” inte klarade av att på egen hand få majoritet såg de till att en splittring genomfördes och González Peña utsågs att ta hand om ledningen. På order av regeringen vidarebefordrades post och checker adresserade till UGT till den utbrytningsorganisation som leddes av González Peña. För Largo Caballero återstod ett försök med en offentlig kampanj, men redan vid det första mötet på biografen Pardiñas i Madrid bestämde sig regeringen för att tysta honom: han greps, fördes till sin bostad i Valencia och hölls där i polisarrest, definitivt besegrad utan att ens ha kunnat ta upp någon verklig kamp.

”Segerregeringen” vidtog en rad åtgärder för att få till stånd en verklig normalisering. Domarna framträdde åter i ämbetsdräkt och justitieministern, den baskiske nationalisten och katoliken Manuel de Irujo, vakade över att olika domstolars ordförande verkligen var yrkesdomare. Många fångar, i synnerhet präster, frigavs. I stället upprättade man en domstol för spioneri och högförräderi för att ”döma” ledarna för POUM. I dessa nya domstolar var de fem domarna, tre militärer och två civila, utnämnda av regeringen. De brott de hade att ta ställning till innefattade ”fientliga handlingar mot Republiken”, försvar av eller spridande av ”falsa nyheter”, kommentarer som ”missgynnade krigsoperationerna eller förringade Republikens auktoritet”, ”handlingar eller manifestationer i syfte att försvaga den allmänna moralen, demoralisera armén eller försvaga den kollektiva disciplinen”. Straff, från sex månaders fängelse till dödsstraff, kunde utmätas även om ”brottet” inte fullbordats, om det inskränkt sig till ”en sammansvärjning”, ”medbrottslighet” eller ”skyddande av brottsling”. Därigenom kunde ledarna för POUM dömas till hårda straff på grundval av den politik de förespråkade fastän anklagelser baserade på falska uppgifter från polis och stalinister hade övergetts. Censuren förstärktes och i ett cirkulär av den 14 augusti 1937 utvidgades den till att gälla all kritik av Sovjetunionen. En polisstyrka specialiserad på kontrapionage, El Servicio de Investigación Militar (SIM), upprättades och kontrollerades av medlemmar av kommunistpartiet och sovjetiska ”experter”. SIM, som undgick all kontroll från försvarsministeriet, hade över 6 000 agenter och styrde okontrollerat egna fångelser och s k ”arbetsläger”.

Rätten att hålla mässa återinfördes i privata sammanhang, ett första steg på väg mot att återge kyrkorna deras rättigheter. Gamla jordägare som varit ”försvunna” kunde återta sina egendomar mot bevis för att de inte varit lierade med upprorssidan. Dekretet om kollektivisering i Katalonien upphävdes, det ansågs strida mot författningens anda. Brittiska *The Times* hyllade statens agerande inom industrin som ”ett återupprättande av principen om privat-egendom” och välkomnade Negríns arbete med förhoppningen att det skulle leda till en försoning mellan ”de partier som i dag motarbetar varandra i Spanien”. Hade man nu en

”regering för segern” som de spanska stalinisterna sade, eller för ”nationell försoning” som brittiska konservativa önskade sig? När *Las Cortes* samlades den 1 oktober 1937 var Largo Caballero inte närvarande. Däremot var Miguel Maura det, liksom mittenmannen Portela Valladares och den kritik som CNT:s tidningar riktade mot detta censurerades. I *Cárcel modelo*, fängelset i Barcelona, hade två och en halv avdelning av sex reserverats för medlemmar av CNT-FAI och POUM.

Det ”demokratiska” Spanien skulle ändå bli mer isolerat än det ”revolutionära” Spanien varit. Under den närmaste tiden började hjälpen från Sovjetunionen att avta långsamt. Inbördeskriget fortsatte, men revolutionen var helt klart besegrad.

9. Nederlagets pris: Doktrinära diskussioner

Andra halvåret 1937, i samma ögonblick som stalinismens repression etablerades i Spanien via regeringen Negrín, började de första ”sovjetiska rådgivarna” kallas hem. Nästan alla de som i Sovjetunionen kallades ”spanjorerna” avrättades kort efter återkomsten. Bland dem fanns civila som Rosenberg och Antonov-Ovsejenko, men även Michail Koltsov, *Pravdas* utsände och sannolikt Stalins förtrogne, Stasjevskij, grå eminens vid Sovjets ambassad samt militärer som general Gorjev, den man som varit den verkliga organisatören av försvaret av Madrid. De sovjetiska vapenleveranserna minskade snabbt. Bara när gränsen till Frankrike öppnats några månader 1938 lättade trycket något. Från maj 1937 var Spanien inte så mycket skådeplats för ett inbördeskrig som ett militärt övningsfält, ett slags förhandsvisning av eller uppvärmning inför det världskrig som förebådades. I och med Münchenöverenskommelsen var Spaniens öde beseglat.

Den spanska republikens dödskamp, dess långsamt krympande territorium fram till den slutliga kapitulationen, försiggick inte utan politiska kriser. Den första avslutades med Prietos uppseendeväckande beslut att avgå och hans förklaring till detta: de spanska stalinisterna och deras sovjetiska rådgivare hade fordrat att han måste bort. Alliansen mellan Prieto och kommunistpartiet hade inte överlevt deras gemensamma seger över den dubbla oppositionen, revolutionär och demokratisk, 1937. Prieto vägrade att vara enbart ett verktyg för en politik, som han ansåg inte längre tjänade Spanien på samma sätt som tidigare, vare sig materiellt eller politiskt. Han fördömde de sovjetiska rådgivarnas inblandning i de militära operationerna, kommunisternas roll inom SIM där de undgick all kontroll från regeringens sida. Prieto var kanske inte, som det ofta sagts, ”Storbritanniens man”, men han var under alla omständigheter för en förhandlingsfred under brittiskt beskydd och där skulle kommunisternas inflytande inom den spanska republiken onekligen utgöra ett hinder. En lika utsiktslös politik som Negríns och Álvarez del Vayos förhoppningar, sedan Negríns ”trettonpunktsplan” misslyckats 1938, att kunna hålla ut ända till andra världskrigets utbrott.

Efter Kataloniens fall började den slutliga krisen. Azaña beslutade att stanna kvar i Frankrike när de officerare han omgett sig med anslöt sig till Francosidan. Negríns regering återvände till Spanien och försökte där organisera ett sista desperat försök till motstånd. Han stöddes bara av kommunisterna. De flesta yrkesofficerarna var redan övertygade om det meningslösa i att förlänga ett krig som redan var förlorat och ville ha förhandlingar för att begränsa skadeverkningarna. En av dem, general Casado*, var övertygad om att det var nödvändigt att göra sig av med de kommunistiska eller kommunistympatiserande ministrarna i hopp om att britterna skulle stödja ett eventuellt medlingsförsök. I detta syfte tog han med hjälp av anarkistledaren Cipriano Mera, socialisten Wenceslao Carrillo – tidigare Largo Caballeros

* Segismundo Casado López var egentligen arméöverste, men utnämndes 2 mars 1939 till general av Negrín, samtidigt som han fråntogs befälet över Centrum-armén. Casado upprätthöll vid denna tid redan hemliga kontakter med Franco. – *Red anm*

högra hand – och högersocialisten Julián Besteiro – som länge förespråkade en förhandlingslösning under den brittiska regeringens beskydd – kontakt med alla politiska grupperingar. Negrín var fullt informerad och genomförde en rad ommöbleringar inom armén där kommunister placerades på de högsta posterna. Hans motståndare såg det som en direkt statskupp, som skulle göra det möjligt för kommunisterna att ensamma kontrollera den oundvikliga evakueringen med alla dess konsekvenser. Omgiven av representanter för partierna inom folkfronten och fackföreningarna, med undantag för kommunistpartiet, utropade då i Madrid – efter att ha försäkrat sig om stöd från general Miaja, ("Madrids försvarare" enligt den officiella propagandan, länge medlem av Spanska militärunionen innan han efter inbördeskrigets utbrott gick med i kommunistpartiet) – utropade general Casado en nationell försvarsjunta med målet att åstadkomma en hedersam fred. I Madrid satte sig de trupper kommunisterna kontrollerade till motvärn och detta korta inbördeskrig inom inbördeskriget kostade ytterligare 2 000 människoliv. Under tiden hade regeringen och kommunistpartiets ledning med flyg tagit sig till Frankrike: kommunistpartiet hade inte på allvar försökt sätta sig upp mot detta försök att likvidera en regim på upphällningen.

Alla kompromisser var för övrigt otänkbara och inbördeskriget slutade med att regeringen kort och gott kapitulerade och att nationalisternas trupper nästan utan att stöta på något som helst motstånd intog allt territorium. Än en gång försökte hundratusentals spanjorer fly: denna gång skulle bara ett fåtal lyckas. För många slutade inbördeskrigets lidande med nya plågor, avrättningar – summariska eller inte och många års fängelse. Den väpnade kontrarevolutionen kunde slutligen förverkliga det program man uppställt sig i början av 1938 med hjälp av Hitler och Mussolini: denna gång var den spanska revolutionen krossad i grunden och för lång tid framöver. Det skulle gå mer än en generation innan arbetarrörelsen, stapplande och osäker, började återfödas och nästan ett halvt sekel innan gigantiska demonstrationer för de dömda i Burgos åter skulle sätta "solidaritet med Spanien" på Europas dagordning. För att förverkliga sina mål behövde general Franco nära tre år, men också gott om hjälp utifrån. De kämpande arbetare som i juli 1936 med sina bara händer eller jaktgevär och dynamitpatroner angrep hans legosoldater var sedan länge döda eller desillusionerade. Det hade framför allt krävts att revolutionen blivit besegrad i den "republikanska" zonen för att Franco skulle kunna under-teckna segern. Men detta glömdes snabbt. Världskriget skulle svara för den slutliga svepningen av spanska inbördeskriget i en glömska som många politiker skulle vara nöjda med.

Tiden för bokslut var inne. Och det skulle bli av många olika sorter. Socialistledare som Araquistáin, Largo Caballero och Prieto skrev memoarer, där de rättfärdigade sin politik utan att ha något nytt att komma med. Kommunistpartiet däremot hamnade mycket snart i kris och då i första hand bland de ledare som emigrerat till Sovjetunionen. Jesús Hernández lyckades lämna Sovjet, där José Díaz avled under mystiska omständigheter. 1943 anlände Hernández till Mexiko där han nästan omedelbart lämnade partiet. Han skrev memoarer som i allt väsentligt, när det gäller avgörande punkter i revolutionens och inbördeskrigets historia, bekräftade vad kommunistpartiets motståndare sagt om kampanjen för att misskreditera Largo Caballero och ersätta honom med Negrín och även beträffande mordet på Andrés Nin. Hernández var svårt demoraliserad och övergav snabbt all politisk aktivitet. Enrique Castro Delgado, den förste chefen för Femte regementet, skulle gå längre. Även han var väl införstådd med de uppgörelser som pågick bland emigranterna och hatet mot La Pasionaria. Även han tog sig till Mexiko trots Jesús Hernández' avhopp. Och även Castro Delgado publicerade avslöjanden som i huvudsak bekräftade vad som redan var känt. Han slutade med att försona sig med Franco. Långt mer intressanta är de – senkomna – reflektioner som kommer från Fernando Claudín, tidigare ledare för ungtkommunisterna och Förenad Socialistisk Ungdom. I ett arbete utgivet 1970, fem år efter det att han blivit utesluten ur kommunistpartiet, ägnade han ett stort antal sidor åt den spanska revolutionen, "oläglig" för

Stalin skriver han. Enligt Claudín hade den strategi som Komintern, på Stalins anvisningar, följt i Spanien lidit av en avgörande svaghet: att ”den gick emot den spanska revolutionens grundläggande dynamik”.⁵³ Han pekar på hur kommunistpartiets ledning försökte hejda revolutionen och få den att retirera, återuppbygga den republikanska statsapparaten, hur de borgerliga republikaner och försiktiga socialister som därvid åter hamnat i spetsen snabbt gick till motattack för att definitivt göra sig av med kommunisterna före den slutgiltiga kapitulationen. Även om han sätter sina ord inom citationstecken talar han om Stalins ”förräderi” genom att den spanska revolutionen underordnades ”den sovjetiska statens intressen”⁵⁴ och brännmärker i förbifarten mordet på Andrés Nin som ”illgärning riktad mot kommunismen”.⁵⁵ Av större intresse är kanske några värdefulla kommentarer om krisen i det spanska partiet från 1937, om hur nedslagna medlemmarna var efter att ha förlorat alla illusioner om något stöd från ”demokratierna”. När *Mundo Obrero* den 23 mars 1938 vände sig mot uppfattningen att Spanien efter kriget ”varken skulle bli fascistiskt eller kommunistiskt” och hävdade att ”det spanska folket kommer att segra trots kapitalismens motstånd” blev tidningen kallad till ordningen av *Frente Rojo* i Valencia, som mer direkt kontrollerades av partiapparaten, där det i en artikel undertecknad av José Díaz hette att båda påståendena ”är helt korrekta och motsvarar fullständigt vårt partis ståndpunkt”.⁵⁶

Polemiken om revolutionen och inbördeskriget var långt ifrån över inom den anarkistiska rörelsen. Redan 1937 hade en grupp medlemmar av CNT-FAI, *Durrutis vänner* som bildats av FAI-medlemmar som var missnöjda med den samarbetspolitik som de ansåg lett till CNT:s kapitulation under majdagarna i Barcelona, dragit slutsatser som onekligen liknar den revolutionära marxismens:

”Den antifascistiska enheten har ingenting annat varit än underkastelse under borgarklassen ... För att slå Franco, måste man slå Companys och Caballero. För att besegra fascismen måste man krossa överklassen och dess stalinistiska och socialdemokratiska bundsförvanter. Man måste i grunden förstöra den kapitalistiska staten och upprätta en arbetarmakt som vilar på arbetarnas baskommittéer. Den anarkistiska apolitismen har slagit fel.”⁵⁷

Men repressionen gjorde att denna grupp sommaren 1937 försvann utan att lämna några spår efter sig. Ur den långa historien av debatter inom den anarkistiska rörelsen, som för övrigt behandlats av såväl Vernon Richards⁵⁸ som César M Lorenzo⁵⁹ skall vi här bara ta upp de viktigaste inslagen: en ”politisk” strömning som inte vill ta avstånd från den samarbetspolitik som tillämpades under kriget och som bestämt tar avstånd från anarkismens fördomar och revolutionära barnsjukdomar. Den har mest helgjutet försvarats av Horacio Prieto, CNT:s sekreterare 1936, men det skulle vara orättvist att göra honom ansvarig för de egendomliga luftsprång diverse anarkister i behov av samarbetspartners därefter ägnat sig åt och där höjdpunkten torde ha inträffat 1948 då de som César Lorenzo kallar ”anarkomonarkister” gjorde ett försök att ställa CNT i tjänst hos ... Don Juan.⁶⁰ På andra sidan återfinns Federica Montseny, tidigare minister, som medger vidden av de misstag som begicks när man i ett

⁵³ F Claudín, [Den olägliga revolutionen \(Spanien 1936-1939\)](#) – på marxistarkiv.se (s 5).

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Ibidem*. [Så här skrev Díaz: ”Påståendet att ’den enda lösningen på vårt krig är att Spanien varken blir fascistiskt eller kommunistiskt’ är helt korrekt och motsvarar fullständigt vårt partis ståndpunkt. Vad påståendet att ’det spanska folket kommer att segra trots kapitalismens motstånd’ beträffar, så svarar det varken mot situationen eller vårt partis och Kommunistiska internationalens politik...”]

⁵⁷ Citerat i Lorenzo, *op. cit.*, sid. 298 [not 32].

⁵⁸ Vernon Richards, *Lessons of the spanish Revolution*, 1953.

⁵⁹ Citerat här flera gånger.

⁶⁰ Lorenzo, *op. cit.*, sid. 415.

exceptionellt läge satte sig i regeringen, men hon drar inga andra slutsatser än giltigheten hos den gamla anarkistiska principen att motsätta sig all makt, oavsett utseende.

Den fränaste polemiken är förmodligen den som förekommit mellan trotskister och anhängare till POUM och som inleddes i april 1937 i såväl *La Batallas* spalter som i den trotskistiska pressen internationellt. Efter den amerikanske trotskisten Felix Morrows anklagelseakt 1938⁶¹ mot POUM:s ledning skulle Trotskij i en broschyr om Spanien upprepa den kritik han själv och hans anhängare framfört under händelsernas gång och som avslutades med följande hårda omdöme:

”I motsättning till sina egna föresatser visade POUM sig i slutändan vara det främsta hindret på vägen mot skapandet av ett revolutionärt parti.”⁶²

Trettio år senare skulle Juan Andrade, i förordet till utgåvan av Andrés Nins artiklar om den spanska revolutionen, hylla sitt parti, ”som stärkt hoppet inom den revolutionära socialismen internationellt genom en ny syn på arbetarnas strävan efter frihet mot totalitarism och Stalins brott”,⁶³ samtidigt som ”trotskismen inte har något värdefullt att komma med ... förutom att ytterligare splittra upp de grupper som existerade och fått dem till att mer än någonsin ägna sig åt en oförsonlig kamp inbördes”.⁶⁴

Att denna polemik fortsätter är inget att förvåna sig över. Dess rötter återfinns i den oförsonliga antagonismen mellan olika klasser. Det framgick klart vintern 1970-1971 vid de stora demonstrationerna för de anklagade vid rättegången i Burgos. Historien har ännu inte slutgiltigt avgjort den spanska revolutionens öde, för trots att en hel generation kämpande arbetare och bönder massakrerats har dess skugga inte lämnat horisonten ännu 35 år efter det att inbördeskriget började.

⁶¹ F Morrow, *Revolution and Counterrevolution in Spain*, 1938. [sv. övers. [Spanien 1931-1937](#)]

⁶² L Trotskij, [Lärdomar av Spanien – den sista varningen](#) (17 december 1937) – på marxistarkiv.se.

⁶³ Juan Andrade, förord till A Nin, *op. cit.*, sid. 31.

⁶⁴ *Ibidem*.

Andra delen: Dokument och frågeställningar

Dokumentdelen ingår ej i denna svenska översättning

I bokens avslutande kapitel, som följer nedan, tar Broué upp historiska frågor som han (i början av 1970-talet, då boken skrevs) ansåg borde studeras närmare. Efter diktaturens fall i Spanien och i synnerhet efter Sovjet-blockets sammanbrott blev åtskilliga tidigare stängda arkiv tillgängliga för historisk forskning, något som gjort det möjligt att ta itu med och besvara en hel del av Broués frågor. Exempel på detta ges nedan i noter, där tilläggen markeras med – *Red.*

När Broué skrev denna bok var mycket litet känt om revolutionären Kurt Landaus öde, det mesta byggde på spekulationer och indicier. De sovjetiska arkiven har bekräftat det som man misstänkte, att han mördades av den sovjetiska säkerhetstjänsten. I en bilaga redogörs för vad de sovjetiska arkiven har att säga om saken.

Allra sist ges lästips som ytterligare belyser olika frågor.

Det faktum att det idag finns betydligt bättre tillgång till dokument betyder dock inte att alla frågor fått tillfredsställande svar. Dessutom finns fortfarande historiska stridsfrågor kring vilka historiker inte kunnat uppnå och nog heller aldrig kommer att uppnå konsensus (även dagens historiker har olika grundläggande politiska utgångspunkter som påverkar hur de tolkar fakta, ett problem som Broué också berör nedan).

MF i augusti 2011

Spanska revolutionen: problem och stridsfrågor

På det hela taget finns ingen historieskrivning som är oberoende av ”politiken”. Detta beror på att en historikers arbetsförhållanden är nära förbundna med den politiska regimen, dvs ytterst med relationerna mellan olika samhällsklasser. Och detta går lätt att visa i föreliggande fall, i synnerhet det som rör Spanien. Frankismens seger skulle i själva verket under flera årtionden förhindra allt historiskt arbete om den spanska revolutionen. Den vaksamma censuren förbjöd inte bara alla publikationer som inte var ren panegyrik över kontrarevolutionen, utan dessutom riskerade alla undersökningar och rent av bara innehav av dokument – i tryckt eller annan form – som rörde denna känslomättade fråga att betraktas som brott och t o m politiska brott som kunde leda till åtal. Det är därför inte särskilt uppseendeväckande att det krävts över 30 år efter inbördeskriget och en ny och bräcklig ”liberalisering” för att seriös historisk forskning om dessa politiska frågor skulle kunna påbörjas också i Spanien. Men för att det ska bli möjligt att även publicera grundliga studier förutsätts fortfarande en radikal politisk förändring, kanske rent av en revolution. Utan offentliga och privata arkiv – där kontrarevolutionen orsakade stor förödelse – och enbart med tillgång till mycket basala tryckta dokument kunde dessutom de som hade upplevt revolutionen och kriget innan de hamnade i exil inte dra nytta av omständigheterna för att åstadkomma historiska arbeten av vetenskaplig karaktär.

Den spanska revolutionen var den sista revolutionen mellan de båda världskrigen och den slutade, som bekant, med ett inbördeskrig som i själva verket var förspelet eller, om man så vill, andra världskrigets generalrepetition. Historien och politiken har därigenom, var och en på sitt vis, bidragit till att begrava den även om de inte helt lyckats suddas ut den ur minnet på dagens spanjorer eller utlänningar. Från denna utgångspunkt skulle det säkert vara oerhört

lärorikt att försöka återskapa historien om ”myten” kring den spanska revolutionen och inbördeskriget, de olika former den antagit – och som ser olika ut på olika kontinenter – allt efter världshistoriens olika faser under de år som gått sedan den tragiska upplösningen. Men det är inte syftet med detta arbete, även om det säkerligen ofta kan vara så att den ena eller andra mytomspunna bilden strider mot vårt historiska bokslut.

Men svårigheten med arbetet består inte bara i de spanska och europeiska omständigheterna, utan i den plats som revolutionen intar i 1900-talets kronologi. Samma problem återkommer i varje försök att rekonstruera 1900-talets revolutionära historia, i den mån som detta krigens och revolutionernas århundrade fortfarande är ett århundrade av krig och revolutioner och där följaktligen ingen idag kan göra anspråk på att på allvar göra ett definitivt bokslut. Fram till idag [OBS detta skrev i början av 1970-talet – *Red*] har denna period i den mänskliga civilisationens historia främst dominerats av den ryska revolutionens seger, av dess isolering och där- efter stalinismens seger i Sovjetunionen och i världen. Och det är inom denna ram och de villkor som den skapat, som alla de som idag vill besvara de frågor som mänskligheten ställts inför sedan 1917 har att verka. Därav de våldsamma passioner och de tillspetsade konflikter som uppstår kring Spaniens och världens historia.

För enkelhetens skull kommer vi att försöka avgöra hur frågorna står genom att först i tur och ordning gå igenom de olika strömningar som utgjorde den revolutionära rörelsen i Spanien under den period som intresserar oss, varefter vi övergår till händelserna i egentlig mening på ett mer allmänt plan. Men vi vill inte göra anspråk på att ha lyckats kringgå den stora svårigheten: det sätt på vilket historien om den spanska revolutionen kommer att skrivas under de kommande åren och årtiondena beror till stor del på den politiska utvecklingen i Spanien och i resten av världen under samma period.

1. Anarkisterna

Den anarkistiska och anarko-syndikalistiska rörelsens (CNT-FAI:s) historia, har varit föremål för en rad studier av odiskutabelt värde. César M Lorenzos nyligen publicerade arbete innehåller intressanta slutsatser.** Många frågor lämnas dock obesvarade.

Lorenzo, som rättar sig efter gamla meningsutbyten inom den anarkistiska rörelsen, gör Salvador Seguí till ”possibilist”, med andra ord en syndikalist på väg mot reformismen. Denna tolkning av de ståndpunkter som den ansedde CNT-ledaren i Barcelona intog före kriget har dock ifrågasatts. I första hand av Andreu Nin, som hade nära relationer med honom, och som ansåg att det, ända tills han mördades, var möjligt att vinna honom för kommunismen.¹ Nin hade länge planer på att skriva en biografi om Seguí för att hedra hans minne, något som kom att förhindras av Nins tragiska öde. Sedan César Lorenzos arbete publicerats, har den gamle aktivisten Pedro Bonet tagit upp ämnet i *La Batalla*.² Han har invändningar mot att Seguí gjorts till ”possibilist” och mot det gamla synsätt som Lorenzo gör sig till tolk för, där Seguí framställs som ”paritetskommissionens” man. Enligt Bonet var det i själva verket Ángel Pestaña som låg bakom den politiken och han skall också vara upphovsman till denna seglivade legend som sakta men säkert började skapas efter Seguí:s död. Bonet framhåller med rätta två aspekter av Seguí:s hållning: hans negativa syn på anarkisternas förutfattade meningar mot ”politik” och hans omsorg om arbetarenhet i ett klasskampsperspektiv.

César Lorenzo har framhävt existensen av tre grundläggande och rivaliserande strömningar inom CNT vid denna tid. *Trentist*-strömningen skulle förtjäna en djupare analys: Det var förvisso Pestaña som grundade ”syndikalistpartiet”, men Joan Peiró och Juan López återvände

** Broué syftar på [Syndikalismen vid makten](#) (svensk utg. av Federativs förlag 1969). – *Red*

¹ A Nin, *Salvador Seguí*, ”La Correspondance Internationale”, nr 29, II, april 1923.

² *La Batalla*, nr 174, juli-augusti 1970.

1936 till CNT tillsammans med oppositionens fackföreningar. Inom denna strömning fanns klara tecken på att man var på väg mot reformismen, precis som före 1914 varit fallet med åtskilliga revolutionära syndikalister i Frankrike, såsom Léon Jouhaux. Det skulle dock vara intressant att få svar på frågan vilken social bas för en neo-reformistisk strömning utanför CNT som skulle ha funnits i Spanien vid denna tid. Kan betydelsen av denna *trentistiska* strömning och de oppositionella fackföreningarna i Levante, och dess nästan helt dominerande ställning bland arbetarna i den katalanska staden Sabadell, bara förklaras av olika individers agerande och lokala omständigheter? Slutligen inledde *trentistas*-medlemmar, sedan de lämnat CNT, en politisk revolution som skulle föra dem till PSUC. Detta var fallet med Pedro Foix och Roldán Cortada (som blev mördad strax innan Majdagarna och således tillhör dess förspel). Det vore intressant att klargöra orsakerna till denna utveckling.

Den strömning som César Lorenzo, i andras efterföljd, omtalar som ”anarkobolsjevikisk” har nyligen skildrats av en av dess ledare, Ricardo Sanz, som rekonstruerat historien bakom *Solidarios* och *Nosotros*.³ Men denne veterans vittnesmål bekräftar inte – och det är viktigt – den analys som vilar under den etikett Lorenzo upprepar. Dessa personer – Buenaventura Durruti, García Oliver, Francisco Ascaso, Aurelio Fernández, Gregorio Jover och andra – hade långt tidigare framträtt som militanta arbetaraktivister, man skulle till och med kunna kalla dem *izquierdistas*, vänsterister, hellre än ”bolsjevikiska aktivister”. De var klara anhängare till teorin om – och i all synnerhet praktiken med – aktiva minoriteter, vilket snarare placerar dem i Bakunins tradition än i Marx’. Deras benägenhet till konplotter, det allvar som de ägnade militära och tekniska förberedelser, hur noga de var med sin beväpning och den effektivitet som de omedelbart visade prov på, påminner mer om KAPD:s tyska vänsterister. Visserligen var deras engagemang för *organisatoriska* frågor något som åtskilde dem från en viss klassisk anarkism, men deras låsning till upproriska aktioner – som deras motståndare betecknade som kupper – tillsammans med det som man brukar kalla den *faistiska* praktiken gjorde dem i stället till mycket typiska representanter för den spanska anarkismen. Man kan diskutera i oändlighet om huruvida Durrutis sista ställningstaganden, strax innan han dödades i Madrid, betydde att han var på väg att bryta med anarkismen och närma sig bolsjevismen ... eller om han vände denna ryggen och var på väg att låta sig luras av stalinismen.

Slutligen är det nödvändigt att tillstå att konturerna av den strömning som Lorenzo kallar traditionell anarkism är lika suddiga som allt vi förfogar över för att analysera FAI:s agerande och metoder. Den ”frihetliga kommunismen” som den definierades av Isaac Puente vid kongressen i Zaragoza 1936 tycks oss inte oförenlig med de teorier som låg latent under det praktiska agerande som García Oliver, Durruti och Ascaso ägnade sig åt. Det skulle också behövas en seriös historisk analys av den strömning som företrädde av Diego Abad de Santillán, den förste som strax före revolutionen skisserade ett ekonomiskt program. Han var först en glödande anhängare av och därefter sträng kritiker av regeringsdeltagandet, men tycks aldrig ha distanserat sig från sina ”traditionellt anarkistiska” principer, samtidigt som han både praktiskt och ”politiskt” följde mycket divergerande linjer.

Det är vår uppfattning att det under den period som sträcker sig mellan 1917 och 1937, och som vi betraktar som en krisperiod – sannolikt den avgörande krisen – för den spanska anarko-syndikalismen, inom *alla* de av César M Lorenzo analyserade strömningarna framträdde en tendens som på samma gång var ”syndikalistisk och enhetsinriktad” å ena sidan och ”politisk och revolutionär” å den andra. Där ingick personer som Nin, Maurín, Arlandis och Ibáñez, ledande inom CNT och blivande kommunister, men även Salvador Seguí, längst ut i kedjan, och ända till Jaime Balius och Durrutis vänner på den andra ytterkanten, via anarko-syndikalister som var för arbetarenhet inom ramen för Arbetarallianserna och följaktligen för

³ Ricardo Sanz, *El sindicalismo y la política*, Toulouse 1966.

makten åt arbetarrådets. Där återfanns 1934 personer så framstående och respekterade inom rörelsen som V Orobón Fernández och J María Martínez, som båda var döda 1936 ... Att denna strömning, efter åtskilliga omvägar och tvekan, skulle orientera sig mot den revolutionära marxismen just vid en tid då revolutionära situationer börjar uppstå, framstår för oss som betydelsefullt. Därför anser vi att CNT:s historia, liksom historien om anarkism och anarkosyndikalism generellt, inte kan behandlas seriöst isolerat från sin kontext – och med ett studium av samspelet mellan rörelsen och denna kontext – där den organiserade marxistiska rörelsen och från 1919 den kommunistiska rörelsen utgjorde ett viktigt inslag. Lenins Kommunistiska internationall utövade fram till 1922 en obestridlig dragningskraft på CNT:s medlemmar. Från denna tid skulle den sekteristiska politik som den stalinistiska Internationalen påtvungade det spanska kommunistpartiet få en rakt fränstötande effekt, vilket förklarar detta partis låga medlemsantal och isolering under republikens första tid. Däremot skulle ”den politiska vändningen” 1935, liksom inbördeskrigets speciella omständigheter, återge kommunismen sympatiska drag som åtminstone i början av kriget lockade till sig många inbitna frihetliga anhängare. Men vi anser också att en historieskrivning med denna utgångspunkt inte kan göras vare sig av en historiker som fått i sig den syn på anarkismen som lärts ut inom olika kommunistpartier eller av någon som har den traditionella frihetliga synen på kommunismen som ”auktoritär” och särskilt den som sätter likhetstecken mellan ”bolsjevism” och ”stalinism”.

2. Socialisterna

Det är denna identifikation [dvs identifieringen av stalinism med bolsjevism – *Red anm*] som tillhandahåller åtminstone nyckeln till kommunisternas frammarsch i början av inbördeskriget och då i synnerhet utvecklingen inom socialistpartiet. Avsaknaden av historiska studier om denna period är förvånansvärd. Till och med en så erfaren dialektiker som Andreu Nin verkar inte ha förstått betydelsen och vidden av socialistpartiets vänstersväng. Förvisso upphörde Prieto aldrig att framför allt vara en energisk republikanhängare och parlamentariskt inriktad, vilket han också visade 1934. Otvivelaktigt var detta en nödvändig förutsättning för att han strax före valet 1936 i tidningen *El Liberal*⁴ skulle vara i stånd att som ”den asturiska resningens program” presentera ”ett program” som ingen av de arbetare som deltagit i resningen tycks ha hört talas om – vilket inte hindrat Rodolfo Llopis⁵ och andra mindre seriösa historiker⁶ från att fortsätta att tro varje ord som han sagt. Den enkla förklaringen är dock att man är ute efter att reducera radikalismen bland socialisterna till en komedi, en banal manöver av politiker som ville känna på ”värmten”, dvs det revolutionära uppsving som med exceptionell kraft just utlösts av hotet om en kontrarevolution som skulle smula sönder inte bara ömt vårdade förhoppningar utan också de beskedliga resultat som uppnåtts. Den samstämmiga strängheten i omdömena om Largo Caballero, från såväl officiellt kommunistiskt håll som från POUM och anarkisterna – för att inte tala om nästan samtliga av hans partikamrater – anklagelserna mot honom för revolutionärt frasmakeri, förvirring, vacklan, hans skrytsamma framställning av sig själv som gammal räv inför nitiska och lismande beundrare, kan ändå inte, oavsett sanningshalten i kritiken, dölja skogen, dvs den djupgående rörelse som satte hela Spanien i rörelse, från ungdomar till arbetare och bönder och som fick dem att sträcka ut handen till den gamle reformistiske ledaren från den stund då han använde magiska ord som ”revolution” och ”proletariatets diktatur.”

Det skulle idag krävas en mycket ingående studie av den roll som spelades av de socialistiska intellektuella som stod bakom *Claridad*, vilka dessförinnan hade försökt komma till

⁴ I det nummer som utkom den 11 januari 1936.

⁵ *Octubre del 34*, sid. 32.

⁶ Exempelvis falangisten García Venero i sin *Historia de las Internacionales en España*.

teoretiskt klarhet i (tidskriften) *Leviatán*, och rekonstruera det sammanhang som fick dem att just ta detta steg. Det skulle krävas en seriös studie av *Juventud Socialista*, den socialistiska ungdomsrörelsen, som otvivelaktigt var en av de till antalet medlemmar största ungdomsrörelserna i Europa under mellankrigstiden, analysera och förklara dragningen till bolsjevismen inom dess led och som fick personer som Carrillo och Melchor att bli ”trotskijserade” några månader innan de blev ”staliniserade”. Ännu viktigare vore att i detalj, region för region, analysera vad det spanska socialistpartiet under denna period stod för, vad det skulle bli och varför det förändrades.

Förmodligen skulle man då upptäcka att samma saker som väger tungt i studien av anarkosyndikalismen – sammanhanget, bakgrunden och utvecklingen inom den kommunistiska rörelsen som spelade stor roll även för socialistpartiet, trots att det skenbart såg annorlunda ut. De första resultaten av de undersökningar Georges Garnier⁷ gjort, ger i detta avseende värdefulla bidrag beträffande Asturien. Ty socialistpartiet i Asturien var inte bara en apparat, kontrollerad av sådana som Amador Fernández, Ramón González Peña och Belarmino Tomás, vilka aldrig upphörde att vara socialdemokrater och som revolutionärerna inte behandlade med samma välvilja som Manuel Grossi.⁸ Inom socialistpartiet i Asturien fanns en genuin vänster, vars band till kommunismen var uppenbara, såväl historiskt som i praktiken och när det gällde sättet att tänka och uttrycka sig. Gruvarbetaren Jesús Ibáñez var en av de första kommunisterna i regionen. Han hade tidigare varit ledande inom CNT och var delegat vid Kominterns kongress i Moskva tillsammans med Maurín, Nin och Arlandis. Advokaten José Loredó Aparicio var också en av de första ledarna för den kommunistiska federationen i Asturien. Dessa båda skulle 1934 åter stöta på varandra inom socialistpartiets vänster, tillsammans med ungsocialister som Juan Pablo García, som befann sig kring journalisten Javier Bueno på dagstidningen *Avance* i Oviedo. Debattsidan i *Avance* var 1934 ett forum för ständig polemik om enhet, perspektiven för och uppbygget av Arbetaralliansen (Alianza Obrera). Och det var en tillräckligt ansedd mötesplats för att även ”alliansanhängare” inom CNT skulle ta till orda där och få svar av renlärliga anarkister och stalinistiska kommunister.

Denna socialistiska vänster bestod *de facto* av individer som varit kommunister, men som brutit med den stalinistiska Internationalen och återvänt till socialistpartiet efter att ha stått i ledningen för kommunistiska oppositionsgrupper. Ibáñez hade tillhört den kommunistiska federationen i Asturien, efter att ha medarbetat i *La Batalla*. José Loredó Aparicio, grundare av ”Nalónbolsjevikererna”, den första gruppen som tillhörde vänsteroppositionen, var en av ledarna för *Izquierda Comunista* (Kommunistiska vänstern) och medarbetare i och administrativ redaktör för tidskriften *Comunismo*. Det är uppenbart att dessa personer hade kvar kontakter med de kommunistiska oppositionsgrupperna, vilket avspeglades i deras inflytande i de socialistiska leden.

3. Kommunisterna

Den som läste *Avances* debattsida skulle för övrigt ha haft stora svårigheter att se några skillnader mellan det politiska tänkandet hos å ena sidan de som varit aktiva i *Izquierda Comunista* innan de anslöt sig till Bloc Obrer i Camperol för att senare hamna i POUM, och å andra sidan gruvarbetaren Benjamín Escobar som var en av första kommunisterna i Asturien. Och detta faktum klargör problemet med den kommunistiska rörelsen vid denna tid, om man med denna avser såväl de officiella kommunisterna i PCE som de oppositionsgrupper som bildats av de verkligt ledande inom partiet men som uteslutits ur ledningen.

⁷ G Garnier, ”Le problème de l’unité ouvrière dans les Asturies la veille de la Révolution d’Octobre à travers la presse régionale”, TER, Grenoble 1970.

⁸ Jfr hans syn på González Peña i *L’insurrection des Asturies*, (EDI, 1971).

Den strikta underjordiska verksamhet som kommunisterna tvingades till under Primo de Riveras diktatur sammanföll, som tidigare framgått, med "bolsjeviseringen" av Komintern och dess partier, och dessa båda faktorer förklarar såväl det officiella partiets numerära litenhet som splittringen av den kommunistiska rörelsen. Men det är uppenbart att behovet av att sammanfatta har fått många historiker, inklusive oss själva, att överdrivet förenkla, för att inte säga schematisera, utvecklingen av de oppositionsgrupper och strömningar som hade splittrat denna rörelse alltsedan Republikens födelse. Det skulle krävas en mer djupgående studie av "maurínisterna", dess koppling till den katalanska nationalismen och i synnerhet då till Companys' *Esquerra*. Det var ingen tillfällighet att den tidigare anarkisten Jaime Miravittles, som vid denna tid tillhörde Blocket, 1936 skulle bli en framträdande medarbetare till presidenten i *La Generalitat*. Det skulle behövas en studie av utvecklingen inom det spanska kommunistpartiet utomlands, den omorganisering Nin gjorde av det i Paris 1925, utvecklingen av organisationen bland de spanska emigrantarbetarna i Belgien och Luxemburg – därifrån kom t ex kärnan i den blivande Kommunistiska vänstern (*Izquierda Comunista*), med Francisco García Lavid – Henri Lacroix. Det skulle krävas tillgång till dokument ur arkiven för att hitta spår av konflikterna inom apparaten under diktaturen och för att kunna förstå hur det kom sig att den tidigare trotskisten José Bullejos, i egenskap av ledare för PCE fram till 1932, skulle gå i spetsen för kampen mot "trotskismen" innan han gjordes till syndabock för 1930-talets ultravänsterpolitik. Det skulle behövas en noggrann studie av Jules Humbert-Droz' arkiv⁹ för att kunna dra fram de försök han gjorde som Kominterns utsände i Spanien att försona Maurín och dennes grupp med Moskva och frigöra dem från Nin och trotskisterna.

Perioden före inbördeskriget kännetecknades av en mycket snabb omgruppering av organisationer och medlemmar av olika läger från ett helt spektrum av arbetarpartier, något som även berörde borgerligt republikanska organisationer. Den trotskistiska tidskriften *La Lutte de Classes* publicerade utan några större invändningar programmet för Bloc Obrero i Camperol (BOC), vilket Trotskij utsatte för en hård kritik. Mot Trotskij anslöt sig Nin till den Katalanska federationen, som han dock blev tvungen att lämna under omständigheter som förvånade honom.¹⁰ Historien om BOC (Arbetar- och bondeblocket) återstår att skriva.* Inte bara för att etiketten "bucharinistisk", som vi själva använt, är väl förenklad, utan också på grund av att det mellan 1932 och 1935 utvecklades på flera punkter och publicerade flera artiklar av Trotskij, och att det nu gick med på många av de analyser som avvisats 1930. Arlandis, en av de CNT-ledare som vunnits för kommunismen, bröt med Maurín 1932, strax innan denne fick förstärkning av Portela, en annan veteran inom kommunismen i Spanien. Den tidigare anarkisten Ramón Casanellas, en av männen bakom det ryktbara attentatet mot Dato, betraktad som ansvarig för terrorismen mot arbetarna i Barcelona, flydde till Sovjetunionen där han förvandlades till en glödande stalinist, och vid samma tidpunkt anslöt sig den socialistiske parlamentsledamoten Balbontin till det officiella kommunistpartiet.

Konflikten mellan Trotskij och de spanska trotskisterna var av betydligt äldre datum än frågan om "entrismen" i socialistpartiet. Majoriteten av de spanska trotskisterna hade länge velat bryta med den politik som gick ut på att "korrigera" kommunistpartierna, den politik som kallades "oppositionspolitiken", och ville ha ett mer "självständigt" arbete. Explosionen, som fördröjdes av Hitlers maktövertagande 1933 och bildandet av den internationella

⁹ Framför allt band III av den utgåva som för närvarande håller på att redigeras under ledning av Siegfried Bahne, några brev från denna period återfinns i band III av hans memoarer *De Lénine à Staline*.

¹⁰ Jfr utdrag ur brevväxlingen mellan Nin och Trotskij i *La Révolution espagnole (1936-1939)*, "Études Marxistes", nr 7-8 1969, sid. 79-83.

* En sådan historik finns nu genom den brittiskfödde historikern Andy Durgans doktorsavhandling *Dissident Communism in Catalonia 1930-1936* (1988). Durgan fortsatte därefter sin forskning, vilken slutligen resulterade i den utomordentliga boken *Comunismo, revolución y movimiento obrero en Catalunya 1920-1936. Los orígenes del POUM* (Laertes 1016), vilken bara finns på spanska. – Red

vänsteroppositionen, skulle dock bli av och alla element av den senare polemiken mellan Trotskij och POUM spirade redan för fullt i den konflikt som kunde skönjas 1932-1933. Det förefaller också som om Nin hade haft kontakter med Kurt Landau, den österrikiske kommunist som lett oppositionen i Tyskland och ingått i Vänsteroppositionens Internationella sekretariat, innan han bröt och intog en hårdnackat fientlig hållning gentemot Trotskij och trotskisterna. Under namnet Wolf Bertram skulle Landau 1934-1935 ha kontakter med gruppen "Que Faire?" (Vad bör göras?), en oppositionell gruppering inom det franska kommunistpartiet. Han återvände till Barcelona och anslöt sig 1936 till POUM.* 1934 vägrade majoriteten av *Izquierda Comunista* att gå med på Trotskijs förslag att ansluta sig till socialistpartiet, en uppfattning som delades av två av gruppens ledare, L Fersen – Enrique Fernández – och Esteban Bilbao samt Munis – Manuel Fernández Grandizo, född i Mexiko men nu aktiv i Madrid. Men den sistnämnde lät förstå – och det låter rimligt – att Trotskijs analys var inspirerad av den analys som Esteban Bilbao gjort tidigare.¹¹ Vid denna tidpunkt hade Fersen, Bilbao och Munis bara stöd av en handfull unga aktivister i Madrid: en av dem, Jesús Blanco, gick emellertid med i POUM, och blev medlem av JCI:s (ungdomsförbundets) centralkommitté och dess viktigaste ledare i Madrid innan han stupade vid Pozoblanco där han förde befäl över en bataljon. När den trotskistiska gruppen splittrades på frågan om anslutning till socialistpartiet hade i varje fall två av ledarna för de spanska trotskisterna, Henri Lacroix och Loredó Aparicio, gått med i socialistpartiet – på individuell basis förefaller det. I sitt förord till en bok med texter av Andreu Nin framhåller Juan Andrade, ett viktigt vittne från denna tid, att en allvarlig kris hade drabbat Bloc Obrer i Camperol.¹² Denna kris var allmänt utbredd och återfanns såväl inom *Izquierda Comunista* som inom socialistpartiet och kommunistpartiet. Den var ett resultat av krocken mellan organisationerna, som de framstod, och arbetarklassens strävan efter kampenhet, som var nödvändig för att kunna bekämpa och överleva ställd inför en kontrarevolution som bestämt sig för att genom terror göra slut på alla arbetarnas landvinningar och krossa hela den organiserade arbetarrörelsen. Enbart en grundlig studie av strejkrörelsen, arbetarnas försök att besvara högerns spektakulära agerande, de möten som Juventudes de Acción Popular [ungdomsrörelsen knuten till CEDA] höll i Covadonga 1934, i Toledo och därefter i El Escorial 1935, skulle göra det möjligt att analysera denna i viss mening spontana arbetarrörelse och det hinder som splittringen av den politiska och fackliga rörelsen utgjorde.

Det är nödvändigt att vara ytterst misstänksam allt som utgör Kommunistiska internationalens "politiska" historia. Det är emellertid också nödvändigt att klargöra den roll som spelades av den ledande gruppen inom PCE och då i synnerhet Codovilla, partiets verkliga ledare, precis som Fried-Clément vid samma tid var det inom det franska partiet. Innan man skriver under på Araquistáins uppfattning, att Codovilla var den *deus ex machina* som låg bakom att ledningsgruppen för JJSS (Socialistisk Ungdom) kring Santiago Carrillo slöt upp bakom stalinismen, skulle det krävas en studie både av hur Oktoberrevolutionen 1917 uppfattades i Spanien åren 1935-1936, betydelsen av sovjetpropagandan om femårsplanerna, industrialiseringen, uppbygget av socialismen, osv. och dessutom hur eventuell korruption kunde påverka framför allt politiskt oerfarna ungdomar i fördärvlig riktning: Det skulle vara speciellt intressant att i detalj studera hur Carrillos och Melchors politiska hållning förändrades före och efter vistelsen i Sovjetunionen.

Polemiken mellan anhängarna till Nin-Andrade och anhängarna till Trotskij i frågan om POUM skulle tjäna på att klargöras på djupet genom studier av det slag vi talat om tidigare här. Den historiskt sett avgörande frågan, från 1934-1935, om "entrism" i socialistpartiet eller

* För en biografi över Landau, se artikeln [Hans Schanfrank: Kurt Landau](#) (på engelska) – Red

¹¹ Munis, *op. cit.*, sid. 179.

¹² Förord till A Nin, *Los problemas de la revolución española (1931-1937)*, Ruedo Ibérico, 1971.

sammanslagning med Blocket till POUM kan reduceras till en fråga om meningsskiljaktigheter beträffande uppbygget av ett revolutionärt parti. De som var för ”revolutionärernas enhet” i POUM kan peka på det snabba sönderfallet av socialistpartiets vänster och den roll som JJSS-ledningen spelade vid staliniseringen av det spanska socialistpartiet. Samma personer har ett uppenbart argument när de pekar på den snabba politiska likvidering som drabbades de trotskister som följde Trotskijs råd och ”gick in i” socialistpartiet (de mest välkända var Fersen och Esteban Bilbao), eller svagheterna hos de trotskistiska ”grupper” som återupprättades från 1936. Men det går heller inte att förneka att beslutet av *Izquierda Comunista* att inte gå med i socialistpartiet vägde tungt för framtiden när vänstern där lämnades åt sitt öde. För det är omöjligt att jämföra det som Fersen, Bilbao, Munis och sju unga medlemmar i Madrid misslyckades med att uppnå med vad som skulle ha kunnat uppnås av en mängd lysande trotskistiska aktivister som i stället valde att delta i uppbygget av POUM.

Var det parti som bildades genom sammanslagningen av Blocket och *Izquierda Comunista* ett parti med nationellt inflytande, som Juan Andrade hävdar än idag?¹³ Det kan med fog betvivlas. Argumenten för ett samgående med Blocket var mycket starka när det gällde Katalonien, där det obestriddigen hade samlat bakom sig ett arbetaravantgarde med inflytande inom arbetarklassen: om trotskisterna hade gått med i Vidiellas lilla katalanska socialistparti – som skulle utgöra kärnan i PSUC – hade det funnits en risk för att trotskisterna hamnat i underläge gentemot maurínisterna. I själva verket tycks ingen av de båda huvudrollsinnehavarna vid denna tidpunkt ha övervägt möjligheten av att det stalinistiska inflytandet plötsligt skulle kraftigt växa, något som skulle få avgörande betydelse för POUM:s vidkommande.

Men i de övriga regionerna i Spanien var situationen inte likartad. Asturien kunde ha gett vid handen en annan tolkning av de möjligheter som öppnade sig. Där utgjorde Arbetar- och bondeblocet och *Izquierda Comunista* minoriteter vars närvaro inom PSOE hade kunnat, vilket var Trotskijs uppfattning, befrukta den vänsterflygel som fanns kring *Avance* och kanske förhindra det kraftiga uppsvinget för alliansmotståndarna inom CNT efter José Martínez’ och Orobón Fernández’ fränfallen före inbördeskriget. En studie av socialistpartiet i Asturien under inbördeskriget skulle visa det tydliga motståndet mot stalinisterna från vänsterflygeln inom socialistpartiet. Våren 1937 framhöll POUM:s tidningar också de ställningstaganden som gjorts av Javier Bueno¹⁴ och att Rafael Fernández – i egenskap av ledare för Arbetaralliansen under den asturiska resningen 1934 – organiserat en revolutionär opposition mot Carrillos politik i ledningen för JSU.¹⁵

POUM:s förankring tycks ha varit relativt stor i Levante, Valencia och Castellón, där partiet fanns representerat i de kommittéer som bildades i juli 1936, men den var mindre i resten av Spanien¹⁶, särskilt i Madrid där de framsteg som inregistrerats under inbördeskrigets första veckor aldrig ledde till något erkännande från andra organisationer och förhindrade inte heller att POUM:s medlemmar i huvudstaden var bland de första att hamna i trångmål. Om den slutsats som vi har dragit av en studie av POUM:s tidningar alltsedan grundandet, att huvuddelen av det nya partiets styrka fanns i Katalonien, skulle bekräftas av en mer ingående studie, skulle man kunna dra slutsatsen att de katalanska frågorna, vilka alltid legat Maurín varmest

¹³ *Ibidem*, sid. 7.

¹⁴ Artikel av Javier Bueno i *Claridad* den 6 april 1937, återgiven i sin helhet i *La Batalla* den 10 april 1937.

¹⁵ *Ibidem*, 2 april 1937.

¹⁶ I februari 1946 skrev Julián Gorkín i ett internt debattinlägg: ”Trots god vilja och strävanden var POUM aldrig någonsin ett parti med förankring i hela Spanien. Att man hade något dussintal grupper runt om i landet – och en eller två i de flesta regioner och provinser – och att dessa grupper gjorde sin plikt hjältemodigt räcker inte för att göra POUM till ett verkligt förankrat parti nationellt.” Han talar också om ”mycket begränsade styrkor utanför Katalonien, Castellón och Valencia”. (*El POUM ante el reagrupamiento socialista*, sid. 16)

om hjärtat – och det hade renderat honom skarp kritik av Nin – var förhärskande vid valet av metod för det partibygge som ledde till ”enandet av revolutionärerna” i POUM.

Samma sak gäller POUM:s medverkan i den valallians som föregick folkfronten. 1970 skrev Juan Andrade att den inte lett till ”någon opposition” i de egna leden¹⁷, vilket kan förvåna om man beaktar de försiktiga skrivningar om denna fråga som återfinns i det manifest POUM publicerade efter valet.¹⁸ Andrade talar också länge i samma text om en ”vänster” inom POUM som han identifierar sig med, men utan att påvisa i vilket avseende den opponerade sig mot en partiledning som man 1939 skulle beteckna som ”en reaktionär fraktion”. Vid en offentlig debatt om den spanska revolutionen medgav däremot POUM:s generalsekreterare Wilebaldo Solano¹⁹, som 1936 var sekreterare för partiets ungdomsorganisation JCI, att vissa POUM-medlemmar motsatt sig att partiet skulle sätta sig i *La Generalitat*-regeringen. I sin introduktion till en bok av Andreu Nin om nationella befrielseörelser nämnde samme Solano en text där Landau teoretiskt motiverat Nins ståndpunkt i denna fråga.²⁰ Det blir nödvändigt att invänta publiceringen av hela Landaus bok och att Solano i den biografi om Nin som han arbetar med lägger fram alla de dokument som kan kasta ljus över de interna debatterna inom det POUM vars politik Andrade försvarar i sin helhet och där han skriver att partiet ”alltsedan revolutionens början genomgick en dold intern kris”.²¹ POUM:s medlemmar får inte hindra den spanska arbetarrörelsens historiker, och den unga generationen som vill förstå, att ta del av det material som kan skapa klarhet om POUM:s historia och den spanska revolutionens dito.

Innan Trotskijarkiven vid Harvard öppnas kan det vara svårare att få någon närmare klarhet om hur trotskisterna verkligen agerade under den spanska revolutionen. Nyligen hittade Paolo Spriano i den italienska polisens arkiv ett brev, som snappats upp 1936, från Trotskij till Jean Rous och dennes spanska kamrater angående hur man skulle förhålla sig till POUM under de första dagarna av inbördeskriget och som utgör ett klart försök till ”försoning” och politiskt samarbete.²² Men informationerna är få om hur Jean Rous²³ skötte sitt ”uppdrag”, i synnerhet om man betänker den våldsamma kritik som riktades mot honom när det gällde detta uppdrag från olika delar av den revolutionära rörelsen och inifrån de trotskistiska leden. Misslyckandet att åstadkomma ett närmande mellan ”bolsjevik-leninister” och ”poumister” som skulle möjliggöra ett samarbete torde ha varit något som kraftigt berört medlemmar som Andrade, som tyvärr håller tyst om denna fråga.²⁴

De trotskistiska tidningarna från denna tid återgav uppgifter om rivaliteten mellan de båda trotskistiska grupperna i Barcelona, mellan *El Soviet* som stöddes av franska PCI [Molinier/Frank], och den officiella ”sektionen” *Voz Leninista* som stöddes av det franska

¹⁷ Förord till Nin, *op. cit.*, sid. 28.

¹⁸ Se Dokument 32 [”POUM och regeringsfrågan”, artikel (i utdrag) ur *La Batalla* 6 augusti 1936. Ej medtagen här – Red]

¹⁹ *La Révolution espagnole*, ”Études Marxistes”, nr 7-8, 1969, sid. 40.

²⁰ W Solano, *Assaig biogràfic*, sid. 51. Andreu Nin, *Els moviments d'emancipació nacional*. [Se [Vida, obra y muerte de Andreu Nin](#) – på webbplatsen *Fundación Andreu Nin* – Red]

²¹ Förord till Nin, *op. cit.*, sid. 8. [Den ”bok” av Landau som Broué syftar på är förmodligen skriften *La Revolución Española de 1936 y la Revolución alemana de 1917-1918*, som gavs ut i Barcelona i mars 1937. Som författare stod Wolf Bertram, som var en pseudonym för Landau. Svensk översättning på marxistarkivet, se [Kurt Landau: Den spanska revolutionen 1936 och den tyska revolutionen 1918-19](#)]

²² Publicerades i *Le Monde*, 5 december 1970. [Svensk översättning på marxistarkivet: [Brev till Jean Rous](#)]

²³ Se särskilt J Rous, *Notes d'un militant*, ”Esprit”, nr 5, maj 1956, sid. 797-798. [Se även artikeln [Jean Rous: Spain 1936-39; The Murdered Revolution](#) i *Revolutionary History* – Red]

²⁴ Enligt ett vittnesmål, som dessvärre inte kunnat kontrolleras, från E Vico (*Espagne mai 36-janvier 38*, ”La Vérité”, [ny serie, juni 1938, sid. 43-44]), betecknade Andrade vid denna tid Nins hållning som ”centristisk” och försökte själv få till stånd en uppgörelse med trotskisterna.

POI och leddes av Munis och italienaren Carlini.* Rättegången där dessa båda anklagades för att ha mördat den sovjetiske agenten Leon Narvitch 1938 skulle också förtjäna att belysas, vilket kanske skulle göra det möjligt att framhäva den roll som innehades av de provokatörer som de trotskistiska tidningarna av olika inriktning regelbundet fördömde.** Slutligen kan kanske ett noggrant studium av Trotskijarkiven – som fortfarande är stängda – när den dagen kommer göra det möjligt att styrka eller kullkasta Wilebaldo Solanos hypotes om att Marc Zborowski – alias den ryktbare ”Etienne” – Stalins personlige agent inom den trotskistiska organisationen, framgångsrikt ägnat sig åt att förvärva meningsskiljaktigheterna mellan Trotskij och de främsta ledarna för *Izquierda Comunista* och senare POUM, i synnerhet Nin och Andrade.²⁵

En av Trotskij's viktigaste kritikpunkter mot POUM rörde den internationella politiken. POUM ansåg det vara för tidigt att verka för att bygga Fjärde internationalen och lärer sig med partier och grupper som Trotskij betecknade som ”centrister” och som ingick i Londonbyrån. Utländska antistalinistiska kommunister, som inte var trotskister, spelade en viktig roll inte bara i POUM:s milis utan även som partimedlemmar och i partiledningen. Exempelvis den unge Bob Smilie, medlem av brittiska ILP, som skulle dö i fängelse 1937 under mystiska omständigheter. Vi har tidigare nämnt den roll som spelades av österrikaren Kurt Landau. Det är nödvändigt att tillfoga argentinarerna Etchebéhère – Hippo – som i likhet med Landau vistats i Frankrike tillsammans med Georges Kagan och André Ferrat, en av ledarna för den fraktion inom det franska kommunistpartiet som samlades kring tidskriften *Que faire?* (Vad bör göras?). Landau mördades 1937 av NKVD:s folk*** och Etchebéhère stupade vid fronten.

De grupper som samarbetat med POUM i Londonbyrån skulle gå mycket varierande politiska öden till mötes. Trotskij var särskilt kritisk mot tyska SAP – vars representant inom den spanska ungdomsrörelsen var den man som senare skulle bli känd som Willy Brandt. SAP:s främste ledare var den f d KPD-ledaren Jakob Walker, som använde pseudonymen Schwab. SAP orienterade sig vid denna tid i riktning mot folkfronten. Trotskij såg uppenbart en koppling mellan alliansen med Londonbyrån och POUM:s politik och ovilja att en gång för alla bryta med folkfronten. Att organisationer som SAP och Sneevliets RSAP i Nederländerna, som 1934 undertecknat det första uppropet för Fjärde internationalen, tillhörde Londonbyrån, ökade hans misstro och hårdheten i hans inlägg. Och de artiklar som POUM:s internationelle ansvarige Julián Gorkín stod för bidrog knappast till att mildra de motsättningar som var reella och djupa. Men det återstår ändå att i detalj studera POUM:s internationella politik, dess syften och metoder – bulletiner på främmande språk, nyhetsbyrån – den roll som man spelade vid Bryssel-konferensen 1936 och planerna – som till sist fick överges – att i Barcelona anordna ytterligare en internationell konferens, som trotskisterna bestämt sig för att delta i. Relationerna till Marceau Piverts strömning, den revolutionära vänstern inom SFIO (franska socialistpartiet) tillhör också denna dubbelbottnade kategori: å ena sidan har vi det tekniska samarbetet – när det gällde information och vapenleveranser – som 1936 pågick med ledningen för Piverts milis (Pivert hade hand om informationsfrågorna i Léon Blums folk-

* M Casanova [=Bortenstein], författare till skriften [Spanska inbördeskriget och stalinismens förräderi](#), tillhörde *Voz Leninista*-gruppen. Brittiska tidskriften *Revolutionary History*, Vol.4 Nos.1 & 2 (som finns på nätet) innehåller texter från båda grupperna, bl a av Carlini (*Voz Leninista*) – [Domenico Sedran: Carlini in Spain](#) – och av Nicola di Bartolomeo (*El Soviet*) – [The Activity of the Bolshevik-Leninists in Spain and its Lessons](#) – *Red*

** Bolsjevik-leninisterna var oskyldiga till detta mord (det mesta tyder på att han sköts av ett POUM-kommando). Rättegången och omständigheterna kring denna beskrivs utförligt i artikeln [Rättegången mot de spanska bolsjevik-leninisterna](#) av Augustín Guillamón. – *Red*

²⁵ *La Révolution espagnole*, sid. 66. [Se [Andreu Nin och Leo Trotskij](#) där Solano diskuterar dessa frågor och redogör för händelser som bekräftar ”Etienne's” negativa roll. – *Red*]

*** Se bilagan om mordet på Kurt Landau, som redovisar det som den sovjetiska säkerhetstjänstens arkiv har att berätta om Landaus öde. – *Red*

frontsregering) och å andra sidan de ytterst hårda fördömandena av Marceau Pivers ”kapitulation” när han i april 1937 gick med på att upplösa sin tendens i socialistpartiet.²⁶

4. De revolutionära landvinningarna

De landvinningar de spanska arbetarna och bönderna gjorde i sitt revolutionära svar på kontrarevolutionens *pronunciamento* har inte väckt samma nyfikenhet och intresse från historiker. Den ”alternativa makt” som kommittéerna utgjorde har knappt alls fått någon uppmärksamhet. Däremot har sedan maj 1968 mängder av studier gjorts om ”kollektiviserade”, ”konfiskerade” och ”självstyrda” företag. Utan att vara ute efter att förolämpa någon kan man anta att det beror på att självstyret blivit ”på modet”.²⁷ Man skulle också kunna göra en mängd studier av de tusentals olika sätt som arbetarna och bönderna i Spanien tillgrepp för att göra sig till herrar över produktionsmedlen och den egna arbetskraften, men man skulle ändå inte komma ett steg närmare svaret på de grundläggande frågor som rör den ekonomiska centralisering som är oundgänglig för den mest elementära formen av planekonomi, i sig ett grundläggande villkor för att människan skall kunna kontrollera produktionen, vilket var revolutionärernas mål. Avskaffandet av pengarna i jordbrukskommunerna i Aragonien löste problemet med krediter, och därvid uppstod de direkt politiska frågor som ringaktats eller hamnat i skymundan vid studierna av revolutionens landvinningar, vilket nog inte är någon tillfällighet.

5. Viktiga händelser

De viktigaste frågorna om revolutionens historia under inbördeskriget, etapperna av demokratisk reaktion och stalinistisk kontrarevolution, återstår. De påstående César Lorenzo nyligen gjort om hur Lérida i juli 1936 återerövrades av Durrutikolonnen ledde till detaljerade protester från de ansvariga inom POUM, som hade tagit emot anarkistledaren i en stad som ”befriats” av deras arbetarmilitanter.²⁸ Samme författare har tagit fram det mesta av tillgängliga dokument om anarkisternas vacklan i maktfrågan, framför allt tack vare Horacio Prieto, CNT:s sekreterare. Tolkningen av dem kan förstås variera och debatten kommer med säkerhet att fortsätta i den anarkistiska och anarko-syndikalistiska pressen.

Frågan om den sovjetiska hjälpen till Spanien har utretts ganska grundligt, i varje fall när det gäller personfrågorna, i och med publiceringen av ett arbete som hyllar de ryska frivilliga²⁹ och genom de preciseringar Ilja Ehrenburg kommit med. Vi vet nu att den Miguel Martínez som spelar en viktig roll i många av händelserna som skildras i Koltsovs dagbok i realiteten var Koltsov själv.³⁰ Den verkliga identiteten hos de båda främsta sovjetiska militära rådgivarna är känd; vi vet att general Kléber kallades Manfred Stern och att Fritz Pablo var den blivande general Batov. Det är officiellt bekräftat att generalerna Stern, Voronov, de blivande generalerna Rodimtsev och Malinovskij samt den blivande amiralen Kuznetsov befann sig i Spanien. Det är känt att ”Gorjev” inte var någon pseudonym för Jan Berzin, utan att det rörde sig om två olika generaler, men som skulle möta samma öde. Det är känt att bakom pseudonymen Xanti, Durrutis sovjetiske rådgivare, dolde sig en högt uppsatt sovjetmedborgare, den blivande generalen Mamsurov. Fortfarande finns dock inga officiella sovjetiska förklaringar till vad som låg bakom den stora utrensningen av ”spanjorer”, civila och militära rådgivare som Rosenberg, Antonov-Ovsejenko, Koltsov, generalerna Berzin [pseudonymer ”Donizetti”

²⁶ *La Batalla*, 16 april 1937.

²⁷ Se särskilt Mintz, *L'autogestion dans l'Espagne révolutionnaire* samt Gaston Leval, *L'Espagne libertaire*.

²⁸ *La Batalla*, nr 174, juli-augusti 1970.

²⁹ *Bajo la Bandera de la España Republicana*, Moskva.

³⁰ I Ehrenburg, *La nuit tombe*, sid. 185.

och ”Grisjin”), Gorjev [”Sancho”), Smusjkevitj [”André”) och andra som Ehrenburg i förbigående omnämner i sina memoarer.

Biografierna om Togliatti fortsätter att vara påfallande tystlåtna om när han exakt vistades i Spanien, där han förefaller ha ersatt Codovilla som chef för Kominterns delegation, och om det samarbete ”polycentrismens” apostel hade med NKVD, vilket knappast stämmer överens med den bild hans parti velat ge av honom efter ”avstaliniseringen”.^{*} De internationella brigadernas historia, som ofta behandlats av kommunistpartierna i enlighet med utrensningar och fördömanden, börjar dock att bli mer känd. Kanske kommer Charles Tillon i sina kommande memoarer att kunna kasta ytterligare ljus över vem som i Albacete hade den roll som allmänt tillskrivits André Marty, men som med all sannolikhet bara var en kanske lite iögonfallande staffagefigur.^{**}

Sovjetambassadören Rosenbergs ingripande när Largo Caballeros regering skulle bildas fortsätter att vara föremål för lögn och ingen, inte heller något dokument, har velat gå i borgen för den version som vi publicerat och som baserades på Clara Campoamors redogörelse.³¹ Frågan om den exakta bakgrunden till Majdagarna, den eventuella roll som provokatörer från Francosidan kan ha spelat, vilket avslöjats av dokument från Wilhelmstrasse (där det tyska utrikesministeriet var beläget under nazitiden, ö.a)³², har inte kunnat klarläggas trots de många studierna av ämnet. Fernando Claudín, som dessa år satt i ledningen för JSU, har inte bidragit med något som tidigare var okänt. Det är inget nytt, för det är påfallande att den kris utan motstycke, som skakade det spanska kommunistpartiet och dess ledning efter inbördeskriget, med en lång rad utslutningar av personer som Jesús Hernández. Castro Delgado, Joan Comorera, Félix Montiel innan också Claudín drabbades, inte vidrörde hemligheterna inom partiapparaten och att dissidenterna, i likhet med Chrusjtjov, aldrig ”avslöjade” något mer om kommunistpartiet än vad motståndarsidan sedan länge gjort gällande. Det är dock obestridligt att den politik Stalin dikterade i Spanien, liksom på andra håll ofta fick påtvingas partimedlemmarna, som ibland bara hade en vag uppfattning om politikens verkliga innebörd och konsekvenser. Ska man, efter Guy Hermets avslöjanden, ta det som en sanning att de spanska kommunistledarna ibland satte sig upp mot ledningen ”i huset”?³³ Det är diskutabelt. Under alla omständigheter inträffade spanska inbördeskriget mellan Kominterns sjunde kongress – då, vilket Fernando Claudín mycket tydligt framhållit, det officiellt slogs fast att ”det sovjetiska centrumet” var kommunistpartiernas enda verkliga ledning³⁴ – och upplösningen av Komintern 1943. Kampen mot ”de okontrollerbara”, ”häxjakten” på trotskister, den blodiga kampanjen mot POUM sammanfaller i tid med de båda första Moskvarättegångarna och den stora stalinistiska utrensning som kallats *Jezjovstjina* [”Jezjovs tid”]. Avrättningarna i slutet av inbördeskriget av de mest framträdande, om inte rent av alla, s k ”spanjorerna”, tycks ha haft ett samband med

* Om Togliattis roll i bl a Spanien, se [Palmiro Togliatti - Stalins lojale tjänare](#) av Tobias Abse – Red

** Om Marty's öde, se [André Marty - en fransk revolutionär](#) av Brian Pearce – Red

³¹ P Broué/E Temime, *op. cit.*, sid. 180. Clara Campoamor, *La révolution espagnole vue par une républicaine*, sid. 143-145.

³² *Les archives secrètes de la Wilhelmstrasse, III, L'Allemagne et la guerre civile espagnole*, not av Faupel den 11 maj 1937, sid. 227. [Om detta skriver historikern Hugh Thomas, *Spanska inbördeskriget* (sid 522-523): ”Det har obestridligen senare blivit känt att Franco talade om för Faupel, den tyske ambassadören i Salamanca, den 7 maj, att han hade tretton agenter i Barcelona. En av dem hade rapporterat att ’spänningen mellan kommunisterna och anarkisterna var så stor, att han kunde garantera att strider skulle utbryta där till följd därav’. Francos sade att ’... Agenten hade ... lyckats få igång gatustrider med hjälp av tre eller fyra personer’. Men spioner är skrytsamma, och den här kan ha tillskrivit sitt eget intrigerande det spontana utbrottet av striderna. Franco måste också ha varit angelägen att inför tyskarna antyda sin underrättelsetjänsteffektivitet.” – Red]

³³ G Hermet, *Les communistes en Espagne*, sid. 44. [Finns i engelsk översättning: *The Communists in Spain*, Dartmouth Publishing 1974 – Red]

³⁴ F Claudín, [Krisen i den kommunistiska rörelsen, band 1](#) (kapitel 3).

försiktighetsåtgärder inför den tysk-sovjetiska pakten. Det skulle alltså ha rört sig om likvideringar i förebyggande syfte av ”anti-fascister” som blivit alltför påverkade av sina erfarenheter i Spanien för att fortsättningsvis kunna vara pålitliga i Kremlhärskarens ögon.

Historien om den spanska revolutionen utgör förvisso inte bara ett ”nationellt” kapitel i historien om revolution och kontrarevolution i Europa, utan utgör även ett viktigt kapitel i stalinismens internationella historia. Om denna, som vi tror, nu inträtt in i slutfasen av sin kris, då skulle det vara fullt möjligt att den kamp inom den internationella apparaten som nu kommit i dagen, och som i Spanien tog sig form av striden mellan Santiago Carrillo och Enrique Lister, utgör början till de ”förtydliganden” av de interna relationerna inom PCE och mellan detta parti och Komintern som den ena eller andra gruppen låter framskynta i de senaste numren av *Nuestra Bandera*, liksom i Listers bok *Basta!** I så fall skulle historikern som ägnat sig åt att skriva om revolution och kontrarevolution i Spanien få tillgång till ett mycket värdefullt material som hittills saknats så oerhört.

* Det Broué här berör är de motsättningar som efter invasionen av Tjeckoslovakien (1968) uppstod i de flesta västeuropeiska kommunistpartierna mellan det som kom att kallas ”eurokommunisterna” (dit Carrillo hörde), och den lilla minoritet som även fortsättningsvis höll blint höll fast vid Moskva (där Lister var portalfigur bland de spanska kommunisterna) – *Red*

Kronologi

SPANSKA ARBETARRÖRELSEN

1930

- Februari Den spanska Kommunistiska vänsteroppositionen grundas i Liège av Henri Lacroix.
- April CNT-möte i Blanes (Barcelona), som medför början till omorganisering och snabbt återuppbyggande av den anarkosyndikalistiska fackliga centralen.
- Juni Oroligheter och strejker i Sevilla, Málaga, Granada, Córdoba, Zaragoza, etc.
- Augusti PSOE (socialistpartiet) och UGT ansluter sig till San Sebastián-pakten. CNT understödjer.
- September Byggnadsarbetarna strejkar i Barcelona. Arbetskonflikten sprids till hela Katalonien.
- November Andreu Nin, som varit 9 år i Sovjetunionen, återvänder till Spanien. Nationellt CNT-möte hålls underjordiskt i Barcelona. Byggnadsarbetarstrejk i Madrid, följs av en 48 timmars generalstrejk, utlöser solidaritetsstrejker i många samhällen, och antar omedelbart en antimonarkistisk och revolutionär karaktär.

1931

- 12 februari *La Batalla*, huvudorgan för Katalanska-baleariska kommunistiska federationen (*Federación Comunista Catalano-Balear*, Maurín). utkommer på nytt med underrubriken *Semanario Comunista* (Kommunistisk veckotidning). Den hade gjort sin första come back 23 maj 1930, och upphörde i december samma år.
- 1 mars Katalanska federationens 1:a kongress beslutar att bilda Arbetar- och bondeblocket (*Bloc Obrer i Camperol* – BOC). Dess splittring med PCE (kommunistpartiet) och Tredje internationalen är i praktiken ett faktum.
- 7 mars PCE publicerar första numret av *Heraldo Obrero*.
- 19 mars Regionalt CNT-möte hålls underjordiskt i Valencia
- 13 - 15 april CNT utlyser generalstrejk till stöd för den folkliga rörelsen och mot ett möjligt kontrarrevolutionärt kupp försök.
- 7 maj Blandade skiljedomsnämnder med arbetsköpare och arbetare (*Jurados Mixtos*) skapas av den socialistiske ministern Largo Caballero.
- 15 maj I Oviedo utkommer första numret av *Comunismo*, vänsteroppositionens teoretiska månadstidskrift.
- 28 maj Fiskare strejkar i Pasajes, där civilgardet dödar 4 strejkande och sårar många.
- 7 juni Den kommunistiska vänsteroppositionen håller sin 2:a nationella konferens i Madrid. Nin, som alltsedan sin ankomst till Spanien haft nära samarbete med katalanska federationen avlägsnar sig definitivt från denna. *La Batalla* inleder en antitrotskistisk kampanj.
- 11 - 16 juni CNT håller i Madrid en extraordinär nationell kongress som beslutar att organisera konfederationen i nationella industrifederationer och bekräftar sin antiparlamentariska apoliticism. CNT räknar 800.000 anslutna.
- Juli Kommunistiska internationalen godkänner uteslutningen av Maurín ur PCE.
- 11 juli Extraordinär PSOE-kongress, som antar Indalecio Prietos förslag att stanna

- Augusti kvar i regeringen tills dess man röstat om republikens författning.
”De trettios manifest” som kritiserar den äventyrliga upprorspolitik som FAI försökt införa i CNT.
- Oktober *El Soviet*, den kommunistiska vänsteroppositionens veckotidning, utkommer i Barcelona.
- 14 november I Madrid utkommer *Mundo Obrero*, PCE:s dagstidning.

1932

- Januari Väpnade konfrontationer och strejker i olika delar av Spanien, särskilt allvarliga i Castilblanco y Logroño. I l'Alt Llobregat, Vall del Cardoner, Ribera Baixa del Xúquer och Conca de la Safor proklamerar anarkister den frihetliga kommunismen. Generalstrejk i Valencia och i Sollana utropas en sovjetrepublik.
- Februari 104 katalanska och valencianska syndikalister och anarkister deporteras till Villa Cisneros och Guinea.
- Mars PCE:s 4:e kongress i Sevilla.
Kommunistiska vänsteroppositionen håller i Madrid sin 3:e nationella konferens och beslutar sig för att omvandla sig till Kommunistiska vänstern i Spanien (*Izquierda Comunista de España*). Man börjar öppet uppvisa meningsskiljaktigheter med Trotskij och den internationella vänsteroppositionen.
- April Regionalt CNT-möte för Katalonien i Sabadell. De fackföreningar som kontrolleras av BOC utesluts och de som står under inflytande av ”trentistas” marginaliseras.
- Maj CNT inleder kampanj mot repressionen. Omfattande oroligheter i hela Spanien.
Arbeter- och bondeblocket grundar *Unió Agrària*, en federation av bondefackföreningar Lérida-trakten.
- 19 augusti José Bullejos (generalsekreterare), Gabriel León Trilla och Manuel Adame, de främsta PCE-ledarna sedan 1925, avlägsnas ur centralkommittén.
- September Republikens *Cortes* (spanska parlamentet) antar lag om jordreform. *Acció Social Agrària*, bondefackförening i Gerona med 12000 medlemmar, knuten till BOC, håller stämma i Figueres.
Arrendeböndernas union (*Unió de Rabassaires*) håller stämma i Barcelona. Räknar 21542 medlemmar och är den viktigaste bondefackföreningen i Katalonien. (Rabassaires var vingårdsarrendatorer)
- Oktober I Alcoi organiserar CNT en regional kongress för bönderna i Levanten.
José Díaz väljs till generalsekreterare i PCE (Bullejos utesluts).
UGT:s 17:e kongress.
Vid årets slut räknar CNT 1 200 000 medlemmar, UGT 1 041 539.

1933

- 8 januari En upprorsstrejk inleds i hela Spanien, startad av CNT-FAI. De många sammanstötningar som följer i dess spår kulminerar med massakern i Casas Viejas (Cádiz).
- Februari I Barcelona bildas en arbetarfront (*Frente Obrero*) mot den påtvingade arbetslösheten. I denna ingår BOC, Arbetarrådet för arbetslösa (*Consejo de Obreros en Paro Forzoso*), Kataloniens socialistiska union (*Unió Socialista de Catalunya*), Livsmedelsförbundet (*Unión Ultramarina*), *Asociación Profesional "El Carril"* (järnvägsanställda), Lokala arbetar-

federationen i Sitges (*Federación Local de Sociedades y Sindicatos obreros de Sitges*), Träarbetarfackföreningen i Tarragona (*Sindicato de obreros de la madera de Tarragona*), Gerona-federationen (*Federación de Gerona*), Lokala arbetarfederationen i Lérida (*Federación Local Obrera de Lérida*).

- April Angel Pestaña grundar Syndikalistpartiet (*Partido Sindicalista*).
- Maj Strejker och upplopp i Madrid, Barcelona, Valencia, Alicante, Granada, Sevilla, Burgos och Bilbao.
- Juli BOC, Kataloniens socialistiska union och "trentisternas" fackföreningsfederation (*Federación Sindicalista Libertaria*) bildar Arbetaralliansen (*Alianza Obrera*) mot fascismen.
- September Regionalt CNT-möte för de Asturien, León och Palencia beslutar att ansluta sig till en revolutionär allianspakt med socialisterna och UGT.
- Oktober CNT beslutar sig för att avstå från valdeltagande och popularisera parollen "Inte val, utan social revolution". Vid denna tidpunkt var c:a 9 000 anarkosindicalister i fängelse.
- 8 - 11 december Anarkistiskt uppror i Aragonien och la Rioja.
- 9 december Arbetaralliansen samlas i Katalonien. Dess konstituerande manifest undertecknas av UGT, de oppositionella fackföreningarna i CNT (trentisterna), PSOE:s socialistiska federation i Barcelona, BOC, Frihetliga syndikalistiska federationen, Kommunistiska vänstern (*Izquierda Comunista*, ICE), Kataloniens socialistiska union, Arrendeböndernas union och den av BOC kontrollerade Fackföreningsfederationen med uteslutna från CNT.
- December Relationerna mellan Kommunistiska vänstern och Trotskij verkar lösa sig, efter det att den senare hade talat om Nins "otillbörliga metoder". Det påbörjas en diskussion om Fjärde internationalen mellan socialisternas ungdomsförbund (*Juventudes Socialistas*) och Kommunistiska vänstern.

1934

- 13 mars Arbetaralliansen i Katalonien uppmanar till generalstrejk mot fascismen och i solidaritet med strejkande i Madrid. Trots motstånd från CNT och Generalitat-regeringen fortsätter strejken i många byar och städer.
- 28 mars Arbetaralliansen bildas i Asturien av UGT, CNT och asturiska socialistfederationen. BOC och Kommunistiska vänstern ansluter sig omedelbart.
- April Parlamentet i Katalonien antar lag (*Llei de Contractes de Conreu*) som är fördelaktig för rabassaires (vingårdsarrendatorer) och andra arrendatorer.
- 21 april 24 timmars generalstrejk för att protestera mot stort möte som högeralliansen CEDA håller i El Escorial.
- Maj Arbetaralliansen bildas i Madrid och Sevilla.
- Juni Arbetaralliansen i Katalonien håller sin första regionala konferens i Barcelona.
- 11 juni Republikens författningsdomstol upphäver *Llei de Contractes de Conreu*, som katalanska parlamentet stadfäst på nytt följande dag.
- Juli Trotskij föreslår att Kommunistiska vänstern ska gå med i socialistpartiet.
- 26 juli Arbetaralliansen (*Alianza Obrera*) bildas i Castellón de la Plana.
- Augusti-sept. CNT-fackföreningar stängs och anarkosyndikalistiska militanter arresteras i Barcelona, av Dencàs, rådgivare åt Generalitat-regeringen.
- 8 september Arbetaralliansen i Madrid uppmanar till generalstrejk som protest mot de katalanska jordägare som kommit till republikens huvudstad för att protestera mot *Llei de Contractes de Conreu*.

- 11 september
September PCEs centralkommitté beslutar att gå med i Arbetarallianserna. *Comunismo* meddelar att de spanska trotskisterna inte kommer att följa Trotskijs råd att gå med i socialistpartiet.
- 5 oktober Generalstrejk mot att CEDA kommit med i regeringen. I Asturien inleds ett arbetaruppror som varar till månadens mitt. I Katalonien börjar protesterna den 6 oktober med att Generalitat proklamerar en katalansk republik inom den federala spanska republiken. Repressionen från regeringen medför att över 30000 fängslas.
- 11 november Den kommunistiska fackföreningen CGTU, som hade skapats av PCE i slutet av juni 1932, går med i UGT.

1935

- 3 februari Det hålls ett första möte mellan de marxistiska partierna i Katalonien för att undersöka möjligheterna av ett marxistiskt samgående. Deltar gör BOC, Katalanska proletära partiet (*Partit Català Proletari*), Kataloniens socialistunion (*Unió Socialista de Catalunya*), PSOE:s katalanska federation, Kataloniens kommunistiska parti och Kommunistiska vänstern.
- 6 april Det andra mötet för ett marxistiskt samgående. Samma partier deltar, utom PSOE:s katalanska federation. Det börjar visa sig djupgående motsättningar mellan partierna.
- 13 april Tredje och sista mötet mellan de marxistiska organisationerna i Katalonien. Enbart BOC, Kommunistiska vänstern och Katalanska proletära partiet fortsätter förhandlingarna om ett samgående.
- 12 maj I biografen Europa i Madrid hålls ett möte mot dödsstraffet och för amnesti. Det är den första offentliga mötet som beviljats sedan oktoberrevolutionen.
- 26 maj CNT håller nationellt regionalplenum.
- Juni Katalanska proletära partiet avbryter sitt deltagande i försöken att ena marxisterna, med argumentet att det nya partiet skulle vara rent katalanskt.
- Juli Republikens Cortes godkänner lag som upphäver jordreformen.
- 13 juli Tidningen *Claridad*, organ för Largo Caballeros tendens inom PSOE utkommer i Madrid
- 18 augusti Arbetaralliansen gör sitt första offentliga uppträdande sedan oktoberrevolutionen, efter oktoberrevolutionen, när den håller ett möte i tjurfäktningsarenan i Valencia där 40 000 personer deltar.
- 29 september Arbetarpartiet för marxistisk enhet (*Partido Obrero de Unificación Marxista*, POUM) grundas genom sammanslagning av Arbetar- och bondeblocket med Kommunistiska vänstern.
- December Socialistpartiets nationella ledning diskuterar utvidgning av Arbetaralliansen och bildande av Folkfronten. Dess beslut att alliera sig med republikanerna får Largo Caballero att avgå som partiets ordförande.

1936

- Februari Republiken återinför jordreformen och Generalitat-regeringen stadsfäster Llei de Constructes de Conreu.
- 1 april Socialistiska ungdomen (*Juventudes Socialistas*) och Kommunistiska ungdomen (*Juventudes Comunistas*) går samman och bildar den Förenade socialistiska ungdomen (*Juventudes Socialistas Unificadas*), som ansluts till Tredje internationalen. Santiago Carrillo blir dess generalsekreterare.
- 17 april CNT fattar beslut om en 24 timmars generalstrejk i Madrid, som protest

	mot de attentat som utförts av fascistband.
1 - 11 maj	CNT-kongress i Zaragoza. Bekräftar sina principer om Frihetlig kommunism, upprättar plan för kollektivisering och föreslår en enhetspakt med UGT. Trentisterna och Pestañas syndikalister tillåts återinträda.
Maj	Vingårdsarrendatorernas union (<i>Unió de Rabassaires</i>) håller kongressen en Barcelona. Beslutar att frigöra sig från Esquerra-republikerna i Katalonien och radikaliserar sina ståndpunkter. Räkna 50 000 medlemmar.
Juni	Byggnadsarbetarstrejk i Madrid och strejkvåg i hela Spanien.
14 juli	Republikens regering beordrar stängning av lokaler som tillhör anarkosyndikalister, monarkister och falangister.
17 - 20 juli	Militär resning i hela Spanien. Generalstrejk utlyses, arbetarna begär och skaffar fram vapen. I Katalonien leder CNT-FAI den revolutionära rörelsen. Inbördeskriget börjar.
21 juli	Antifascistiska milisernas centralkommitté bildas i Katalonien av femton medlemmar som representerar arbetarpartier, fackföreningar och republikaner.
23 juli	Kataloniens socialistparti (<i>Partit Socialista Catalunya</i> , PSUC) bildas genom sammanslagning av Kataloniens socialistunion, Kataloniens kommunistparti, Socialistpartiets katalanska federation och Katalanska proletära partiet. Det nya partiet ansluter sig till Tredje internationalen. Socialistledaren Joan Comorera blir generalsekreterare.
September	I Madrid bildas en regering under ledning av Largo Caballero där socialister och kommunister ingår. I slutet av månaden bildas i Barcelona ett Generalitat-råd med representanter för CNT och POUM, PSUC och Unió de Rabassaires. Centralkommittén för Antifascistiska miliserna upplöses.
Oktober	Generalitat godkänner Dekret för kollektivisering och arbetarkontroll.
4 november	CNT går med på att ingå i republikens regering med fyra ministrar. Aragonienrådet som kontrolleras av anarkisterna förklaras lagligt.
December	Efter påtryckningar från PSUC utesluts POUM från Generalitat-rådet. En ny regering med enbart representanter från CNT och UGT bildas.

1937

Januari	PSUC och PCE inleder kampanj mot POUM som anklagas för att vara "fascistiskt". I Fatarella (Tarragona) äger det rum en väpnad sammanstötning där 30 personer dör.
Februari	PCE påbörjar kampanj mot Largo Caballero.
14 februari	Vid möte i Barcelona bildas Revolutionära ungdomsfronten (<i>Frente de la Juventud Revolucionaria</i>), bestående av Frihetliga ungdomen (<i>Federación Ibérica de Juventudes Libertarias</i> , FIJL), Kataloniens frihetliga ungdom (<i>Juventud Libertaria de Cataluña</i>) och Iberiska kommunistiska federationen, POUM:s ungdomsförbund (<i>Federación Comunista Ibérica</i>).
3 - 6 maj	Arbetarresning i Barcelona. De arbetare som stödjer CNT-FAI och POUM-konfronterar Generalitat-rådet, som stöds av <i>Esquerra Republicana</i> och PSUC.
15 maj	De anarkistiska ministrarna lämnar republikens centralregering.
Juni	POUM upplöses, deras ledare fångslas och Andreu Nin mördas.
Augusti	Aragonienrådet upplöses.
1 oktober	Splittring i UGT. Kommunisterna får övertaget och utesluter Largo Caballero från sekretariatet.

1938

- Mars Allianspakt mellan CNT och UGT, med en framtida sammanslagning som målsättning.
- Oktober Process mot POUM-ledarna. Frihetliga rörelsens regionala kommittéer håller nationellt möte, där motsättningar mellan CNT och FAI visar sig.

POLITISKA HÄNDELSE I SPANIEN**1930**

- 28 januari Diktatorn Primo de Rivera faller. General Berenguer bildar regering, som återupprättar press- och mötesfriheten.
- Augusti San Sebastián-pakten mellan republikaner, socialister och republikanska katalanister.
- 10 oktober Spanska socialistiska arbetarpartiet (*Partido Socialista Obrero Español*, PSOE) ansluter sig till Revolutionära kommittén (*Comité Revolucionario*).
- 12 december Misslyckat republikanskt upprorsförsök i Jaca, lett av officerarna Galán y García Hernández. Två dagar senare döms och arkebuseras de båda.
- 15 december Ramón Franco, kapten i flygvapnet, flyger över Madrid tillsammans med general Queipo de Llano och fäller ett republikansk manifest över Palacio Real (kungapalatset) i stället för bomber.

1931

- 8 februari Regeringen Berenguer sammankallar ett val till Cortes vilket bojkottas av republikaner och socialister.
- 14 februari Regeringen Berenguer avgår. Den 18:e bildar amiralen Aznar ny regering, med uppdraget att hålla kommunalval.
- 22 mars Konstitutionella garantier återupprättas.
- Mars *Esquerra Republicana de Catalunya* grundas.
- 12 april Kommunalval. De republikanska kandidaterna segrar i de stora städerna.
- 14 april Kungen flyr och republik utropas. I Barcelona proklamerar Macià den Katalanska republiken, inom ramen för den federala spanska republiken, men tvingas några dagar senare göra en reträtt och omvandla den till Kataloniens Generalitat.
- 7 maj Herdebrev från kardinal Segura, med tydlig republikansk underton.
- 7 - 11 maj Kyrkor och kloster bränns ned i Madrid, Valencia och andra spanska städer, som svar på en monarkistisk demonstration.
- 28 juni Val till republikens Cortes (parlamentet), med seger för en koalition mellan republikaner och socialister. I Katalonien segrar *Esquerra Republicana* (Republikanska vänstern).
- Juli Blodig vecka i Sevilla: generalstrejk och undantagstillstånd utfärdas. Kataloniens bank inställer utbetalningar.
- Augusti Vid folkomröstning i Katalonien röstar 75 % för självstyre
- 9 - 14 oktober Regeringen ombildas med Azaña som regeringschef
- 20 oktober Cortes antar lag om republikens försvar (*Ley de Defensa de la República*).
- 9 december Cortes antar republikens författning.
- December Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalistas (JONS) grundas av fascisterna Onésimo Redondo och Ledesma Ramos.

1932

Den ekonomiska världskrisens återverkningar på Spanien yttrar sig i mins-

	kad export, återvändande utvandrare och ökad arbetslöshet.
	Lag om skilsmässa och sekularisering av begravningsplatserna.
23 januari	Jesuitorden upplöses.
28 juli	Lag om den allmänna ordningen.
10 augusti	Sanjurjo i Sevilla försöker göra en militärkupp, som misslyckas
September	Cortes godkänner Kataloniens författning för autonomi, med viktiga förändringar i fråga om författningen som man röstade om i augusti 1931.

1933

	Den världsekonomiska krisen fördjupas.
April	Republikanerna lider nederlag i kommunalvalen.
September	Azaña avgår som president i ministerrådet.
9 oktober	Alcalá Zamora, republikens president, upplöser Cortes.
29 oktober	José Antonio Primo de Rivera, son till diktatorn, grundar <i>Falange Española</i> , främsta representanten för den spanska fascismen.
19 november	I valen till Cortes segrar högern: radikaler och <i>Confederación Española de Derechas Autónomas</i> (CEDA). Lerroux bildar regering.
December	Francesc Maciá, den första presidenten i Generalitat de Catalunya avlider. Ersätts av Lluís Companys.

1934

Februari	Falange Española slås samman med <i>Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalistas</i> (JONS). José Antonio Primo de Rivera framträder som den spanska fascismens viktigaste ledare.
Mars	Lerroux utfärdar amnesti för de militärer som gjorde uppror i augusti 1932.
31 mars	Hemligt avtal mellan Mussolini och de monarkistiska spanjorerna. Mussolini lovar Goicoechea och generalerna Barrera, Olozábal och Lisarna militär hjälp vid ett antirepublikanskt uppror.
April	Radikal regering under Samper.
5 september	Anlagd brand i lokal tillhörande Sant Isidres katalanska jordbruksinstitut, en organisation av katalanska jordägare.
4 oktober	Lerroux bildar regering med tre ministrar från CEDA, vilket framprovocerar uppror i Asturien och Katalonien.

1935

Januari	Kataloniens självstyre upphävs tills vidare. Repression i hela Spanien efter händelserna i oktober.
April	De republikanska partierna går samman.
Oktober	Finansskandal tvingar regeringen Lerroux att avgå. Enhetskampanj inom vänstern för fri- och rättigheter (affären Luis de Sirval, journalist som mördas i Asturien under oktober, när han fullgör sitt informationsarbete).

1936

2 januari	Censuren upphävs.
7 januari	Cortes upplöses och nyval utlyses.
15 januari	Vänstern sluter överenskommelse om valallians, genom undertecknande av Folkfrontspakten.
16 februari	Vänstervalseger. Companys och Generalitats rådgivare får lämna fängelset och återtar sina poster.
22 februari	Amnesti för politiska-sociala brott.

Mars	En rad oavbrutna fascistiska attentat igångsätts. Den 10:e attentatsförsök i Madrid mot socialisten och vicepresidenten i Cortes, Jiménez de Asúa.
10 maj	Cortes avsätter republikens president, Alcalá Zamora, och väljer Azaña. Socialisterna avvisar deltagande i regeringen.
Juli	Den 12:e mördas José Castillo Sería, löjtnant vid stormgardet i Madrid. Som hämnd mördas dagen därpå Calvo Sotelo, ledare för högerblocket och ideologisk inspiratör till de fascistiska attentaten. Den 15:e arresteras i Madrid 185 falangist-ledare. Två dagar senare inleds i Marocko militärernas revolt.
Juli	Både i Madrid och i Barcelona visar sig regeringarna vara oförmögna att agera under inbördeskrigets första dagar. I Madrid avlöser varandra regeringarna Casares Quiroga, som hade misslyckats att stoppa militärkuppen, Martínez Barrios och senare Giral.
September	Cortes godkänner Baskiens självstyre.
4 september	Regeringen Largo Caballero bildas.
November	Madrid står emot den av general Varelas ledda nationalistiska offensiven. Republikens regering installeras i Valencia, och i Madrid bildas en Försvarsjunta. "Slaget om Madrid" blir till en symbol för det republikanska Spanien. Hitler och Mussolini erkänner Francos regering.

1937

Februari	Malaga ockuperas av general Francos trupper.
Mars	Italienarna lider militärt nederlag i Guadalajara.
Maj	Largo Caballero ersätts av Negrín. Som en följd av "majhändelserna" i Barcelona tar republikens centralregering över upprätthållandet av ordningen i Katalonien och sätter detta under befäl av general Pozas.
Juni - oktober	Kriget i norr: nationalisterna intar Bilbao (juni) och Asturien (oktober), trots republikanska framgångar i Brunet (juli) och Belchite (september).
December	Republikansk offensiv vid Teruel.

1938

Januari - april	Offensiv av de nationalistiska trupperna från Teruel till Ebro delta.
April	Negrín föreslår "13 punkter" för fred.
Juli - november	Slaget vid Ebro, där den republikanska armén förlorar 80 000 i stupade.
Oktober	Franco beslutar att upphäva Kataloniens självstyre.

1939

Januari	Barcelona faller.
Februari	England och Frankrike erkänner Burgos-regeringen.
28 februari	Azaña avgår som republikens president, i Frankrike.
5 - 6 mars	Regeringen Negrín återvänder till Valencia. Armén gör uppror mot Negrín. I Madrid bildas en Försvarsjunta under ledning av Casado, som har som målsättning att förhandla med Franco.
28 mars	Franco-armén ockuperar Madrid. Valencia faller.
1 april	Franco tillkännager att kriget är slut.

HÄNDELSER UTE I VÄRLDEN, VÄRLDSKRIS, KOLLEKTIVISERING I SSSR**1930**

- Kommunistiska internationalens tredje ”ultravänsteristiska” period, som hade definierats vid 6:e kongressen i september 1928.
- September Första stora valframgången för nazisterna i Tyskland, där 6 miljoner arbetare är arbetslösa.

1932

- November Franklin Delano Roosevelt väljs till president i Amerikas förenta stater. Frankrike och Sovjetunionen undertecknar en icke-aggressionspakt.

1933

- 30 januari Hitler utnämns till rikskansler i Tyskland.
- 27 februari Riksdagshusbranden i Berlin. Nazisterna anklagar kommunisterna för dådet. Repressionen mot den tyska arbetarrörelsen inleds.
- Mars Hitler uppnår oinskränkt makt i Tyskland.
- Juli Nationalsocialistiska partiet omvandlas till det enda partiet. Alla arbetarpartier förbjuds i Tyskland.
- Oktober Tyskland lämnar Nedrustningskonferensen och Nationernas Förbund.

1934

- 1 - 16 februari Inbördeskrig i Wien. Den socialistiska milisen besegras och Dollfuss förbjuder socialistpartiet.
- 6 - 12 februari De franska fascistligorna misslyckas med att tränga in i deputerande-kammaren i Paris. Den franska arbetarklassen visar att man står enad mot fascisterna.
- Mars I Estland upprättar Leidoner en diktatur.
- Maj Ulmanis inför diktatur i Lettland. Militärkupp i Bulgarien.
- Juli Pakt mellan socialistpartiet och kommunistpartiet i Frankrike. Nazisterna mördar Österrikes kansler Dollfuss.
- Augusti Hitler utnämns till Reichsführer.
- September Sovjetunionen går med i Nationernas Förbund.
- December Kirov mördas. Repression mot de gamla bolsjevikerna inleds i Sovjetunionen

1935

- Februari Jezjov utnämns till sekreterare i Sovjetunionens kommunistiska parti.
- 2 maj Fransk-sovjetiska pakt
- Augusti Stachanovrörelsen startar i Sovjetunionen.
- Oktober Abessinien attackerar av den italienska fascistregeringen.

1936

- Mars Tyskland förkastar Locarno-fördraget, som undertecknades efter första världskriget, och ockuperar Rhen-dalen.
- April-maj Folkfronten vinner de franska valen.
- Maj Italien annekterar Abessinien.
- Juni Strejkvåg i Frankrike, som kulminerar i en överenskommelse som förhandlats fram av Léon Blum, som bl a inför 40-timmars arbetsvecka.
- Augusti I London bildas noninterventionskommitté för att hindra vapensändningar till spanska inbördeskriget.

Augusti- september	Första Moskvaprocessen. Zinovjev och Kamenev arkebuseras.
Oktober	Axel'n Rom-Berlín bildas. Den sovjetiska militära hjälpen till spanska republiken påbörjas.
December	Stalin lägger fram den nya sovjetiska författningen.
21 december	Brev från Stalin till Largo Caballero.
25 december	Anti-Komintern-pakten undertecknas.

1937

Januari	Andra Moskvaprocessen.
Juni	Franska folkfrontsregeringen, under Léon Blums ordförandeskap, avgår. Många höga officerare i Röda armén avrättas, däribland Tuchatjevskij och Jakir. Tyskland och Italien lämnar noninterventionskommittén för spanska inbördeskriget.
Juli	Japan förklarar Kina krig och ockuperar Peking.
December	Italien lämnar Nationernas Förbund.

1938

Mars	Tyskarna ockuperar Österrike. Tredje Moskvaprocessen.
September	Tjeckisk kris och Münchenkonferensen, där Italien och Tyskland förhandlar med Storbritannien och Frankrike. Münchenöverenskommelsen.
Oktober	Folkfrontspakten spricker officiellt i Frankrike.

1939

Mars	Hitler ockuperar Tjeckoslovakien.
Augusti	Tysk-sovjetiska pakten undertecknas

Bilagor

Mordet på Kurt Landau

Broué nämner kortfattat att Landau mördades av sovjetiska säkerhetstjänsten sommaren 1937, men har inga detaljer att komma med. Tillgången till sovjetiska arkiv har gjort det möjligt att få reda på mer om NKVD:s verksamhet i Spanien under inbördeskriget, bl a om mordet på Landau. Följande är ett utdrag ur John Costello & Oleg Tsarev, *Deadly Illusions: The KGB Orlov Dossier Reveals Stalin's Master Spy*, en bok som handlar om den sovjetiske agenten Orlov, som ledde den sovjetiska säkerhetstjänstens operationer i Spanien under 1936-37.

* * *

Stalins paranoia kan bara ha spänts på av Jezjovs samvetslösa krav på laddade rapporter från egna eller utländska underrättelsetjänster för att kunna motivera de blodiga uppgörelserna i Moskva. På våren 1937 fick NKVD order om att trappa upp kampanjen mot Trotskijs anhängare utomlands och inte längre bara övervaka dem utan direkt likvidera dem. Under ledning av Jezjov började det fysiska utrotandet av Stalins motståndare och export av den politiska vendettan. Eftersom det var omöjligt att iscensätta uppseendeväckande rättegångar och uppdiktade bekännelser utanför Sovjetunionens strängt bevakade gränser fick man tillgripa andra metoder för att göra sig av med verkliga eller inbillade motståndare till Stalin.

Jezjov såg till att NKVD:s avdelning för exekutiva aktioner upprättade ”mobila enheter”, som de med en förskönande omskrivning kallades. Det handlade om ”flygande patruller” med professionella mördare, tränade för att kunna slå till hastigt och oväntat för att inte lämna några spår av individuell terrorism vare sig på offren eller i form av komprometterande rapporter. I hela Orlovs brevväxling med Centret återfinns bara fragmentariska hänvisningar till likvideringarna i form av kryptiska kodord och omskrivningar som pekar ut när, hur och av vem avrättningarna av Stalins politiska motståndare genomfördes. Ett utdrag ur Orlovs brev till Centret om mordet på den österrikiske socialisten Kurt Landau, sympatisör till POUM, ger en sällsynt inblick i de ”våta jobben”, som var den term KGB skulle komma att använda under kalla kriget.

”*Liternoye delo* av Kurt Landau visade sig vara betydligt svårare än alla tidigare fall” hette det i Orlovs rapport till Centret den 25 augusti 1937. Orlov använde här en term från dåtidens NKVD-jargong med ursprung i det ryska begreppet för ”specialbrev”, när han hänvisade till att Landau höll sig undan öppen politisk aktivitet. ”Han gick långt under jorden och trots att vi i tio dagar noggrant övervakat en framträdande kvinnlig anarkist som, enligt vad hon avslöjat för en av våra källor, är hans kurir och träffar honom varje dag, så har vi inte lyckats hitta honom.” Orlov meddelade Moskva att ifall spaningarna inte gett resultat inom ”två eller tre dagar” skulle han arrangera ett möte med Landau, men inte ”plocka med honom” på grund av att Landau ”utan tvivel var ett viktigt namn i POUM:s underjordiska organisation”. Om man sköt honom vid mötet skulle det kunna röja NKVD:s källa vid eventuella polisförhör. ”Därför föreslår jag vi inte ’plockar med’ Landau vid mötet, utan följer honom till hans bostad och väntar någon dag eller två med att göra det. Som bekant har Landau, till skillnad från andra utländska *literniks*, upprättat nära band till de lokala trotskistiska organisationerna.”¹

”Trots att läget är spänt anser jag, med hänsyn till Landaus betydelse, att vi inte får tveka och att vi också bör utföra detta *liter* (mord) på det sätt ni föreslagit”, löd Orlovs slutsats och ännu

¹ Orlov till Centret, 25 augusti 1937, ORLOV-mapp N° 32476, Vol I, sid. 91-92, RISA.

nära 60 år senare inger läsningen rysningar.² Detta dokument, och andra liknade NKVD-rapporter, utgör oavvisliga belägg för att Orlov ingick i den mördarapparat som dödade Landau och andra ”utländska *literniks*” som denna sommar försvann i Spanien under mystiska omständigheter.

Av sista meningen i Orlovs brev framgår att han, när han utförde mordet på sympatisörer till POUM, verkställde hemliga order från Centret – och det var lika med Stalin. Grymt anmärkningsvärd är den kyliga beslutsamhet Orlov uppvisade när han utförde de *liter*-uppdrag han anförtroddes. Den omsorgsfulla planläggningen av mordet tyder på att han inte hyste någon tveksamhet över att leda sådana avrättningar. I likhet med många sovjetiska tjänstemän inom underrättelseverksamheten, vars moraliska nivå utformats under revolutionens och inbördeskrigets virvlande kittel, tycks Orlov ha varit fullt redo att mörda politiska motståndare för att kunna fullfölja vad han betraktade som kommunismens högsta ideal.

Lästips

Den följande litteraturen kompletterar den som redan finns upptagen ovan.

Om författaren Broué och i synnerhet hans till svenska översatta Trotskij-biografi, se: [Trotskij – En biografi. Recensioner, debatt, kompletterande material](#)

Allmän om spanska klasskriget

Burnett Bolloten: [Spanska inbördeskriget: Revolution och kontrarevolution](#)

Pelai Pagès: [Katalonien i krig och revolution, 1936-1939.](#)

Kominterns och Sovjets roll i Spanien

Radosh, Habeck, Sevostianov, *Spain Betrayed*, Yale University Press 2001. Dokument om spanska inbördeskriget från de sovjetiska arkiven. Utdrag (på svenska) i [Stalin, Komintern och den spanska revolutionen](#) och [Sovjetunionen, Komintern och Spanien våren 1937](#)

Firsov, Klehr, Haynes: [Komintern och spanska inbördeskriget](#)

[Majstriderna i Barcelona](#). Skrift (från 1937) där de spanska anarkosyndikalisterna ger sin syn på dessa händelser.

Martin Fahlgren: [Mordet på Andreu Nin – hur gick det till?](#)

Reiner Tosstorff: [En Moskva-process i Barcelona. Förföljelserna mot POUM och deras internationella betydelse](#)

J García Pradas: [Ryssland förrådde oss! En spansk anklagelse](#). Slutskedet av det spanska inbördeskriget, sett från en anarkosyndikalistisk ståndpunkt (skrift från 1939).

Pavel Anatolevic Sudoplatov *Direktoratet*, Norstedts, Svenska, 1994. Den f d sovjetiske spionchefen ger i bokens andra kapitel, ”Spanien: revolutionens och utrensningarnas smältdegel”, (s. 51-69) detaljer om sovjetiska säkerhetstjänstens verksamhet i Spanien. Som en kuriositet påstår Sudoplatov att den sovjetiske agenten Orlov ”lyckades publicera en anti-trotskistisk pamflett undertecknad av Andrew Nin... för att kompromettera Trotskij”. Enligt denna förfalskade pamflett skulle Nin ha ”hoppat av till följd av trotskisternas nederlag och förräderi i Spanien. Det var ett mycket framgångsrikt exempel på desinformation och Jezjov rapporterade det direkt till Stalin.”

² *Ibid.* Benämningen *Liternoje delo* – ordagrant ”ett brev med speciell betydelse” – användes under inbördeskriget i Sovjetunionen om ”specialoperationer” för att ange fall av likvidering omtalade som *literniks*, dvs personer öronmärkta för att mördas.

Någon sådan skrift finns inte. Ljuger då Sudoplatov? Nej, förmodligen inte. Han har nog bara rört till saken och blandat ihop Nin med *Rudolf Klement*. Denne, som var sekreterare i Fjärde internationalens Internationella Sekretariat (IS), försvann 12 juli 1938 och några dagar efteråt fick flera kända trotskister ett brev som undertecknats med en av hans pseudonymer (Trotskij fick det ett par veckor senare). Brevet upprepade de vanliga stalinistiska anklagelserna mot Trotskij (om samarbete med Gestapo osv) och förklarade att Klement bröt med Trotskij. Uppgifterna innehöll så många fel och orimligheter att man snabbt drog slutsatsen att brevet var förfalskat (av NKVD). Några dagar senare återfanns Klements huvudlösa kropp i floden Seine (utanför Paris). Se även: [Mordet på Rudolf Klement](#) av Boris Volodarsky.

Anarko-syndikalisterna

Vernon Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, Freedom Press 1995 (1:a upplagan 1953). En "klassisk" kritisk analys (från anarkistiska utgångspunkter) av de spanska anarko-syndikalisternas roll och agerande under inbördeskriget.

POUM och trotskisterna (tar upp en hel del av Broués frågeställningar)

Pierre Broué: [Trotskij och spanska inbördeskriget](#)

Andy Durgan: [De spanska trotskisterna och grundandet av POUM.](#)

Andy Durgan: [Marxism, krig och revolution: Trotskij och POUM.](#)

Diverse dokument

[Andreu Nin](#) (skrifter, artiklar och tal i svensk översättning på marxistarkivet)

[Trotskij om Spanien](#) (det mesta som Trotskij skrev om Spanien)

[Writers on the Spanish Revolution](#) (texter från olika politiska riktningar – på engelska)

Filmen Land och frihet (regisserad av Ken Loach)

[Land och frihet - recensioner och debatt](#)

